

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ VE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMALARININ
GÖLGESİNDE SURİYE-ABD İLİŞKİLERİ: 1970-1991

Yüksek Lisans Tezi

Sami EKER

Ankara - 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ VE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMALARININ
GÖLGESİNDE SURİYE-ABD İLİŞKİLERİ: 1970-1991

Yüksek Lisans Tezi

Sami EKER

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Ankara – 2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

SOĞUK SAVAŞ VE ARAP-İSRAİL ÇATIŞMALARININ
GÖLGESİNDE SURİYE-ABD İLİŞKİLERİ: 1970-1991

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Tez Jürisi Üyeleri

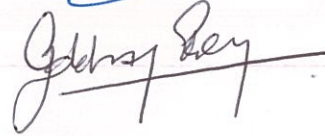
Adı ve Soyadı

İmzası

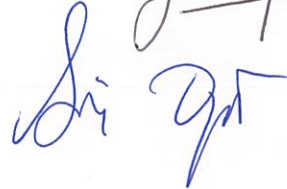
Yrd. Doç. Dr. Atay AKDEVELİOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Gökhan ERDEM

Doç. Dr. Sezai ÖZÇELİK

Tez Sınavı Tarihi : 22.06.2017

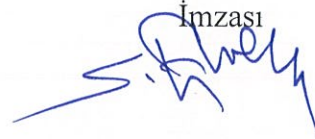
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (28 / 06 / 2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Sami EKER

İmzası

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	v
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE SOĞUK SAVAŞTA ABD’NİN ORTADOĞU SİYASETİ.....	10
A. HAFIZ ESAD’IN İKTİDARA YÜKSELİŞİ.....	12
1. Parti ve Ordu’daki Kariyer.....	12
2. Baas Darbesi ve İktidara İlerleyiş.....	14
3. Salih Cedid-Hafız Esad Çekişmesi ve Kasım 1970 Darbesi.....	15
B. SURİYE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL DİNAMİKLERİ.....	18
1. Arap Milliyetçiliği ve Büyük Suriye İdeali.....	18
2. Rejim Güvenliği ve İsrail ile Mücadele.....	20
3. Pragmatik-Realist İlişkiler.....	23
C. ABD’NİN ORTADOĞU SİYASETİ VE SURİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN TEMELLERİ.....	28
1. Soğuk Savaşta Ortadoğu ve ABD.....	28
2. Bağımsızlıktan Haziran Savaşı’na Suriye-ABD İlişkileri.....	30

3. Arap-İsrail Savaşları Gölgesinde Çatışma ve İşbirliği: 1967-1973.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

EKİM SAVAŞI'NDAN LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NA ABD'NİN ROLÜ.....	37

A. EKİM SAVAŞI VE SURİYE'NİN STRATEJİSİ.....	38

1. Askeri Birikim ve İttifaklar.....	38

2. Savaş ve Sahadaki Gelişmeler.....	41

3. Washington-Tel Aviv İttifakı Karşısında Suriye.....	43

4. Yıpratma Savaşı ve ABD ile Temaslar.....	45

B. SURİYE-İSRAİL ATEŞKESİ.....	49

1. Kissinger'in Mekik Diplomasisi.....	49

2. Ateşkesin Suriye-ABD İlişkilerine Etkileri.....	56

C. SURİYE'NİN LÜBNAN'A MÜDAHALESİ.....	59

1. Lübnan İç Savaşı.....	60

2. Suriye Açısından Lübnan'ın Önemi.....	64

3. Müdahale ve Gizli Kırmızı Hat Anlaşması.....	68

D. LÜBNAN'DA SURİYE-İSRAİL REKABETİ VE ABD.....	73

1. Rekabetin Stratejik Boyutu.....	73

2. İsrail'in Beyrut'a Girmesi ve Suriye-ABD İlişkilerine Etkisi.....	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN BÖLGESEL DENKLEMDE SURİYE-ABD İLİŞKİLERİ.....82

A. CAMP DAVID ANLAŞMASI VE İRAN DEVRİMİ SONRASI SURİYE VE ABD: 1979-1985.....82

1. Ortadoğu’da Yeni Güç Dengesi.....82

2. Stratejik Eşitlik Doktrini.....84

3. Doktrinin Bölgesel Sonuçları.....87

B.ŞAM-WASHINGTON HATTINDA YUMUŞAMA DÖNEMİ: 1985-1989.....90

1. Lübnan İç Savaşı’nda İşbirliği.....90

2. SSCB’de Gorbaçov Döneminin Etkisi.....92

3. Taif Uzlaşısı ve ABD’nin Yardımı.....93

C. SOVYETLERİN ÇÖKÜŞÜ VE KÖRFEZ SAVAŞI SÜRECİNDE SURİYE-ABD İŞBİRLİĞİ.....98

1. SSCB’nin Çöküş Sürecinde Suriye Dış Politikası.....98

2. Irak’ın Kuveyt’i İşgali ve Körfez Savaşı.....103

3. Hafız Esad’ın Pozisyonu ve ABD ile İşbirliği.....106

SONUÇ	115
KAYNAKÇA	122
EKLER	131
Ek 1: 6 Gün Savaşı (5 Haziran 1967) Öncesi ve Sonrasında İsrail ve Komşuları.....	131
Ek 2: 6 – 25 Ekim 1973 Yom Kippur Savaşı ve Suriye-İsrail Cephesi.....	132
Ek 3: Tarihsel Süreçte Golan Tepelerindeki Hâkimiyet ve UNDOF.....	133
Ek 4: 1932'deki İlk Resmi Nüfus Sayımından 1985'e Lübnan'da Mezhepsel Yapı ve Coğrafi Dağılımı.....	134
Ek 5: Lübnan İç Savaşı ve Suriye-İsrail Çekişmesi.....	135
ÖZET	136
ABSTRACT	137

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BAAS	Arap Sosyalist Diriliş Partisi (Hizb el-Arabi el-İştiraki)
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
HAMAS	İslami Direniş Hareketi (Hareket'ül Mukavemet'ül İslamiyye)
ICRC	International Committee of Red Cross (Uluslararası Kızılhaç Komitesi)
IDF	Israel Defence Forces (İsrail Savunma Kuvvetleri)
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
LUH	Lübnan Ulusal Hareketi
MNF	Multi-National Force (Çok Uluslu Güç)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNDOF	United Nations Disengagement Observer Forces (Birleşmiş Milletler Ateşkes Gözlem Gücü)

USAID United States Agency for International Development (Birleşik
Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı)

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler yazınında Soğuk Savaş ve Arap-İsrail çatışmalarını ele alan çok sayıda çalışma vardır. Ancak biri küresel, diğeri bölgesel sistemin omurgasını oluşturan bu iki olguyu bir arada masaya yatırıp ikili ilişkiler bağlamında analiz eden eser sınırlıdır. Soğuk Savaş, iki kutuplu dünya sisteminde süpergüçler arası mücadeleyi anlatırken, Arap-İsrail çatışmaları Ortadoğu'nun en köklü sorunlarından biri olan bu hususu; çatışmanın dinamikleri, seyri ve sonuçları ile çözümü gibi alanlarda değerlendirmektedir.

Bu olgulardan ilki II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden Sovyetler Birliği'nin parçalandığı 1991'e kadar hâkim olan dünya siyasi sistemini; ikincisi ise Ortadoğu'daki bölgesel denklemi tanımlayıcı bir karaktere sahiptir. Dolayısıyla dünya çapındaki Soğuk Savaş dinamiklerinin Ortadoğu'nun bölgesel yapılanmasıyla iç içe geçen ve birbirini etkileyen unsurları, dikkat çekici bir ilişki modeli ortaya koymaktadır. Küresel bir güç ile bölgesel bir aktörün Soğuk Savaş ve Arap-İsrail sorununun gölgesinde yaşadığı işbirliği ve çatışma alanları, ikili ilişkilerin geniş bir yelpazede seyrettiği karmaşık bir sürece dayanak oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, bölgesel ve küresel değişkenlerin belirleyiciliği altında ve doğrudan iki ülke ilişkilerine içkin konuların önüne geçen tarihsel bir süreç gözlemlenmektedir.

“Soğuk Savaş ve Arap-İsrail Çatışmalarının Gölgesinde Suriye-ABD İlişkileri: 1970-1991” başlıklı bu çalışma, tam da böyle bir modele örneklik oluşturması bakımından incelemeye değer bulunmuştur. Son yıllarda dünya gündeminin öncelikli konuları arasına giren, etkileri itibariyle bölgesel ve küresel çekişmelerin merkezine oturan Suriye üzerine ülkemizde çok sayıda tez yazılmış olmakla beraber, ABD ile

olan ilişkilerine dair incelemeler çok azdır. Genellikle Suriye-Lübnan ilişkileri, Suriye-Türkiye ilişkileri ve bunlara bağlı belli tarihsel dönemlere ait çalışmalar bulunmaktadır. ABD ile ilişkiler konusu, Suriye ile ilgili yazılan tezlerin genellikle ya alt bölümlerinde belli bir konuyla ya da zaman dilimiyle sınırlı olarak kısaca ele alınmış ve bir bakıma ikincil planda kalmıştır. Nitekim 1970-1991 yılları arasındaki Suriye-ABD ilişkilerini merkeze alan Türkçe bir çalışmanın olmaması, literatüre katkı sağlayacağı düşünülen böyle bir konuyu ele alma gerekliliğini doğurmuştur.

Bir taraftan II. Dünya Savaşı sonrası Batı bloğunun süpergücü ve lideri olarak temayüz eden, Soğuk Savaş sonrası ise küresel liderlik pozisyonuna ulaşan ABD'nin Ortadoğu'daki nüfuzu ve önemi; diğer taraftansa kendi konumunun ötesinde bölgedeki birçok gelişmenin odak noktasında yer alan Suriye'nin hassas ve dengeleyici rolü bu iki ülke arasındaki ilişkilerin temellerinin değerlendirilmesini zaruri kılmaktadır.

1946 yılında Fransız mandasından bağımsızlığını alıp 1970'de Hafız Esad'ın iktidara gelmesine dek Suriye, siyasi açıdan dünyanın en istikrarsız ülkeleri arasında gösterilmiştir. 1960'lı yıllarda Baas rejiminin tesis edilmesiyle ülkede siyasi, ekonomik ve ideolojik bakımdan bir tür ulus inşası süreci başlamış, lakin Baas kadrolarının kendi içindeki hizipleşmeler nedeniyle istikrarsızlık sürmüştür. Partinin askeri kanadından gelen Hafız Esad'ın hızlı yükselişi, 1970 yılında yaşanan son darbeyle zirveye ulaşmış ve rejimin bugünkü temelleri atılmıştır.

Birlik (pan-Arabizm), özgürlük (bağımsızlık ve anti-emperyalizm) ve sosyalizm üçlemesine dayanan Baas ideolojisi, Hafız Esad tarafından söylem bazında

iç politikada ve bölge siyasetinde sıkça kullanılmış, ancak fiilen rejim güvenliği ve bölgede güçlü bir aktör haline gelme arzusuyla çoğu kez bu çizginin dışına çıkmıştır.

1970'li yıllarda uygulanan dış politikaya bakıldığında, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu yapısı içinde Sovyetler Birliği'ne daha yakın duran Esad yönetimi, rejimin çıkarları ve bölgesel gelişmelerin durumuna göre ABD ve Batı dünyasıyla da ilişkiler kurmuştur. Washington'un desteklediği İsrail karşısında askeri olarak SSCB'ye bağımlı olan Suriye, siyasi ve ekonomik konularda daha esnek hareket edebilmiştir. Bu anlamda, Doğu bloğuna tam entegre olmayıp her iki kutup arasında manevra yapabileceği pragmatik ve realist bir politika izlemiştir.

Ekim 1973'te Mısır ile ittifak kurarak İsrail'i işgal ettiği topraklardan çekilmeye zorlamak amacıyla saldırıya geçen Suriye, askeri bakımdan amacına ulaşmasa da savaşın devamındaki dönemde bölgede genel bir barış ortamının tesis edilmesi ve ateşkes sürecine ilişkin kilit pozisyonunu diplomasi masasında ortaya koymuştur. Savaş'ın Suriye-ABD ilişkilerine yansıttığı olumsuz hava, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in arabuluculuk ettiği ateşkes görüşmeleriyle yumuşamış, 1976 Haziran'ında Şam'ın ABD'nin de desteğiyle Lübnan İç Savaşı'na müdahale etmesi üzerine örtülü bir işbirliğine dönüşmüştür.

Bu müdahaleden sonra, Lübnan'da yaklaşık 30 yıl süren Suriye varlığı ve nüfuzu, Şam açısından bölgedeki dengeler ve İsrail'le olan ilişkilerin belirleyicisi olduğu gibi ABD ile olan çatışma ve işbirliğinin de sınandığı bir alan olmuştur. Mısır-İsrail barışı, Suriye'ye Arap davasını sırtlanıp konumunu güçlendirebileceği bir alan açarken Moskova'nın bölgedeki müttefiki Mısır'ı kaybetmesi Suriye'nin stratejik

önemini arttırmış ve Amerikan yönetimine karşı Şam'ın elini güçlendirmiştir. Fakat aynı zamanda Mısır gibi güçlü bir cephe ülkesini yitirmek, Şam için hem askeri yönden bir dezavantaj olmuş hem de Hafız Esad'ın diğer küçük Arap ülkeleri ve grupları üzerindeki etki çabalarını zora sokmuştur.

1979 yılında İsrail ile barış yapan Mısır'ın Batı dünyasıyla yakınlaşması söz konusu olurken İran'da ABD'nin bölgedeki önemli müttefiki Şah Pehlevi rejiminin devrilmesiyle Batı karşıtı radikal İslamcı bir rejim ortaya çıkmıştır. Bu iki tarihi dönüm noktasının Ortadoğu'daki siyasi dengeleri alt üst etmesi sonucu, Suriye'nin baş rakibi İsrail karşısında verdiği mücadeleye yeni bir boyut kazandırması söz konusu olmuştur. Hafız Esad'ın 1980'li yıllar boyunca adını verdiği "Stratejik Eşitlik" doktrini ile Tel-Aviv hükümetlerine karşı dış politika ve güvenlik konularında bir denge sağlamak istenmiştir.

1981'de ABD'de Reagan'ın Başkanlık koltuğuna oturmasıyla Soğuk Savaş ikinci kez sertleşme dönemine girmiştir. Bu dönemde Suriye'nin yaşadığı ekonomik krizden kurtulma çabaları ABD ile ilişkilere ivme kazandırmış fakat 1982'de İsrail'in Lübnan'ı işgal etmesi ve müttefiki Washington'un desteği, ilişkilerin gerilmesine yol açmıştır. Washington'un Tel-Aviv'e verdiği desteği dengeleyici bir Sovyet yardımına ulaşamayan Suriye rejimi, Beyrut'un işgal edilmesinden sonra aldığı stratejik hasarı; bağlantıda olduğu radikal grupların başta terör olmak üzere gerçekleştirdiği çeşitli asimetrik unsurlara dayanan eylemleriyle telafi etmeye çalışmıştır. Lübnan'daki İsrail ve diğer Batı hedeflerini kanlı eylemlerle çekilmeye zorlayarak aynı zamanda Beyrut'un neredeyse egemenliğini İsrail'e teslim etmeye zorlandığı bir İsrail-Lübnan

anlaşmasını da baltalayan Suriye yönetimi, gerektiğinde bölgedeki oyun bozucu aktör olarak sivrilebileceğini göstermiştir.

İran-Irak Savaşı'nda Hafız Esad'ın, rakibi Bağdat karşısında yeni İran rejimini destekleyen az sayıdaki ülkeden biri olması ve günümüze dek uzanan Şam-Tahran ittifakı, ABD ve Batı dünyasıyla yaşanan sorunların hep öne çıkan maddelerinden olagelmıştır. Bununla birlikte, Gorbaçov'un "Yeni Politik Düşünce" çerçevesinde ABD ile yumuşama sürecine girmesi ve ardından Sovyetlerin dağılmaya başlaması Suriye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Esad rejiminin SSCB gibi bir destekçisini kaybetmesi, Washington karşısında onu Batı dünyasıyla işbirliğine sevk eden bir kırılma yaratmıştır. Bu aşamada Hafız Esad, Ortadoğu meselelerinde Beyaz Saray'ı karşısına alamayacağını fark edince bölgedeki çıkar ve güvenlik önceliklerini ABD ile uyumlu hale getirme zorunluluğu hissetmiştir. Suriye'nin Sovyetlerin parçalanma sürecinde Amerikan yönetimiyle yakınlaşması Lübnan'daki varlığını derinleştirerek sürdürmesini sağlamıştır. Beyaz Saray'ın gözünde gerek çatışma gerekse de barış süreçlerinde kilit rol sahibi olduğu algısını pekiştiren Suriye, iç savaşı bitiren Taif Uzlaşısı sayesinde, Beyrut'taki nüfuzunu ABD'nin itirazı olmadan, hatta açık desteğiyle korumuştur.

İkili ilişkiler, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal etmesi üzerine Irak'a karşı başlatılan operasyonda Şam'ın ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerine destek sağlamasıyla bir adım öteye gitmiştir. Soğuk Savaş sonrası döneme bölge sorunlarında işbirliği kanalları oluşturarak giren iki ülke, Washington'un Ortadoğu Barış Süreci girişimi sayesinde sıkça bir araya gelmiştir. İlk defa Madrid Konferansı'nda İsrail'le

masaya oturan Suriye, 1990'lı yıllar boyunca ABD öncülüğünde yapılan ikili veya çok taraflı müzakerelere katılarak Batı'yla yakınlaşma sağlamıştır.

Tüm bu tarihsel sürecin derinlemesine incelendiği bu çalışmanın amacı, Soğuk Savaş ve Arap-İsrail çatışmaları ile Ortadoğu bölgesindeki siyasi gelişmelerin 1970-1991 yılları arasında Suriye-ABD ilişkilerine etkisini incelemektir. Bu ilişkilerin Ortadoğu siyasi denklemini nasıl şekillendirdiği ve bölgesel gelişmelerden ne ölçüde etkilendiği sorusu temel alınmaktadır. Buradan hareketle, ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin süreklilik ve değişim gösteren, bölgedeki hâkim konumunu sürdürmeyi amaçlayan politikaları ile Hafız Esad yönetimindeki Suriye rejiminin, ulusal çıkar ve güvenlik ekseninde inşa ettiği dış politika arasındaki çatışma ve işbirliği süreçleri analiz edilmektedir.

15 Mart 2011'den itibaren Suriye'de yaşanan iç savaşın diğer bölge ülkelerindeki krizlerden neden çok daha derin ve karmaşık olduğu ya da ABD'nin Beşar Esad rejiminin geleceği konusundaki ikircikli tutumu, çalışmada incelenecek tarihsel dinamikler sayesinde çok daha kolay anlaşılacaktır. Bu anlamda çalışmanın bir başka amacı, Suriye'de Hafız Esad döneminden itibaren rejim ve dış politikanın üzerine inşa edildiği temel parametreleri günümüzdeki gelişmeleri aydınlatmada bir tür dayanak olarak sunmaktır. Ayrıca, ele alınacak dönemlerde görüleceği üzere ABD ile olan ilişkilerin inişli çıkışlı seyrinin, Washington'un gelecekteki muhtemel Suriye politikalarına projeksiyon tutacağı da tahmin edilmektedir.

Tezin kapsamı, Suriye'de siyasi istikrarın sağlandığı 1970 yılından Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1991 yılına dek yaşanan gelişmelerdir. Bu dönemde, ABD'nin

Soğuk Savaş'taki Ortadoğu politikası ile Suriye'de Hafız Esad liderliğinde oluşturulan rejimin dış politikası temel alınmak suretiyle; Ekim Savaşı, Lübnan İç Savaşı, Camp David Anlaşması, İran Devrimi, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Irak'ın Kuveyt'i işgali gibi tarihsel dönüm noktaları ele alınarak bunların Suriye-ABD ilişkilerine yansımaları irdelenmektedir.

Tezin varsayımları; a) Ortadoğu'daki gelişmelerin ve ABD'nin bölge siyasetinin Suriye-ABD ilişkilerinin temel belirleyicisi olduğu, b) ABD'nin Suriye politikasının İsrail'in güvenliği ve Lübnan'ın istikrarı üzerinden şekillendiği, c) Suriye'nin ABD ile ilişkilerinde; rejim güvenliği, bölgesel istikrar, İsrail ile mücadele ve ekonomik yardımların ön planda olduğu, d) Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin şemsiyesinde değil, her iki kutup lideri arasında bölgesel çıkarlarını önceleyen pragmatik ve realist bir politika izlediği, e) İlişkilerin işbirliği dönemlerinde bile güvensizlikten azade olmadığı, yönetici kadrolar içinde bir güven bunalımının hakim olduğu şeklindedir.

Bu bağlamda tez, toplam üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Suriye dış politikası ve Soğuk Savaş'ta ABD'nin Ortadoğu siyaseti ele alınmaktadır. Bağımsızlık sonrası Suriye'nin tecrübe ettiği derin siyasi kargaşa döneminin ardından Hafız Esad'ın Baas Partisi ve ordudaki kariyeri gözden geçirilerek iktidara gelişi anlatılmaktadır. Bu bölümde, Esad iktidarında Suriye rejiminin güvenlik ve istikrar konularının yanında dış politikasındaki dönüşüm analiz edilerek öne çıkan unsurlarından bahsedilmektedir. Değişen dış politikayla birlikte, Ortadoğu bölgesinde kilit oyuncuların biri haline gelmek isteyen Şam'ın ABD'nin Ortadoğu politikası karşısındaki konumu ve iki ülke ilişkilerinin temelleri analiz edilmektedir.

İkinci bölümde ise Ekim 1973 Savaşı ile Lübnan İç Savaşı (1975-1990) çerçevesinde Suriye-ABD ilişkileri değerlendirilmektedir. Bölümün ilk kısmında, Mısır ve Suriye'nin işgal altındaki topraklarını kurtarmak için İsrail'e karşı başlattığı savaş esnasında ve sonrasında Washington'un Tel-Aviv'e verdiği desteğin ilişkilere yansımından söz edilirken, dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in savaş sonrası sarf ettiği yoğun diplomatik çabaların Suriye-İsrail ateşkesi ile Şam-Washington hattındaki yumuşama sürecine katkısı ortaya konmuştur. İkinci kısımda ise Lübnan'da patlak veren iç savaş ve bölge dengelerine etkisi ele alınarak Lübnan'ın Suriye açısından taşıdığı stratejik önem analiz edilmiştir.

İçeride savaşıyan aktörler itibariyle bile oldukça girift bir görünümde olan Lübnan, Haziran 1976'da Suriye'nin müdahalesi, 1978'de İsrail'in güneyden başlattığı operasyonlar ve yine İsrail'in 1982'de Beyrut'a girmesiyle hem Suriye-İsrail çatışmalarının hem de Suriye-ABD ilişkilerinin merkezi ve belirleyicisi konumuna gelmiştir. Bu nedenle ilgili bölümde, Lübnan İç Savaşı'nın Suriye ile ABD arasında kimi zaman örtülü / konjonktürel işbirliği, kimi zaman da doğrudan / yapısal rekabete dayanan ilişki biçimini nasıl derinleştirdiği ortaya konulmuştur.

Üçüncü ve son bölümde, Mısır-İsrail barışıyla sonuçlanan Camp David Anlaşması ve radikal İslamcı bir rejimin doğmasına yol açan İran Devrimi'nin şekillendirdiği değişen bölgesel denklemde, Suriye-ABD ilişkileri anlatılmıştır. Ortadoğu'daki yeni güç dengesi çerçevesinde Suriye'nin benimsediği Stratejik Eşitlik doktrininin bölgesel sonuçları tartışılarak Lübnan İç Savaşı'nın sonlandırılması aşamasındaki Şam-Washington işbirliğine değinilmiştir. Ardından SSCB'nin çöküş sürecinde Suriye'nin değişen dış politikası ele alınmıştır. Son olarak, Soğuk Savaş'ın

sona ermesiyle temellenen bu politikanın Irak'ın Kuveyt'i işgali ve akabinde yaşanan Körfez Savaşı'yla Suriye-ABD ilişkilerinde nasıl bir işbirliği zemini ortaya çıktığı analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SURİYE DIŞ POLİTİKASI VE SOĞUK SAVAŞTA ABD’NİN ORTADOĞU SİYASETİ

17 Nisan 1946’da Fransız mandasından kurtularak bağımsızlığını kazanan Suriye, Hafız Esad’ın iktidarı ele aldığı 1970 yılına kadar hem Ortadoğu bölgesinde pasif ve edilgen bir aktör hem de dünya genelindeki en istikrarsız ülkelerden biri olarak görülmüştür. Bağımsızlığından itibaren iç politikasındaki ve bölge siyasetindeki güç mücadelelerinin ortasında kalan Suriye, Soğuk Savaş’ın başlamasıyla bu mücadeleleri ardı ardına gelen askeri darbelerle derinden hissetmiştir.

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Filistin topraklarında Suriye’ye komşu bir İsrail devletinin kurulması ve yaşanan çatışmalar, Şam yönetimlerinin hem dış politika ve güvenlik algılarını hem de kendi içindeki rekabeti belirleyen merkezi bir unsur olmuştur. Bölgesel ölçekte Arap-İsrail Savaşları çerçevesinde konumlanan bu tarihsel süreç, Soğuk Savaş’la birlikte ABD ve SSCB gibi iki süpergücün de karşı karşıya geldiği daha girift bir nitelik kazanmıştır.

1950’li yıllardan itibaren Washington yönetimlerinin Ortadoğu’ya bakışı, “Sovyetlerin çevrelenmesi ve bölgeye nüfuz etmesinin engellenmesi” gibi dar bir perspektifle ele alındığından, bölge içi şartlar ve Arap ülkelerinin esas kaygıları göz ardı edilmiştir. Özellikle İsrail’e verilen Amerikan desteğinin her yönüyle dramatik bir artış göstermesi, Arap dünyasının Bağdat Paktı (1955), Süveyş Krizi (1956) ve

Eisenhower Doktrini (1957) gibi gelişmelere verdiği tepkilerde açıkça göze çarpmıştır. Suriye, Mısır, Irak gibi ülkelerde olgunlaşan Batı ve İsrail karşıtlığı, hem ideolojik hem de stratejik olarak Birleşik Devletler karşısında dengeleyici bir güçle, yani Sovyetler Birliği'yle yakınlaşmayı beraberinde getirmiştir. ABD'nin Sovyet nüfuzunu durdurmaya dönük başarısız girişimleri, Arapların Moskova'ya daha çok yaklaşmasıyla sonuçlanırken, iki kutup arasındaki mücadele, bölge ülkeleri arasındaki gerginliklerin tırmanmasına sebebiyet vermiştir.

Bu genel çerçeveden bakıldığında, büyük güçler açısından Suriye'nin konumu giderek önem kazanırken, ülke içindeki farklı kesim ve sınıflar arasındaki mücadeleler dış politikanın temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir. Fransız manda yönetiminin bir mirası olarak ülkedeki mezhepsel farklılıklar, ordunun siyasete tahakkümü ve sosyo-ekonomik şartların gelişmemiş olması bu mücadeledeki itici faktörler olmuştur. Şam ve Halep merkezli Sünni burjuvazinin iktidarı elinde bulundurduğu bağımsız Suriye'de Nusayrililer¹, Kürtler ve gayrimüslim azınlıklar hem politik hem de sosyo-ekonomik olarak güçsüz konumda kalırken, bu kesimlerin oluşturduğu muhalif oluşumlar kimi zaman silahlı gücü elinde bulunduran ordu

---

¹ Nusayrilik, Müslüman mezheplerden Aleviliğin alt bir kolu olan ve Toros Dağları'ndan Lübnan dağlarına kadar uzanan doğu Akdeniz kıyılarında yaşayan topluluklarca yoğun olarak benimsenen bir inanç türüdür. Nusayri itikadı, benimsendiği coğrafyanın harman dini-kültürel dokusundan etkilenerek farklı bir yapı ortaya koymuştur. Nusayri inanç ve kültür özellikleri incelendiğinde Hıristiyanlık, Dürzilik, İsmailiye ve Suriye'deki yerel inanç gruplarının her birinden beslenen karmaşık bir sistem olduğu anlaşılmaktadır. Nusayrilere göre, gerçek Ehl-i Beyt kendileri olup diğer Alevi / Şii mezheplerde birtakım sapkınlıklar bulunmaktadır. Nusayrilikte ahiret inancı yerine bir tür reenkarnasyon inancı vardır. Kutsal kitapları, Kitab'ul Mecmu'dur. Nusayrilere göre Hz. Ali zahiren peygamber, batini olarak ise aynı zamanda tanrının kendisidir. Dolayısıyla bu iki halin de özellikleri farklı zamanlarda Hz. Ali'nin varlığında vücut bulmuştur. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Hüseyin Türk, **Nusayrilik: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri**, 3.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.

üzerinden kimi zamansa gizli siyasi teşkilatlanmalar üzerinden iktidara meydan okumaya başlamışlardır.

Bu meydan okumanın en belirgin hali 1943'te Rum-Ortodoks kökenli Mişel Eflak ve Sünni bir Arap olan Selahaddin Bitar'ın "birlik, özgürlük ve sosyalizm" ilkeleri çerçevesinde kurdukları Baas (Diriliş) Partisi'nde ve zamanla parti içinde yaşanan ideolojik dönüşüm ve güç mücadelelerinde kendisini göstermiştir.²

Baas Partisi'nin, 1963'te iktidarı ele geçirdiği darbeye kadar geçen dönemde toplumdaki azınlıklardan, orta ve alt kesimden aldığı destek ile orduda artan etkinliği, onu Suriye'deki siyasi gelişmelerin merkezi aktörü haline getirmiş ve günümüze dek süren bir iktidar yapısı kurmasına olanak sağlamıştır.

A. HAFIZ ESAD'IN İKTİDARA YÜKSELİŞİ

1. Parti ve Ordu'daki Kariyer

Modern Suriye'nin kurucusu olarak görülen Hafız Esad, ülkenin Doğu Akdeniz kıyısındaki Lazkiye bölgesinin kırsal bir kesiminde Nusayri azınlığa mensup bir birey olarak dünyaya gelmiştir. Genç yaşta Baas'ın sosyal reform ve ulusal direniş fikirlerinden etkilenen Esad, 1946 yılında henüz 16 yaşındayken partiye katılmış ve zamanla öğrenci gruplarında aktif bir lider haline gelmiştir.³

---

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Galip Çağ ve Sami Eker, "Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", **Avrasya Strateji**, Cilt: 2, Sayı: 2 (2013), ss.57-72.

³ William L. Cleveland, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Boulder, 2009, s.398.

Baas Partisi'nin mezhepsel farklılık gözetmeksizin toplumdaki herkese açık olup, Suriye'deki hâkim Sünni elit karşısında diğer azınlıkların kendilerini ifade edebilmelerinin önünü açması, nüfusun %15'ini oluşturan Nusayri azınlığa mensup Hafız Esad'a da parti vasıtasıyla askeri ve siyasi kariyerini ilerletme olanağı sunmuştur. Partide yükselen konumunun yanında, Humus Askeri Akademisine girip pilot subay olarak mezun olduktan sonra, havacılık eğitimini bir müddet Sovyetler Birliği'nde sürdürüp Suriye ordusundaki kariyerine devam etmiştir.⁴

1958 yılında Suriye'nin Nasır liderliğindeki Mısır'la birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni (BAC) ilan etmesinin ardından Nasır'ın üst düzey Baasçı subayları tasfiye etmesi, Esad'ın ordudaki hızlı yükselişine katkıda bulunmuştur. Çünkü üst rütbelerde yapılan temizlik hareketi, Esad gibi kıdemsiz askerlerin hızla yükselip oluşan boşluğu doldurmasını sağlamıştır.⁵ Ordunun siyasete derinden nüfuz ettiği bir dönemde Hafız Esad'ın yükselişi, onu zamanla Baas'ın ordudaki temsilcisi konumuna taşımıştır.

Esad, siyasi olarak Nasır ve onun kişiliğiyle özdeşleşen Arap Birliği fikrinden etkilense de BAC döneminde (1958-1961) Nasır'ın Suriyeli Baas kadrolarına hükmetmesi ve partiyi feshetmesini kabullenememiştir. Bu dönemde Kahire'deki etkisiz görevini benimsemeyen Esad, kendisi gibi düşünen genç Suriyeli subayları etrafında toplayarak Şam'da Baas'ın tekrar etkin olması için planlar yapmıştır.⁶

---

⁴ James Haskins, **Leaders of the Middle East**, Enslow Publishers, New York, 1985, s.51.

⁵ Moshe Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi**, (çev.) Hakan Gündüz, Akademi, İstanbul, 1991, s.62.

⁶ Cleveland, **op.cit.**, s.399.

28 Eylül 1961’de Yarbay Abdülkerim Nahlavi önderliğinde gerçekleştirilen darbe sonucu Suriye’nin BAC’dan ayrılması, Esad ve arkadaşları için Baas’ın iktidarı ele geçireceği ortama zemin hazırlamıştır. Suriye’nin bağımsız olduğu 1946’dan, BAC’dan ayrıldığı 1961’e dek geçen sürede yaşanan dört hükümet darbesi⁷ ve sayısız darbe girişimi, Hafız Esad’a iktidara gelmenin ordudaki gücünü artırmakla ve siyasi-kurumsal yapıyı sıkı bir kontrol mekanizmasıyla kuşatmakla mümkün olabileceğini göstermiştir.

2. Baas Darbesi ve İktidara İlerleyiş

8 Mart 1963’te Muhammed Ümran, Salih Cedid ve Hafız Esad’ın başını çektiği subayların darbesiyle Suriye’de Baas yönetimi başlamış ve Esad, Hava Kuvvetleri Komutanlığı’na atanmıştır. Takip eden süreçte Suriye’nin hem iç hem de dış politikası büyük ölçüde Baas rejiminin lider kadrosundaki siyasi, stratejik ve ideolojik tartışmalar üzerinden şekillenmiştir. İlk büyük çatlak, Salih Cedid liderliğindeki askeri kanadın ordudan Nusayri olmayan, başka mezheplere mensup rütbeli subayları tasfiye etmesinin ardından 21 Şubat 1966’da aralarında Mişel Eflak ve Selahaddin Bitar gibi Baas’ın kurucularının bulunduğu sivil kanadı saf dışı bıraktığı darbeye oluşmuştur.⁸ Sivil kanadın tasfiye edilmesiyle ülkede kontrol tamamen askerlere geçmiştir.

---

⁷ Bağımsız Suriye’de ilk darbe, 30 Mart 1949’da Albay Hüsnü Zaim’in ilk Devlet Başkanı Şükrü el-Kuvvetli’yi devirmesiyle gerçekleşmiştir. Bu darbeden yaklaşık 5 ay sonra ikinci darbe, Sami Hinnavi tarafından yapılmış ve Hüsnü Zaim devrilmiştir. Tarihler, Aralık 1949’u gösterdiğinde ise bu kez Hamalı bir Kürt olan Edip Çiçekli yönetimi ele geçirmiştir. Stephen P. Cohen, **Beyond America’s Grasp: A Century of Failed Diplomacy in the Middle East**, Picador, New York, 2009, s.111-113.

⁸ Suriye’de Baas yönetimi içinde yaşanan iktidar mücadelesinin mezhepsel ve ideolojik boyutunun kapsamlı bir değerlendirmesi için bkz. Nikolaos Van Dam, **The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba’th Party**, I.B. Tauris, London, 2011.

Böylelikle Hafız Esad, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'nın yanında Savunma Bakanlığı'nı da üstlenerek pozisyonunu yükseltmiştir.

1966 darbesiyle ülkede fiili lider konumuna gelen Salih Cedid, bu tarihten itibaren daha çok Baas Partisi ve sivil bürokrasiye yönelince, Hafız Esad tüm odağını iktidarın kaynağı olarak gördüğü orduya vermiştir. Ordunun üst kademelerinde Cedid'e yakınlığıyla bilinen subayları kendi güvendiği kişilerle değiştirip silahlı kuvvetlerde sağladığı tedrici kontrolü iktidara ulaşmada önemli bir araç yapmıştır.⁹

3. Salih Cedid-Hafız Esad Çekişmesi ve Kasım 1970 Darbesi

Başta dış politika olmak üzere birçok konuda Esad ve Cedid arasında belirginleşmeye başlayan fikir ayrılıkları yeni bir güç mücadelesini tetiklemiştir. Salih Cedid'in İsrail'e karşı savaşan Filistinli gerillalara verdiği desteğin Tel-Aviv karşısında Suriye'nin güvenliğini riske atması ve Baas ideolojisinin Arap Birliği yönünden ziyade sosyalist çizgisini radikal biçimde savunmasıyla diğer Arap ülkeleri tarafından dışlanması, Suriye'yi Ortadoğu'daki konumu itibariyle zora sokmuştur.

Bilhassa 5-10 Haziran 1967 tarihlerinde İsrail'le yaşanan Altı Gün Savaşı'nda (Haziran Savaşı) diğer Arap ülkeleriyle birlikte Suriye'nin de büyük bir yenilgiye uğrayarak, stratejik Golan Tepelerini kaybetmesi Baas'ın üst kadrolarındaki gerilimi artırmıştır. Baas'ın iktidara geldiği dönemden itibaren Suriye'deki en önemli dış politika konusu olan İsrail ile mücadele ve bunun yöntemine ilişkin tartışmalar zaten

---

⁹ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.68-69.

parti içi rekabetin temel kaynağı olduğundan, Haziran 1967'deki hezimet Esad'ın iktidara yükselmedeki hırs ve kararlılığını perçinleyen bir fırsat olmuştur.

Her ne kadar o tarihte Savunma Bakanı olsa da sorumluluğu kendisinde görmeyen Hafız Esad, Filistinli savaşçıları İsrail'e karşı hesapsızca kullanarak Suriye topraklarını hedef haline getiren Salih Cedid yönetimini suçlamıştır.¹⁰ Esad'ın başını çektiği grup, İsrail'in askeri üstünlüğünü kabul edip ideolojik farklılıkları önemsemeksizin diğer Arap ülkeleriyle doğrudan ittifak kurulmasını savunurken; Parti Genel Sekreteri Cedid'i destekleyen radikaller, var olan tüm gücüyle Filistinli gerillalarla birleştirdikleri bir "halk savaşını" uygulamaya sokmuş fakat başarısız olmuşlardır.¹¹

Altı Gün Savaşı'ndan sonraki süreç, Cedid ve Esad yanlılarının birbirlerini doğrudan hedef aldıkları bir liderlik yarışına dönüşmüştür. Her ikisi de parti ve ordudaki nüfuzları ölçüsünde kendilerine sadık kadrolar oluşturmaya çalışıp rakiplerini tasfiye etme girişimlerinde bulunmuşlardır. Dış politikada yaşanan anlaşmazlığın sonucu olarak gerilen ülke içi iktidar mücadelesi, yine bir dış politika meselesi olarak Ürdün İç Savaşı'ndaki görüş ayrılıkları üzerine noktalanmıştır.

Kral Hüseyin liderliğindeki Ürdün, Eylül 1970'te ülkesindeki Filistinli savaşçıların orduyla çatışarak kendi rejimini sarsıntıya uğratması nedeniyle ciddi bir kriz yaşamıştır. Ürdün topraklarını kullanarak İsrail'e karşı eylemlerini gerçekleştiren

---

¹⁰ Patrick Seale, **Asad: The Struggle for the Middle East**, University of California Press, London, 1988, s.144.

¹¹ Duygu Dersan, **Responses to International Changes: A Neoclassical Realist Analysis of Syrian Foreign Policy 1990-2005**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.65.

Filistinliler, zamanla rejimden bağımsız hareket ederek Ürdün'ün güvenliğini sarsmışlardır. Salih Cedid ise Kral Hüseyin'e karşı bu savaşçıları destekleyerek aslında Suriye'nin bölgesel konumunu riske atmıştır. Çünkü Ürdün'deki monarşi yönetimine destek veren Amerika Birleşik Devletleri ve İsrail gibi güçler, çatışmaların Amman yönetiminin sınırlarından daha geniş ölçekli bir mücadelenin parçası olduğunu düşünerek, Sovyetler Birliği'nden destek alan Suriye'nin Hüseyin'i devirmek için Filistinlilere yardım ettiğini düşünmüştür.

Salih Cedid Filistinliler lehine kara kuvvetlerini harekete geçirip Ürdün'e müdahale ettiğinde Hafız Esad, kontrolündeki hava kuvvetlerini Cedid'in yardımına göndermeyerek Suriye'yi büyük bir Amerikan-İsrail saldırısına maruz bırakmaktan kurtardığına inanmıştır. İsrail ve onun destekçisi ABD karşısında kurulacak stratejik dengenin Filistinli gerillalarla yeterli olmayacağını bilincinde olan Esad, Filistinli savaşçılara güvenerek Suriye topraklarını riske atan Cedid'i onu iktidardan devirerek cezalandırmıştır.¹²

13 Kasım 1970'te Baas Kongresi'ni olağanüstü toplantıya çağırarak Ürdün konusundaki tutumu nedeniyle Hafız Esad'ı istifaya zorlamak için girişimde bulunan Salih Cedid iktidarı¹³, aynı gün Esad'ın ordu içindeki destekçilerini harekete geçirip kongreyi basarak Cedid ve taraftarlarını tutuklatmasıyla son bulmuştur. Suriye tarihinin son askeri darbesi olan bu eylem; ülkenin Hafız Esad liderliğinde yeni bir

---

¹² Seale, **Asad: The Struggle for...**, s.73.

¹³ Dersan, **op.cit.**, s.66.

kurumsal yapı, toplumsal dönüşüm ve dış politika ile bölgedeki konumunu güçlendiren bir siyasi istikrar dönemine girmesini beraberinde getirmiştir.

B. SURİYE DIŞ POLİTİKASININ TEMEL DİNAMİKLERİ

1. Arap Milliyetçiliği ve Büyük Suriye İdeali

Suriye'nin bağımsızlık mücadelesi verdiği dönemden itibaren en önemli dış politika amacı “Büyük Suriye’yi”¹⁴ inşa etmek ve Arap milliyetçiliğini bu hedefe ulaşmak için kullanmaktır. Suriye'nin bağımsızlığından iki yıl gibi kısa bir süre sonra (1948’de) “Büyük Suriye” topraklarında İsrail devletinin kurulması, dış politikasını kökten etkilemiş ve bu husus uzun yıllar Şam’ın siyasi dengelerinin merkezinde olmuştur.¹⁵

Hafız Esad, Suriye'nin dış politikasını kısa vadede rejimin varlığını koruyup, devamlılığını sağlamak; orta vadede Golan Tepeleri’ni işgalden kurtarıp bölgesel konumunu yükseltmek; uzun vadede ise Suriye önderliğinde bir Arap birliğini tesis

---

¹⁴ Büyük Suriye, Mezopotamya’dan doğu Akdeniz’e uzanan Verimli Hilal denilen bölge ile bugünkü Suriye, Ürdün ve Filistin topraklarını kapsayan pan-Arapçı idealleri benimsemiş bir devlet tahayyülüdür. Osmanlı döneminde Bilad-ı Şam, Fransız mandasında ise Levant diye adlandırılan bu bölgede Arap halklarının öncüsü olacak büyük bir devlet olarak idealize edilen Büyük Suriye, 1946’daki bağımsızlıktan sonra da çeşitli dönemlerde Suriye yönetimlerinin özellikle dış politikaya dönük söylemlerinde bir enstrüman olarak kullanılmıştır. Büyük Suriye kavramı ilk olarak Ürdün Kralı I.Abdullah tarafından dile getirilmiştir. Abdullah’ın, kardeşi Faysal’ın 1920’de Suriye’de ilan ettiği Suriye krallığının Fransızların işgaliyle kısa bir süre içinde sonlandırılmasının ardından, Fransız güçlerine karşı vermek istediği mücadeleyle kurmayı amaçladığı ve bugünkü Ürdün, Suriye ve Filistin topraklarının birleşiminden oluşan bölge Büyük Suriye idealinin temelleri olarak görülmüştür. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Daniel Pipes, **Greater Syria: The History of An Ambition**, Oxford University Press, New York, 1990.

¹⁵ M. Hüseyin Mercan, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s.53.

etmek şeklinde tasarlamıştır.¹⁶ Bu hedeflere ulaşmak için ise Arap milliyetçiliği ve İsrail karşıtlığını harekete geçireceği itici güçler olarak görmüştür.

Suriyeli yöneticiler Arap milliyetçiliği bağlamında Şam'ın askeri ve güvenlik önceliklerinin Arap ulusunun çıkarlarıyla birebir örtüştüğünü, Suriye için iyi olanın tüm Araplar için iyi olacağını ileri sürerek başta petrol zenginleri olmak üzere diğer Arap ülkelerinden destek istemişlerdir.¹⁷ Kendisinden önceki Suriye liderlerinden ayrılan yönünü ortaya koymak için iktidara gelir gelmez Şam'ın Arap dünyasındaki imajını iyileştirmeye çalışan Esad, bir taraftan Körfez monarşileriyle, diğer taraftan ise Kaddafi liderliğindeki Libya ve Enver Sedat'ın Mısır'ıyla ilişkilerini geliştirmeye yönelmiştir. Bu hamleleriyle aynı zamanda Suriye ve Arap kamuoyunu da Arap milliyetçisi imajıyla etkilemeye çalışmıştır.

Hem iç kamuoyunda hem de dış politikada attığı adımları harman toplumsal yapıya sahip Arap dünyasında meşru gösterebilmek için Büyük Suriye idealini ve Arap milliyetçiliğini kitle desteğine çevirmeye çalışmıştır. Bu açıdan bakıldığında Hinnebusch, Heydemann ve Wildner gibi Suriye uzmanları Hafız Esad rejimini “popülist otoriterlik” olarak kavramsallaştırmışlardır. Popülist otoriterlik, kırsal kesimde yaşayan Sünni çoğunluk, Şam-Halep eksenli burjuvazi, Nusayri subaylar ve diğer azınlıkları aynı anda kontrol edebilen kitle siyaseti ile rejimin güvenliğini sağlayan katı kurumsal yapılanmanın birleşimidir. Uzun yıllar istikrarsızlık, sınıf çatışması, ideolojik rekabet gibi sorunlara gömülmüş Suriye'nin Hafız Esad'la birlikte istikrarlı ve pragmatik bir yapıya bürünmesi; ekonomik kriz, İslamcı muhalefet ve

---

¹⁶ *Ibid.*, s.76.

¹⁷ Raymond Hinnebusch, **Syria: Revolution from Above**, Routledge, London, 2001, s.136.

savaş gibi çok sayıda meydan okumayla karşılaşmasına rağmen rejimin güvenliğini ve meşruiyetini sağlaması bu sistem sayesinde mümkün olmuştur.¹⁸

Hinnebusch'a göre; hiçbir Arap devleti sahip olduğu imkânlarla karşılaştırıldığında güç ve çıkar dengesini Hafız Esad Suriye'si kadar başarılı kuramamıştır.¹⁹ Eyal Zisser, Hafız Esad'ın konumu ve izlediği politikalar göz önünde bulundurulduğunda, onun Suriye'nin gerçek kurucusu olduğunu ya da en azından bağımsızlıktan bugüne kadarki başkanlar içinde en etkin devlet adamı olarak tanımlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu nedenle modern Suriye tarihi üzerine konuşmak, bir bakıma Hafız Esad Suriye'sini konuşmakla eşdeğerdir.²⁰ Onun iktidarı Suriye'ye daha önce hiç yaşamadığı bir istikrar, merkezi otorite ve bölgesel rol kazandırmıştır. Rejimin güvenliğini sağlarken, gücün dış politikaya tahvili için ciddi kurumsal yapılanmalara gidilmiştir. Kabul edilen yeni anayasa ile yürütme erki güçlendirilmiş, Baas Partisi'nin konumu siyasi gücün merkezine alınmıştır. Sivil ve askeri elitler arasında bir denge ve bağ kurularak üst denetim artırılırken, Esad'ın Suriye toplumundaki karizmatik kişiliği ve liderlik profili dolaşıma sokulmuştur. Tüm bunlar birbirinden ayrı çok sayıda güvenlik ve istihbarat oluşumunun kontrolüyle de sağlanmıştır.²¹

2. Rejim Güvenliği ve İsrail ile Mücadele

---

¹⁸ Raymond Hinnebusch, "Modern Syrian Politics", **History Compass**, Vol: 6, No: 1 (2008), s.269-270.

¹⁹ Hinnebusch, "The Foreign Policy of...", s.141.

²⁰ Mercan, **op.cit.**, s.69.

²¹ Chris Chapman, **Syrian / United States Relations: Explaining the Failure of the Relationship and Suggestions on How to Repair It**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Butler University, 2010, s.21.

Hafız Esad'ın iktidara geldiği 1970'e kadar daha çok iç istikrarsızlık, askeri yetersizlik ve ekonomik zorluklarla anılan Suriye, Filistinli savaşçılara verilen sonuçsuz destek ve İsrail karşısındaki mağlubiyetle yüzleşmek durumunda kalmıştır. Kasım 1970'te iktidara gelmesiyle Esad, dış politikada başarılı olmanın önce rejimin güvenliğini sağlama ve Suriye'deki harman etnik, dinsel toplumu kontrol edebilmesiyle orantılı olduğunu fark etmiştir. Suriye'yi bölgedeki izole konumundan kurtarmak ve daha önceki Baas yönetimleriyle çatışma içinde olan Şam merkezli Sünni burjuvazinin desteğini almak bu konudaki iki temel çıkış yolu olarak görülmüştür.

Diğer taraftan ticaretteki kontrollü liberalleşme hareketleri ve Baas'ın Pan-Arapçı bir düzlemde mezhepsel farklılıkları bir arada tutan ideolojik taahhütleri, Esad'ın bu kontrolü sağlayarak dikkatleri dış politikada İsrail'le mücadele başlığına yönlendirmesine yardımcı olmuştur.²² Ona göre iç istikrar ve rejim güvenliği İsrail ile mücadelenin olmazsa olmazıdır (*sine qua non*). Nitekim, istikrarlı ve güçlü bir Suriye olmadan Arap birliği sağlanamayacağı gibi İsrail'e karşı kaybedilen topraklarda geri alınamazdı.²³

Özellikle rejimin iç politikada istikrar ve güvenliği sağlayabilmek için hayata geçirdiği önlemler, dış politikanın değişen güç dengesine sorunsuzca adapte edilebilmesine olanak sağlamıştır.²⁴ Baas Partisi, ordu, bürokrasi ve istihbarat gibi kurumlar üzerindeki dominasyonu dikkate alındığında Devlet Başkanı Hafız Esad'ın

---

²² Robert G. Rabil, **Syria, the United States and the War on Terror in the Middle East**, Praeger Security International, Connecticut, 2006, s.28.

²³ Seale, **Asad: The Struggle for...**, s.172.

²⁴ Hinnebusch, "The Foreign Policy of...", s.148.

hem iç hem de dış politikadaki etkinliği ve kişisel tercihlerinin belirleyiciliği net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar karar alma süreçlerinde geniş bir kadroyla istişare geleneğini sürdürerek meşru bir zemin oluşturduğu doğruysa da son sözün lider Hafız Esad'a ait olduğu sabittir.

Suriye dış politikasının Hafız Esad'ın tasarladığı ekseninde bir süreklilik kazanması için ihtiyaç duyduğu en mühim araç, güçlü ve güvenilir bir ordu olmuştur. Siyasi iktidarın kaynağı olan ordu, aynı zamanda rejimin dış düşmanlara karşı korunması ve bölge politikalarının hayata geçirilebilmesi için tartışılmaz bir önem taşımaktadır. 1971 senesine girerken halka hitabında Esad'ın Suriye'nin yeni bütçesinin %71'inin orduya tahsis edildiğini ilan etmesi bunun en açık göstergesi olmuştur. Daha sonraki yıllarda da askeri harcamalar yıllık bütçenin yarısından fazlasını oluşturmaya devam etmiştir.²⁵

Bu aşamadan sonra işgal altındaki Golan Tepelerinin geri alınması için ortaya konulan İsrail karşıtı tutum, Suriye dış politikasının en temel belirleyicisi ve günümüze dek gelen bir süreklilik unsuru olmakla birlikte, Şam'ın ABD ile olan ilişkilerinin de ağırlık merkezini oluşturmuştur. İsrail'le mücadele üzerine inşa edilen Pan-Arapçı siyaset, aynı zamanda Hafız Esad'ın meşruiyetini sağlamlaştırmıştır. Kendisi de bir azınlık mensubu olarak ülke içindeki farklı mezhepsel mücadelelerin üstünde katı bir sekülerizm ve ortak bir Arap kimliği anlayışını içselleştirerek dış politikadaki mücadelesine toplumsal bir destek sağlamıştır.

---

²⁵ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.99-101.

Nitekim Altı Gün Savaşı'nda Golan Tepeleri İsrail'in eline geçtiğinde Savunma Bakanı olan Hafız Esad, bu bölgeyi geri almanın yalnızca stratejik değil, kendisi ve Suriye toplumu için de onursal ve meşruiyet kazandırıcı bir mesele olduğunu düşünmüştür. Dolayısıyla Suriye'nin görünürdeki siyaseti Pan-Arapçı kimlik taşıırken, asıl hedef Golan'ın geri alınmasına yönelik politikalarla sınırlandırılmıştır. Bu ise Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle dış politikanın artık ideolojik değil; güç dengeleri ve uluslararası sistemi gözeten, pragmatik, realist ve katı bir Makyavellist politikaya dayandığını göstermiştir.²⁶ Söylem bazında Arap birliğini savunan ve Filistin halkının davasına yönelik bir siyaset öne çıkarken, gerçekte Suriye'nin güç kapasitesi ölçüsünde ulaşabileceği ulusal çıkarlar öncelenmiştir.

3. Pragmatik-Realist İlişkiler

Hafız Esad'ın iktidara gelişi Suriye'nin bağımsızlığını kazandığı dönem kadar önemli bir tarihi gelişmedir. Kasım 1970'ten itibaren Suriye bir darbeler ülkesi olmaktan çıkıp siyasi istikrarın sağlandığı, ordunun güçlenip bölgedeki stratejik dengede kilit bir aktör konumuna evrildiği, ideolojik yaklaşımların yerini pragmatist ilişkilere bıraktığı ve siyasi pozisyonun ekonomik gelişim için akıllıca kullanıldığı bir devlet haline gelmiştir. Daha da önemlisi, Suriye, dış politikasındaki radikal, ideolojik ve kendisini izole duruma getiren politikalarından giderek sıyrılmış ve realist bir tutum benimsemiştir. 1963'te Baas iktidarının tesisi ile birlikte Sovyetler Birliği, sosyalist ideolojinin etkisiyle ilişkilerin önemli ölçüde geliştirildiği bir ülke olsa da Şam'ın karşılıklı olarak temkinli bir politika yürütmeyi göz ardı etmediğini ve bilhassa Esad'ın

---

²⁶ Dersan, **loc.cit.**, s.66.

1970 sonrası tek güç olarak ülkeyi yönettiği dönemde bunun daha net gözlemlendiğini söylemek mümkündür.²⁷

Kuşkusuz Hafız Esad'ın pragmatik tutumu, ideolojik yaklaşımları tamamen göz ardı etmesi anlamına gelmemiştir. Ancak ideoloji, Suriye'nin ulusal çıkarları tehdit edildiğinde devreye sokulan bir motor işlevi görmüştür. Bilhassa söz konusu tehdit İsrail olduğunda bunun Suriye siyasetindeki yansımaları Arap milliyetçiliği formatında derinden hissedilmiştir. Onun, önceki liderlerden ciddi bir kopuş olarak görülebilecek rasyonellik ve pragmatizmi; sınırlı ve tutarlı hedefler, araç ve amaçların uyumu ile stratejik adaptasyon gibi kavramlarla somutlaştırılmıştır.²⁸

Aynı anda hem muhafazakâr Körfez ülkeleriyle hem sosyalist Sovyetlerle hem de (devrimden sonra) İslamcı İran rejimiyle ittifak kurabilmesi bunun açık kanıtıdır. Hafız Esad'ın bu yönü, o iktidara gelmeden iki yıl önce 1968'deki IV. Bölgesel Baas Kongresi'ndeki konuşmasında göze çarpmıştır. Hafız Esad, Golan'ın geri alınabilmesi için askeri kapasitenin artırılmasını öncelikli misyon olarak benimsemeyi önermiş, bu misyonun finansal desteğin sağlanabileceği muhafazakar Arap monarşileri ve ortak bir "doğu cephesi" oluşturulabilecek Irak ve Ürdün gibi ülkelerin asker desteğiyle mümkün olabileceğini belirtmiştir.²⁹

Oysa dönemin lideri Salih Cedid, radikal ve sosyalist görüşleri nedeniyle bu ülkelerin her biriyle sorunlu ilişkiler yaşıyordu ve bu sebeple Esad'la ters düşmüşlerdi.

---

²⁷ Mercan, **op.cit.**, s.62-63.

²⁸ Şatlık Amanov, "Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası", Türel Yılmaz (ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin, Ankara, 2004, s.235.

²⁹ Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.55.

Benzer şekilde iktidara geldiğinde de Hafız Esad, seleflerinin BM yardımlarını ABD tarafından finanse edildiği için reddetmelerini eleştiriyor, Bulgaristan gibi bir ülkenin bu yardımı aldığına dikkat çekiyordu. Batılı petrol şirketlerinin Suriye’de çalışmalarına izin verilmesine karşı çıkanlara cevaben; SSCB’nin dahi Amerikan firmalarına Sibirya’da petrol arama ve işletme izni verdiğini öne sürerek “biz neden yapmayalım?” diye soruyordu.³⁰

Bu çok yönlü hamlelerin sağlam bir zemine oturması şüphesiz Esad’ın rejimi kendi kontrolünde güçlü kılarak dış çevre tarafından kuşatılmışlık hissini (güneyde Siyonist³¹ İsrail, kuzeyde NATO üyesi Türkiye ve doğuda rakip Baasçı Irak rejimi) bir

---

³⁰ Maoz, **Esad: Şam’ın Sfenksi...**, s.133.

³¹ Siyonizm, 19.yüzyılda Çarlık Rusya’sı ve Avrupa’da yükselen Yahudi karşıtı (anti-semitik) hareketlere paralel olarak Filistin topraklarında tüm Yahudi ulusu için bir yurt kurulması fikrini benimseyen ve bunu Arz-ı Mevud (Vaat Edilmiş Topraklar) kavramıyla birleştirip çeşitli biçimlerde uygulamaya sokmak isteyen milliyetçi bir ideolojidir. Siyasi anlamdaki öncülüğü Avusturyalı gazeteci Theodor Herzl tarafından yapılan Siyonizm, 1896’da onun kaleme aldığı Juden Staat (Yahudi Devleti) adlı kitapla temellendirilmiştir. Herzl, Avrupa’daki zengin Yahudi aileleriyle ve işbirliği kurmayı vaat ettiği siyasilerle bağlantılar kurup Filistin’de bir Yahudi devletinin kurulması için çabalarda bulunmuştur. 1897’de İsviçre’nin Basel kentinde yapılan I. Dünya Siyonist Kongresi’nde ortaya koyulan ilkeler çerçevesinde harekete geçilmiş, Osmanlı kontrolündeki Filistin’in İngilizlerce işgal edilmesinin ardından ise bölgeye Yahudi göçü faaliyetleri başlamıştır. Siyonizm Yahudilerin kendilerine vaat edilen topraklardan her türlü araç ve yöntemle yabancıların yerlerinden edilebileceğini, Siyonist ideolojiye bağlı Yahudiler tarafından buralara el konulabileceğini mübah saymaktadır. Yapılan eylemlerini siyasi yahut hukuki yollardan ziyade askeri yöntemlerle ve dini söylemlerle meşrulaştırmaya çalışır. İngiliz işgalindeki Filistin döneminde yayımlanan Balfour Deklarasyonu (2 Kasım 1917) Siyonizm ve İsrail’in kuruluşu açısından bir dönüm noktasıdır. Bu deklarasyonla İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur James Balfour, Siyonist hareketin liderlerinden olan Lord Rothschild’e yazdığı mektupta; "Majestelerinin Hükümeti, Filistin’de Yahudiler için ulusal bir yurt kurulmasını uygun karşılamaktadır ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır" diyerek Filistin’e olan Yahudi göçünü teşvik etmiş ve İngiliz hükümetinin bu konudaki siyasi desteğini açıklamıştır. 14 Mayıs 1948’de İsrail devleti kurulana dek Yahudiler, Siyonizm ideolojisinin verdiği motivasyonla Filistin topraklarındaki yerleşim faaliyetlerini artırırken aynı zamanda yerel tedhiş örgütleri kurarak Filistinli Araplara karşı çok sayıda eylemde bulunmuşlardır. İsrail devletini yöneten siyasi elitlerin de çoğu tarafından günümüze dek benimsenmiş olan Siyonizm ideolojisi, tarihin her yeni döneminde İsrail’in çıkarlarına uygun olarak şekillenmiş, ana teması İsrail’in ve İsrail’de yaşayan Yahudilerin güvenliği ve refahı için her türlü çabanın gösterilmesi, işgal hareketine girişilmesi, uluslararası hukuk kaidelerinin çiğnenmesi de dahil olmak üzere gayri-meşru birçok faaliyetin desteklenmesi şeklinde tebarüz etmiştir. Siyonizm, 1975 yılında BM Genel Kurulu tarafından 3379 nolu kararla bir tür "ırkçılık" olarak kabul edilmiş, ancak Birleşik Devletler’in de siyasi desteğiyle bu karar 1991 yılında kaldırılmıştır. Siyonizm hakkında detaylı bilgi için bkz. Roger Garaudy, **Siyonizm Dosyası**, Pınar Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2009.

nebe de olsa yumuşatabilmesine bağlı olmuştur. Bu ise İsrail ile yaşanan çatışmaların radikalleştirdiği ordu ile milliyetçi coşkuyu uyandıran Baas Partisinin Esad yönetimi altında iki büyük ulusal güvenlik aparatına dönüştürülmesiyle mümkün olmuştur. Dolayısıyla devletin güçlenmesine, Hafızın Esad'ın kontrolünü sağlamlaştırması eşlik etmiştir.³²

Hafız Esad'ın Suriye'nin dış politikasını şekillendirirken başta kendi ülkesi olmak üzere Arapların zayıflıklarının farkında olması, bölgedeki siyasi ve askeri güç dengesinde Şam'a hareket alanı açmak için sarf ettiği çabaların itici gücü olmuştur.³³ Bölgesel denklemin kırılma yapısı Suriye'ye hem İsrail gerçeğini kabul etme hem de bu gerçeğe yüzleşmek için gücünü artırmayı dayatmıştır. İsrail'e komşu olması, diğer Arap ülkelerinin nazarında bir cephe olarak Suriye'nin önemini artırmış, bu ayrıcalıktan faydalanan Hafız Esad her defasında kendisine destek verecek partnerler bulabilmiştir. Bu konumu sayesinde Şam, aynı zamanda Arap-İsrail çatışmalarının çözümüne yönelik uluslararası çabalarda da merkezi öneme sahip olmuştur.³⁴

Ülkesini İsrail karşısında güçlendirirken Arap dünyasında etkin bir konuma gelmek isteyen Esad, Siyonist İsrail'den gelen tehdidi Lübnan, Ürdün ve Filistin

---

³² Raymond Hinnebusch, "The Foreign Policy of Syria", Raymond Hinnebusch (ed.), **The Foreign Policies of Middle East States**, Lynne Rienner Publishers, London, 2002, s.147.

³³ Rabil, **Syria, the United States and...**, s.26.

³⁴ Hinnebusch, "The Foreign Policy of...", s.144.

Kurtuluş Örgütü (FKÖ)³⁵ üzerinde kontrol kurmak için de kullanmıştır.³⁶ Bunların İsrail’le kendi başlarına mücadele ya da uzlaşma içine girmesini kabul edilemez bulmuş, böyle bir durumda Suriye’nin Tel-Aviv karşısındaki manevra kabiliyetinin kırılabileceğine, ayrıca rejimin güvenliğinin de tehlikeye gireceğine inanmıştır. İsrail’den taviz elde etmenin ancak Arap ülkelerinin birlikte uyum içerisinde hareket etmeleriyle mümkün olabileceğini dile getiren Esad, sık sık Siyonizm’in doğasındaki genişlemeci siyasete göndermede bulunmuştur.³⁷

Şüphesiz İsrail’in bu karakteri kendinden menkul değildir. ABD gibi bir süpergücün sınırsız desteğine mazhar oluşu, Esad’ın karşı karşıya kaldığı en büyük

---

³⁵ FKÖ, Filistin halkının kaybettiği toprakların geri alınması için mücadele eden bir örgüttür. 1947 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Filistin’in taksim edilmesi sonrasında Filistinliler ile Yahudiler çatışmaya başlamış ve Filistin toprakları Yahudiler tarafından işgal edilmiştir. Bu durumda çoğunluğu ülkenin dışında mülteci durumuna düşen Filistinliler, konuya uluslararası görüşmeler yolu ile çözüm aramışlardır. Ancak bu girişimin sonuç vermeyeceğinin anlaşılması üzerine Filistinliler, oluşturdukları Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile 1965 yılında gerilla eylemlerini başlatmışlardır. 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında Ürdün’e yerleşen örgüt bu ülkedeki üslerinden İsrail içlerine sızma temeline dayanan bir yıpratma savaşı başlatmıştır. Bir süre sonra Ürdün yönetimi ile de çatışmak durumunda kalan FKÖ, 1970 yılında üslerini Lübnan’a taşımıştır. Bu yeni dönemde örgüt lideri Yaser Arafat’ın ünü giderek artmıştır. Arafat, örgüt mücadelesini siyasal alana kaydırma konusunda başarılı olmuştur. Bu sıralarda FKÖ içindeki çeşitli gruplaşmalar daha belirgin bir biçim almıştır. Başında Arafat’ın bulunduğu “El Fetih” en büyük gerilla grubu olarak temayüz etmiştir. Mücadelesini siyasal alanda yoğunlaştıran Arafat, 1974 Rabat İslam Ülkeleri Zirve Toplantısı’nda FKÖ’yü Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak kabul ettirmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da Arafat, FKÖ lideri olarak BM Genel Kurulu’nda bir konuşma yapmıştır. 1975’teki iç savaş sonrasında, Lübnan topraklarında denetim altında bulundurduğu bölgelerde üslenmiş bulunan FKÖ, 1982 İsrail işgali ile aynı yılın Ağustos ayında Beyrut’u terk etmek zorunda kalmıştır. Geri kalan güçleri de Suriye baskısı altında bölgeden uzaklaştırmış ve FKÖ karargâhı Tunus’a taşımıştır. 1985 yılında İsrail ile barış görüşmelerine başlama kararı alan FKÖ, İsrail’in buna yanaşmaması üzerine 1987’de bu politikasından vazgeçmiş ve 1988’de intifada hareketi yoğunluk kazanmıştır. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2005, s.282-283.

³⁶ Cleveland, **op.cit.**, s.405.

³⁷ Esad iktidarındaki Baas kadroları İsrail’in sadece emperyalist değil, aynı zamanda Siyonizm ideolojisiyle beslenen, Nil ve Fırat nehirleri arasındaki Arap topraklarında hegemonya kurmaya çalışan, dolayısıyla da Arapların hem bugününü hem de geleceğini tehdit eden genişlemeci bir devlet olduğunu düşünüyorlardı. 1956 Süveyş Krizi’nde İngiltere ve Fransa’yla ortak olup Mısır’a saldırması, Filistinlilere olan saldırgan tutumları, Suriye’yle yaşanan küçük çaplı çatışmalar ve nükleer silah elde etme çabaları İsrail’in bu politikasının uzantıları olarak görülüyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert G. Rabil, **Syria, the United States and...**, Praeger Security International, Connecticut, 2006, s.25.

engel olmuştur. Dolayısıyla İsrail'e karşı verilecek bölgesel mücadele planında Washington ile olan ilişkilerin durumu belirleyici olacaktır.

C. ABD'NİN ORTADOĞU SİYASETİ VE SURIYE-ABD İLİŞKİLERİNİN TEMELLERİ

1. Soğuk Savaşta Ortadoğu ve ABD

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan iki kutuplu dünya siyasetinde Batı'nın süper gücü ve lideri olarak temayüz eden Amerika Birleşik Devletleri, Soğuk Savaş dönemi boyunca gücünü Sovyetler Birliği ve onun etkisi altındaki ülkelerle rekabetine ayırmıştır. Bu durum dünyanın çeşitli bölgelerinde Washington yanlısı rejimlerin siyasi, askeri ve ekonomik olarak desteklenmesi, bölgesel savunma ve iş birliği mekanizmalarına öncülük edilmesi ve gerektiğinde diğer ülkelerin içişlerine yıkıcı araçlarla müdahale ederek Sovyet karşıtı blokların oluşturulması şeklinde kendisini göstermiştir.

Ortadoğu coğrafyası açısından bu tablo, diğer süper güç SSCB için de bir çekim merkezi olmuş ve Soğuk Savaş'ın sıcak yüzü büyük güçlerin bölgede var olan kriz ve çatışmalara müdahaleleri ile sürmüştür. Sovyetler Birliği'ne komşu olan iki Ortadoğu ülkesi Türkiye ve İran'ın (1979 devriminden önce) ABD'nin müttefiki olması Washington'a stratejik avantaj sağlarken, Arap ülkelerindeki zengin enerji kaynaklarına kesintisiz biçimde ulaşmak ve bu ülkelerin Sovyet yanlısı yönetimlerin kontrolüne geçmesini önlemek, Amerikan yönetimleri nazarında Ortadoğu'ya atfedilen önemi artırmıştır.

Soğuk Savaş dinamiklerinin yanı sıra İsrail'in emperyalist politikalarına karşı yükselişe geçen Arap ulusçuluğu ve bunun sonucunda ortaya çıkan Arap-İsrail çatışmaları, bölgeyi ABD-SSCB rekabetinin bir parçası haline getirmiştir.³⁸ Bu bakımdan Suriye-ABD ilişkilerinin seyri de Soğuk Savaş bitene değin iki kutuplu sistemin Ortadoğu siyasetini şekillendirdiği şartlar ve Suriye-İsrail ilişkilerinin ağırlığı altında belirlenmiştir.

Kısacası kilit bir ülke olan Suriye'nin ABD ile ilişkileri bölge ve dünya siyasetindeki gelişmelerin etkisiyle inişli-çıkışlı bir zeminde ve çatışma ile işbirliği ölçeğinde değişen bir görünüme sahip olmuştur. Bu değişkenliğin sebebi, Birleşik Devletler'in Ortadoğu politikasını belli parametreler üzerinden çok genel bir bakış açısıyla değerlendirmesinden kaynaklanmıştır. Washington'un genel olarak Moskova'yı çevreleme politikası; özelde ise Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzuna ilişkin kaygıları, Suriye-Amerikan ilişkilerinin kapsamı ve algılanış biçimini sınırlandırmıştır. ABD'nin bölgedeki petrol kaynaklarına kesintisiz biçimde ulaşma çabaları ve İsrail'in güvenliğini kendi hayati çıkarı derecesinde görmesi de Ortadoğu politikasını şekillendiren sacayakları olmuştur. Doğu Bloku ülkesi olmasa da Sovyet bağlantısına feda edilen Suriye rejimi ise, karşısındaki İsrail'in sınırsız Amerikan desteğine direnç göstermek için çabalamıştır.

ABD'nin 1950'lerde Arap ülkelerini, Batı kampına çekme çabalarının başarısızlığı ve devam eden süreçte Arap-İsrail çatışmalarının çözümündeki etkisizliği Ortadoğu politikalarını gözden geçirmesi gerektiğini göstermiştir. 1967 Savaşı'nda

---

³⁸ Rabil, *Syria, the United States and...*, s.35.

İsrail'e verilen olağanüstü destek ve Arapların aldığı ağır yenilgi Washington'un tercihlerini belirginleştirmiştir. Her ne kadar Amerikalılar iç politik etkenlerden ötürü İsrail'e açık destek veriyorduydu da aynı zamanda zengin petrol kaynaklarına erişim için Araplarla da bağların koparılmaması gerektiğinin farkındaydı. Araplarla İsraililer arasında hassas bir denge gözetilmesi anlamına gelen bu yaklaşım, Altı Gün Savaşı'ndan sonra alınan 242 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararında görülmüştür. Karara göre, Arap ülkelerinin İsrail devletini tanıyıp güvenli sınırlarda barış içinde yaşamasına karşılık, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi söz konusu olacaktı. Bu muğlak ve ikilemli karara destek veren ABD'nin amacı, İsrail'e verdiği destek devam ederken Araplarla da ilişkilerini geliştirebileceği siyasi bir zemini korumak olmuş ve Washington'un Soğuk Savaş boyunca izlediği politikalar temelinde bu görüş çerçevesinde şekillenmiştir.³⁹

2. Bağımsızlıktan Haziran Savaşı'na Suriye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş'ın başlangıcı ile paralel olarak 17 Nisan 1946'da bağımsız olan Suriye ile ABD arasındaki ilişkilerin temeli de aynı yıl Washington'un Şam'da açtığı konsoloslukla atılmış, ertesi yıl ABD, Suriye'yi bağımsız ve egemen bir devlet olarak tanımıştır.⁴⁰ Suriye'nin bağımsızlığından sonra tesis edilen yakın ilişkiler, ABD'nin 1948'de Filistin topraklarında kurulan İsrail'i tanıması ve desteklemesi ile kısa sürede tersine dönmüştür.

---

³⁹ **Ibid.**, s.45.

⁴⁰ Evren Altınkaş, "Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri", Barış Adıbelli (ed.), **Emperyalizm Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2016, s.138.

Amerikan'ın bölgede kendi politikalarıyla uyumlu yönetimler oluşturma çabalarını artırdığı bir dönemde Suriye'nin bu politikalara karşı tavır almaya başlaması Beyaz Saray'da ciddi bir rahatsızlık uyandırmıştır. Bu rahatsızlık bağımsız Suriye'nin ilk Cumhurbaşkanı olan Şükrü el Kuvvetli'nin 1949'da CIA destekli Albay Hüsnü Zaim tarafından gerçekleştirilen bir darbe ile devrilmesiyle su yüzüne çıkmıştır. Kuvvetli'nin İsrail ile barışa yanaşmaması ve Suudi Arabistan'dan gelmesi planlanan Washington sponsorluğundaki petrol boru hattı projesine karşı çıkması darbenin altında yatan nedenler olarak görülmüştür.⁴¹

Ancak ABD destekli Hüsnü Zaim yönetiminin de kısa sürede devrilmesinden sonra sırasıyla Sami Hinnavi ve Edip Çiçekli yönetimleri başa gelmiştir. Çiçekli iktidarında Mayıs 1951'de Suriye'ye teklif edilen teknik yardım programı, İsrail'in de bu programdan yardım alacak olması nedeniyle Şam yönetimi tarafından reddedilmiştir. Daha da önemlisi Suriye'nin, ABD öncülüğünde bölgede oluşturulmak istenen kolektif güvenlik sistemine dahil olmayı reddetmesi, bozulan ilişkileri zora sokmuştur. Amerikan yönetimleri, Suriye'nin Moskova ile olan yakınlığından rahatsızlık duyarken Washington'un Bağdat Paktı, Eisenhower Doktrini ve Lübnan Krizine müdahalesi gibi bölgeye yönelik faaliyetleri Şam'ın gözünde eski emperyalist İngiltere ve Fransa'nın rolünü alan adımlar olarak algılanmıştır.⁴²

---

⁴¹ Hinnebusch, "The Foreign Policy of...", s.145. Hüsnü Zaim'in gerçekleştirdiği askeri darbe, Suriye-Amerikan ilişkilerinde uzun yıllar kendisini gösterecek güven bunalımının temelini ve ABD'nin Suriye'nin iç işlerine karıştığı ilk olayı simgelemesi açısından önemlidir.

⁴² Elizabeth L. Conroy, "Syria's Relations with the U.S.", Anne Sinai (ed.), **The Syrian Arab Republic: A Handbook**, American Academic Association for Peace in the Middle East, New York, 1976, s.139-140.

Tıpkı 1949'da Hüsnü Zaim'e karşı olduğu gibi 1957'de de Birleşik Devletler'in SSCB ile yakın ilişkiler kuran Edip Çiçekli yönetimine yönelik darbe girişiminin ayyuka çıkması, iki ülke ilişkilerindeki güven problemini derinleştirmiştir.⁴³ 1958-1961 arası dönemde Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne katılarak fiilen Nasır liderliğindeki bağlantısızlık politikasını benimseyip Mısır'ın şemsiyesi altında kalan Suriye, 8 Mart 1963'te gerçekleşen Baas darbesiyle yeni bir rejime geçmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, Baas Partisi yöneticilerinin Sovyetlerle olan sıkı ideolojik yakınlığına rağmen yeni rejimi tanımış, yine de ilişkilere gergin bir atmosfer hâkim olmuştur. Hafız Esad, Baas rejimi içinde iktidar basamaklarını hızla çıkarken, ABD Başkanı Johnson'ın Haziran 1967'de yaşanan Altı Gün Savaşı'nda İsrail'e verdiği destek, ilişkilerin gelecekteki seyrini tayin eden bir referans noktası olarak tarihe geçmiştir. Suriye, savaşın İkinci günü Washington'la tüm diplomatik ilişkilerini kesmiş, takip eden süreçte İsrail'e gönderilen Amerikan silahları Şam'ın sert tepkileri ile karşılaşmıştır. Bu dönemde Salih Cedid yönetiminin Filistinli gerillalara desteği artmıştır. Hafız Esad'ın 1970'te iktidarı ele almasıyla Suriye'nin resmi pozisyonu değişmemiş fakat 1973 Yom Kippur⁴⁴ Savaşı'na dek geçen dönemde gerginlik ve yumuşama arasında yer değiştiren bir ilişki biçimi gözlemlenmiştir. Bilhassa Amerikalı üst düzey bürokratlar yeni kurulan Esad rejimini "ılımlı ve normalleşmeye açık" gördüklerini ima etmişlerdir.⁴⁵

---

⁴³ Altınkaş, **op.cit.**, s.138-139.

⁴⁴ Yahudiler için kutsal olan ve 25 saat süren büyük oruçtur. Bir gün önce gün batımından başlayarak, ertesi gün günün batımına kadar devam eder. İbrani takvimine göre, Tışri ayının 10. gününe rastlar. Miladi takvime göre ise, değişken olarak Eylül ve Ekim aylarına denk düşer. Türel Yılmaz Şahin, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, 3. Baskı, Barış Kitap, Ankara, 2011, s.197.

⁴⁵ Conroy, **op.cit.**, s.140-141.

3. Arap-İsrail Savaşları Gölgesinde Çatışma ve İşbirliği: 1967-1973

Şam yönetiminin karşı çıktığı 242 sayılı karar Suriye'nin, BM sistemi ve uluslararası hukuka dolayısıyla da bunda en etkin aktör olan ABD'ye güvenini sarsmıştır. Suriye hükümeti, Ekim Savaşı'ndan hemen sonra Şam'ı ziyaret etmek isteyen Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın talebini reddetmekle kalmamış; Birleşik Devletlerle olan diplomatik ilişkilerini diğer Arap ülkelerinden daha katı bir tutumla "tamamen" sonlandırmıştır. Ülkesindeki tüm Amerikan görevlilerin 48 saat içinde Suriye'yi terk etmesini isteyen rejim, Amerikan turistlerinin vizelerini iptal etmiştir. Suriye halkı sokaklara inip Amerikan karşıtı gösterilerde bulunmuş, Suriyeli medya kuruluşları Washington yönetimini ağır biçimde eleştirmiştir. Amerikan Dışişleri kaynaklarına göre, bu tarihten sonraki 5 yıl boyunca Suriye'yle çok az doğrudan bağlantı kurulmuştur.⁴⁶ Amerikan yönetimi savaşın ardından sadece kısa bir müddet taraflara silah ambargosu uygularken, Suriye'ye yönelik yaptırımlarını sürdürmüştür.

Başkan Nixon, İsrail işgaline verdiği desteği "İşgal altındaki topraklardan ancak barış karşılığında çekilmenin uygun olduğunu" ifade ederek desteklemiştir. Ayrıca İsrail'in işgal altındaki topraklara uluslararası hukuka aykırı bir biçimde kurduğu yerleşim birimlerini engellemeye yönelik hiçbir girişimde bulunmayarak Suriye ve diğer Arap devletlerinin tepkisini almıştır.⁴⁷

Görüldüğü üzere Suriye-İsrail çatışması Soğuk Savaş sürecinde Batı ve Doğu blokları arasındaki gerilimin belirgin yansımalarından biri olarak Suriye-ABD

---

⁴⁶ J. K. Gani, **The Role of Ideology in Syrian-US Relations: Conflict and Cooperation**, Palgrave Macmillan, New York, 2014, s.92.

⁴⁷ **Ibid.**, s.91.

ilişkilerinde yaşanan sorunların temelini oluşturmuştur. Zira Suriye ve ABD ilişkilerinde işbirliği dönemlerinde bile belli bir düzeyin üstüne çıkılamaması İsrail'in, Amerikan dış politikasındaki nüfuzundan kaynaklanmıştır. Chapman'ın da işaret ettiği gibi Yahudi lobilerinin Beyaz Saray'daki nüfuzu dikkate alınırca, Amerikalıların gözündeki olumsuz Suriye imajının sebebi kolaylıkla keşfedilebilir.⁴⁸ Her ne kadar Hafız Esad'ın Sovyetlerle olan ilişkilerinin geçmişteki Suriye liderleri gibi sıkı olması bu algıyı beslese de, onun gerçekteki düşüncesinde Suriye'yi Ortadoğu'da etkin bir konuma taşıyabilmesi, gerektiğinde pragmatik ve realist bir düzlemde Washington ve Moskova arasında esnek bir politika izleyebilmesine bağlı olmuştur.

İdeolojik yakınlığına karşın Sovyetler Birliği'ne kuşku ile yaklaşan Esad, Moskova'nın uydusu konumuna gelmekten kaçınarak onu ABD'ye karşı dengeleyici güç olarak kullanmak istemiştir; ancak bunu başarmadaki en büyük zorluk İsrail faktörü olmuştur. Hafız Esad, İsrail'in Amerika'nın desteği olmadan kendisinin o dönem Savunma Bakanı olduğu Altı Gün Savaşı'nı dahi kazanamayacağını düşünüyordu. Amerika'nın bu savaşta İsrail'e verdiği desteğin büyüklüğü Esad'a iktidara geldikten sonra İsrail ile olan ilişkilerde Amerikan faktörünü hep aklında tutması ve politikalarını ABD'nin bölgede kurduğu dengelere göre ayarlaması / sınırlandırması gerektiğini hatırlatmıştır. Esad, ABD'nin İsrail'i sadece askeri manada desteklemediğini, Arapları bölmek için güç dengesini Suriye'nin aleyhine işlettiğini öne sürmüştür.⁴⁹

---

⁴⁸ Chapman, **op.cit.**, s.11.

⁴⁹ Hinnebusch, "The Foreign Policy of...", s.153.

Dolayısıyla İsrail'i işgal ettiği Golan Tepeleri ve diğer Arap topraklarından çekilmeye zorlamak için yapılması gerekenin, bölgedeki Amerikan çıkarları aleyhine istikrarsızlık oluşturup Suriyesiz bir çözümün olmayacağı fikrini dolaşıma sokarak Birleşik Devletler'in Tel-Aviv'e baskı yapmasını sağlamak olduğuna inanmıştır.⁵⁰ Bu nedenle Hafız Esad'ın iktidara gelmesinden sonra mevcut sorunlu ilişki durumuna rağmen en azından büyük güçler arasındaki denge arayışından ötürü ABD ile olan bağların tümüyle kopuk olmaması gerektiği düşünülmüştür.

Hafız Esad, Şubat 1971'de resmi olarak Devlet Başkanlığı makamına oturmasıyla beraber ilk olarak Suriye'de Amerikan ticari mallarına uygulanan boykotu kaldırmıştır. Suriye'nin tüm askeri stoku Sovyet menşeli olsa da Nixon yönetimine öldürücü olmayan askeri ekipman (*non-lethal use military equipment*) talebini iletmiştir. 1972'de Mısır ve Irak'ın Moskova ile imzaladığı Dostluk Antlaşması'na dâhil olmayı reddederek bir nevi Amerikan tarafına göz kırpmıştır. Tüm bunların üzerine Suriye rejimi, 8 Mart 1972'de BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kabul ettiğini açıklayarak Arap-İsrail çatışması konusundaki tutumunda ciddi bir değişim yapmıştır.⁵¹ Bununla birlikte Hafız Esad, Filistin halkının haklarının iadesi ve işgal edilmiş toprakların özgürleştirilmesi konusundaki ilkelerin terkedilmeyeceğini vurgulamıştır. Bu tutum ABD Dışişleri Bakanlığı'nca; Suriye'nin ilişkileri yumuşatmak istediğinin ve SSCB'ye olan bağımlılığından kurtulmaya çalıştığıının emaresi olarak okunmuştur. Suriye hükümetinin Lübnan'daki Amerikan elçiliği diplomatlarını haftalık Şam'a davet etmesi, 1967'den beri kopuk olan diplomatik

---

⁵⁰ Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.148.

⁵¹ Gani, **op.cit.**, s.100-102.

ilişkiler açısından dikkate değer bir adım olmuştur. Dışişleri Bakanı William P. Rogers'ın Başkan Nixon'a gönderdiği notta Suriye ile ilgili şu ifadeler yer almıştır:

*Suriye, Ortadoğu'da barışı sağlama çabalarında menfi bir aktör olmaya devam etse de Ürdün'deki olaylar üzerine Kasım 1970'de iktidara gelen Hafız Esad ülkesinin yönünü büyük bir pragmatizmle değiştirmektedir. Kendinden önceki liderlerin pervasız ve ideolojik tavrından ayrılan yönüyle Esad, Şam'daki etkinliğimizi artırmamız halinde siyasi ve ekonomik bakımdan gelecekteki politikalarımızda bize yardımcı olabilir.*⁵²

Uzun yıllardır İsrail ile mücadele eden Fedayin adlı Filistinli gerillalara verdiği destekle bilinen Suriye rejiminin, Esad iktidarıyla bu desteği retorik düzeye çekip yardımları kısıtlaması da Amerikalıların nazarında Suriye'nin hem karşılıklı güvenin geliştirilmesi için bir potansiyel hem de dış politikadaki realist ve pragmatik yönünü kanıtlayan bir duruş olmuştur. Esad'ın konuşmalarından birinde Suriye topraklarından geçen Trans-Arap Petrol Boru Hattı (*Trans-Arabian Pipeline*) üzerindeki engelleri kaldırmaya hazır olduğunu beyan etmesi de bu konudaki görüşleri pekiştirmiştir.⁵³

Sonuç olarak, Hafız Esad'ın iktidara gelmesiyle Suriye-Amerikan ikili ilişkilerinde iyileşme çabaları ortaya çıkarken, İsrail faktörü başta olmak üzere bölgesel konulardaki köklü anlaşmazlıkların ve ideolojik faktörlerin etkisi, ilişkilerin sınırlarını belirleyen unsurlar olmaya devam etmiştir.

---

⁵² **Ibid.**, s.102.

⁵³ C. Ernest Down, "The Foreign Policy of Syria", L. Carl Brown (ed.), **Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers**, I.B.Tauris, London, 2004, s.171.

İKİNCİ BÖLÜM

EKİM SAVAŞI'NDAN LÜBNAN İÇ SAVAŞI'NA ABD'NİN ROLÜ

Hafız Esad Suriye'sinde, ABD ile ilişkilerin gergin bir çatışma durumuna sürüklenmesi Ekim 1973'te Mısır ve Suriye'nin gizli bir plan sonrası eş zamanlı olarak İsrail'e karşı saldırıya geçmeleriyle başlamıştır. Savaş boyunca İsrail'e ciddi askeri ve siyasi destekte bulunan Washington, Mısır ve Suriye üzerinden Sovyetler Birliği'yle olan rekabetini perçinlemiştir. Kısa sürede bölgesel bir çatışmadan Soğuk Savaş şartlarında bir tür vekâlet savaşına (*proxy war*) dönüşen ortam, Birleşik Devletler'in diplomatik inisiyatiflerle kontrol altına aldığı yeni bölgesel dinamiklere zemin olurken; Suriye-Amerikan ilişkilerinde çatışma ve işbirliği arasında değişen süreçlerin bu savaş ve sonrasındaki gelişmelerden doğrudan etkilendiği gözlemlenmiştir.

Benzer biçimde 1975'te patlak veren Lübnan'daki iç savaş, Suriye-ABD ilişkilerinin merkezine oturan bir bölgesel çatışmaya dönüşmüştür. Lübnan'daki farklı grupların savaşı, İsrail ve Suriye'nin buradaki çetin mücadelesine, dolayısıyla da Suriye-ABD ilişkilerindeki belirleyicilerden biri haline gelmesine sebebiyet vermiştir. İç savaşın Soğuk Savaş'ın bitimine dek sürmesi, bu uzun süreçte değişen dengelere paralel olarak kimi zaman gizli veya dolaylı işbirliği süreçlerini kimi zamansa ciddi çatışma hallerini ortaya çıkarmıştır.

A. EKİM SAVAŞI VE SURİYE’NİN STRATEJİSİ

1. Askeri Birikim ve İttifaklar

Hafız Esad, 1967’deki İsrail yenilgisinden itibaren ciddi ve sistematik şekilde Suriye ordusunu İsrail’le yapılacak bir başka savaşa hazırlamaya yoğunlaşmıştır. Tel-Aviv yönetiminin işgal altındaki Arap topraklarından çekilmeyi açıkça reddedip siyasi uzlaşmadan yana olmadığını göstermesi, Esad’ın Golan Tepeleri ve Filistin için yapılacak mücadelenin kaderini askeri kapasitenin belirleyiciliği altında görmesine yol açmıştır.⁵⁴ Söylem bazında bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasını amaçlayan Esad, stratejisini Golan Tepelerinin geri alınmasına odaklamıştır.

İsrail’in ABD desteğiyle oluşan askeri üstünlüğünün bilinciyle Sovyetler Birliği’yle yakınlaşıp, Moskova’dan alacağı silahları bekleyen Esad⁵⁵ diplomatik yöntemleri zorlamanın bile geri planda bir askeri birikimin varlığına dayandığına inanarak İsrail’e karşı tek şansın güç kullanımı olduğu sonucuna varmıştır.

Şüphesiz bu bakış açısı, Suriye hükümetinin İsrail’le yapılacak bir savaşın yalnızca Sovyetler’den temin edilen muazzam askeri yığınakla başarıya ulaşacağını düşündüğü anlamına gelmemektedir. Silah desteğiyle birlikte İsrail’i çevreleyecek bölge aktörlerine ihtiyaç duyulmuştur. Hafız Esad’ın 26 Kasım 1970’te, yani henüz iktidara gelmesinin üzerinden on gün geçtikten sonra Mısır lideri Enver Sedat ile Kahire’de yaptığı askeri işbirliği anlaşması, bu hususun Şam nazarındaki ciddiyetini

---

⁵⁴ Moshe Maoz, **Syria and Israel: From War to Peacemaking**, Oxford University Press, New York, 1995 s.120.

⁵⁵ Jerome Slater, “Lost Opportunities for Peace in the Arap-Israeli Conflict: Israel and Syria, 1948-2001”, **International Security**, Vol: 27, No: 1 (2002), s.93.

açıkça göstermiştir. Yapılan anlaşma İsrail'e karşı yürütülecek çift cepheli savaş stratejisinin ilk adımı olmuştur. Ancak Esad'a göre Moskova ve Kahire'nin stratejik desteğinin yanında Lübnan ve Ürdün gibi güçsüz ama İsrail'e sınırı olan cephe ülkeleri ve bu ülkelerde faaliyet gösteren Filistinli savaşçıların taktiksel desteğine de ihtiyaç duyulacaktı. Lübnan ve Ürdün sayesinde İsrail'in gücünün cephelere dağılması sağlanacak ve Suriye'ye yapılabilecek bir karşı saldırı engellenecekti.

Nitekim Beka Vadisi başta olmak üzere Filistinli grupların Suriye dışındaki bölgelerden başlatacağı saldırılar, İsrail'in doğrudan Şam'ı hedef alma planlarını caydırabilecekti. Suriye ve Mısır liderleri, 1971 başından itibaren gizli planlar için görüşmelerini sıklaştırmış, Mısır'ın Savaş Bakanı General Sadık'ı her iki ülke ordusunun Yüksek Komutanı olarak belirlemişlerdir. Diğer taraftan Esad'ın 1972 güzünde Moskova'da Sovyet lideri Brejnev ile görüşmesinin ardından Mısır ve Suriye'ye aralarında Sam-6 ve *scud* füzeleri ile T-62 tanklarının da bulunduğu büyük miktarda Sovyet silahlarının gönderilmesi, İsrail tarafında birtakım savaş hazırlıkları yapıldığına dair şüpheler uyandırmıştır. Ancak İsrail, kendi askeri üstünlüğü ve yeni gelen Amerikan silahlarına olan güveninden ötürü ne Suriye ne de Mısır'ın gelecek birkaç yıl içinde kendisine savaş açma cesareti gösteremeyeceğine inanmıştır.⁵⁶

İsrail ordusu IDF ve istihbaratı MOSSAD, Suriye'nin Golan çevresindeki askeri hareketliliğini saldırı hazırlığından ziyade, bir tür savunma tedbiri olarak değerlendirmiştir. 1967 hezimetinden sonra Arap dünyasında İsrail'e karşı bir intikam savaşı farklı Arap liderlerince sürekli gündeme taşınan bir konu olsa da özellikle Mısır

---

⁵⁶ Maoz, **Syria and Israel...**, s.122-124.

Devlet Başkanı Enver Sedat'ın bunu sıkça dolaşıma sokması, İsrail kamuoyunda artık sadece “asılsız tehditler” olarak algılanmaya başlamıştır. Uzun zamandır planlanan ani saldırıda pürüz çıkmasını istemeyen Esad ise dikkatlice hazırlanmış “aldatma planını” devreye sokmuştur. Bu amaçla ilk olarak Ağustos 1973'te BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının uygulamasını tartışmak için BM Genel Sekreteri Kurt Waldheim ile Şam'da bir toplantı düzenlemiş, daha sonra Suriye basını pilotların MİG uçaklarından memnun olmadıklarını, bunun Suriyeli subaylarla Sovyet danışmanlar arasında anlaşmazlık yarattığını ve Suriye ordusunun Batı'dan yeni silahlar almayı planladığını ifade eden yanlış haberler sızdırmışlardır.⁵⁷ Hatta Sedat ile planladıkları büyük saldırı planını tehlikeye atmamak uğruna Esad, savaşın başlamasından birkaç hafta önce Suriye hava sahasını ihlal ederek mobil SAM-6 füzelerinin durumunu test etmeye çalışan İsrail jetlerine karşı, bu sistemi pasif bırakarak yalnızca uçaklarını harekete geçirmiş ve yaşanan çatışmada İsrail'in 12 Suriye uçağını düşürmesine rağmen misillemede bulunmamıştır. Bu olaydan sonra hem İsrail hem de CIA yetkilileri savaş başlayana dek yaptıkları tahminlerde yanılmış ve ne Suriye'nin ne de Mısır'ın İsrail'e saldırma niyeti ya da potansiyeli taşımadığına inanmışlardır.⁵⁸

İşte bu nedenlerle savaş başladığında ABD kadar hiçbir ülke Arapların (Suriye ve Mısır) cesaretinden bu denli etkilenmemiştir. Çünkü savaşın başladığı 6 Ekim'den önce özellikle Mısır'ın Washington'a defalarca üst düzey temsilciler göndererek Başkan Nixon'a diplomatik çözümler için baskı yapması ve her defasında çeşitli

---

⁵⁷ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.149.

⁵⁸ Seale, **Asad: The Struggle for...**, s.206.

imtiyazlar önermesi, Washington'daki "güçsüz ve dezavantajlı" durumda olan Arap algısını pekiştirmiştir.⁵⁹

2. Savaş ve Sahadaki Gelişmeler

Savaş, 6 Ekim 1973'te İsrail'in kurulduğu 1948'den o tarihe kadar ilk defa Mısır ve Suriye ordularının iki ayrı cepheden eş zamanlı olarak gerçekleştirdiği başarılı saldırılar neticesinde istihkâmlarının, zırhlı birliklerinin ve askerlerinin ağır kayıplar vermesiyle başlamıştır. Mısır'ın ani jet akınlarıyla Sina Yarımadası'na, Suriye'nin ise kuzeyden helikopterlerle Golan bölgesindeki stratejik Hermon dağına odaklandığı görülmüştür. Baskınla birlikte hava gücü boşluğunun olduğu işgal altındaki Sina Yarımadası'na, Süveyş kanalını tekne ve yüzdürülen tanklarla geçip, obüs atışlarıyla ilerleyen Mısır kuvvetleri girmiştir. Dar bir hattı kontrol altına alan Mısır, İsrail üzerinde oluşturduğu ilk şok etkisinden sonra Sina'da ilerlemek yerine mevcut hatta durmayı tercih etmiştir. Piyade sayısı bakımından avantajlı olan Suriye güçleri ise İsrail Sina'da Mısırlılarla meşgulken, sürpriz bir saldırıyla Golan Tepelerinin önemli bir kısmını ele geçirerek Ürdün (Şeria) nehrine kadar yaklaşmıştır.⁶⁰

Her ne kadar Suriye askerlerinin önünde onlara direnecek yeterli İsrail gücü bulunmasa da Tel-Aviv'e "İsrail topraklarının işgal edildiği" argümanını vermemek için Hafız Esad'ın talimatıyla daha fazla ileri gidilmemiştir.⁶¹ Fakat Suriye ordusunun

---

⁵⁹ Barry Rubin, "U.S. Policy and the October War", **MERIP Reports**, No: 23 (1973), s.4-6.

⁶⁰ Al Jazeera World Channel, War in October: Episode Two. <http://www.aljazeera.com/programmes/specialseries/2013/10/war-october-2013102172128280627.html>, Erişim Tarihi: 27.07.2016.

⁶¹ Slater, **loc.cit.**, s.93.

Golan'dan sonra uluslararası sınırları geçip Yahudi köylerine saldırmasından şüphelenen Savunma Bakanı Moshe Dayan'ın 8 Ekim'de atom bombalarının Şam'a karşı teyakkuza geçirildiğini ifade etmesi ABD ve SSCB'yi harekete geçirerek karşılıklı gerilimin bloklar arası boyut kazanmasına sebep olmuştur.⁶²

Savaşın bu ilk aşamasında Mısır-Suriye ittifakı avantajlı konum yakalamasına rağmen, Enver Sedat'ın başından itibaren Esad'dan gizlediği farklı amaçlarının ortaya çıkması dengeleri değiştirmiştir. Sedat, ABD'nin İsrail'e siyasi baskı yapması için Tel-Aviv'in "yenilmez" imajını çürütmek ve bu çerçevede Sina topraklarının küçük bir bölümüne geçmek isterken; Hafız Esad, Golan Tepelerinin ve 1967'de işgal edilen tüm Arap topraklarının kurtarılmasını amaçlamıştır. Başka deyişle, Enver Sedat'ın siyasi müzakerelerle almak istediği topraklara geçici bir askeri manevrada bulunduğu; Hafız Esad'ın ise diplomasinin sonuç getirmeyeceği düşüncesiyle tüm gücünü cepheye yoğunlaştırdığı söylenebilir. Bu farklı bakış açılarının liderler arasındaki koordinasyonu bozmasıyla her iki cephede yoğun karşı saldırılara geçen İsrail hava kuvvetleri, ABD'nin ulaştırdığı yardımların da katkısıyla düşmanlarını geri püskürtmeye başlamıştır. Bu duruma yol açan en mühim kırılma noktası ise Enver Sedat'ın Süveyş'i geçen Mısır askerlerine yerlerinde kalıp eylemsiz biçimde beklemelerini emretmesi olmuştur.⁶³ Nihayetinde Suriye'den İsrail'in kuzeyindeki askeri tesislere atılan füzelere mukabele olarak Şam'a yakın stratejik ve ekonomik merkezler vurulmuş, karada tank ve piyadelerin karşılıklı çarpışması tırmanırken, 10

---

⁶² Avner Cohen, "The Last Nuclear Moment", **New York Times**, 06.10.2003. Amir Oren, "In 1973 Dayan Suggested Israel Prepares Nuke for Action but Golda Meir Refused", **Ha'aretz**, 03.10.2013.

⁶³ Al Jazeera World Channel, War in October: Episode Two. <http://www.aljazeera.com/programmes/specialseries/2013/10/war-october-2013102172128280627.html> Erişim Tarihi: 27.07.2016.

Ekim'de Suriye güçleri Golan'dan atılmakla kalmamış, İsrail askerleri Şam'a 25 mil kadar yaklaşmışlardır.⁶⁴

3. Washington-Tel Aviv İttifakı Karşısında Suriye

Mısır'ın bir ateşkes için sunduğu öneriler, İsrail'in Şam'a doğru ilerleyişine Sovyetlerden gelen sert tepki ve Washington'un savaşın daha fazla sürmesinden ziyade Moskova'yı dışarıda bırakacağı diplomatik bir inisiyatif alma düşüncesi savaşın başlamasından 20 gün sonra, 26 Ekim 1973'te fiili bir ateşkesin ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

Enver Sedat yönetimi, hedefleri doğrultusunda ve ABD'nin arabuluculuğunda İsrail ile yoğun diplomasi trafiği ve ardından ateşkes ile ayırma anlaşmaları sürecine girerken; cephede yalnızlaşan Suriye ve süreçten dışlanmaya çalışılan Sovyetler Birliği hem mücadeleyi sürdürebileceklerini hem de kendilerinin dahil olmadığı bir denklemin başarıya ulaşamayacağını göstermek için çeşitli yöntemlere başvurmuşlardır.

Diğer yandan Beyaz Saray'ın savaştan önce genel olarak Ortadoğu, özelde ise Arap-İsrail çatışmalarına bakış açısı değerlendirildiğinde, savaşta ve sonrasında aldığı pozisyonun süreklilik arz ettiği görülmektedir. Amerikalılara göre Arap-İsrail çatışmasında bölge istikrarını sağlamak demek, Arapların İsrail'e savaş açmaya cesaret edemeyecekleri ölçüde Tel-Aviv'i güçlendirmekle aynı anlama geliyordu.

---

⁶⁴ Maoz, *Syria and Israel...*, s.130.

Böylece Arap ülkelerinin tek alternatifi Birleşik Devletler'in sponsorluğu altında gerçekleştirilecek bir güvenlik sistemini aramak olacaktır.

Nixon 1970 Haziran'ında şöyle diyordu: "Güç dengesinde İsrail, komşularından daha zayıf hale gelirse savaş kaçınılmaz olacaktır."⁶⁵ Bu güvenlik sisteminin perde arkasındaki niyeti ise Sovyet nüfuzuna kapalı bir bölge ve Moskova'nın suiistimalinden korunacak bir denge idi. Temmuz 1972'de dönemin Dışişleri Bakan Yardımcısı Joseph Sisco kendisine neden ABD'nin İsrail'e olan desteğinin sınırsız boyutlara ulaştığı sorulduğunda şöyle yanıtlamıştır: "Evet, desteğimizin muazzam boyutlarda olduğunu kabul ediyorum. Lakin Birleşik Devletler'in Ortadoğu'da yalnızca kendi çıkarlarının peşinde olduğunu unutmamalısınız. ABD Ortadoğu'yu Arap-İsrail sorunu bağlamında değil, daha geniş bir perspektifle ve onun gerekleri üzerinden değerlendiriyor."⁶⁶

Dolayısıyla her ne kadar savaştan önce Washington'un, Batı ve Doğu blokları arasında görülen yumuşama sürecinin (*detant*) Ortadoğu'daki krizin büyümesi nedeniyle bozulma riskine girmesini istemediği bir gerçekse de Ekim Savaşı ve sonrasındaki süreci olabildiğince kendi kontrolünde tutmak istediği ve bölgedeki öncelikli hedefinin Sovyetlerle mücadele üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Bu nedenle Suriye karşısındaki Amerikan tutumu ve İsrail yanlılığı Moskova'ya karşı geliştirilen politikaların bir parçası olarak nitelendirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Washington'un savaş sonrasındaki öncelikli amacı, Suriye'nin talep ve önerilerini göz ardı ederek izole etmek, diğer taraftan Mısır'ı kazanarak Kahire'deki rejimi Batı

---

⁶⁵ Rubin, "U.S. Policy and...", s.4.

⁶⁶ *Ibid.*, s.6.

cenahına çekmekti. Suriye kamuoyunda ve siyasetçileri arasında savaştan sonra ABD'ye karşı beslenen düşmanlık, yönetimin bu tutumunu doğruluyordu. Beyaz Saray'daki inanç, Mısır'la ilişkileri geliştirirken Mısır-İsrail ateşkesine öncelik etmenin Şam üzerinde domino etkisi oluşturacağı şeklindeydi. Yani Amerikalılara göre Mısır, Arap cephesinden kopartılırsa; Suriye, izole olma ve yalnız kalma tereddüdüyle kendiliğinden ABD-İsrail pozisyonuna yaklaşacak ve böylelikle Hafız Esad, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve Ekim Savaşı'nda aldığı 338 sayılı kararlarını kabul etmeye yönelecekti.⁶⁷

4. Yıpratma Savaşı ve ABD ile Temaslar

Savaş sona erdiğinde İsrail'in Washington'dan aldığı üstün ateş gücüyle Suriye'yi Golan'dan tekrar çıkarıp Şam'a doğru ilerlemesi hem SSCB'nin askeri desteğindeki yetersizliği hem de Birleşik Devletler'in gelecekteki müzakere sürecinin anahtar ülkesi olacağını göstermiştir. Savaşı takip eden haftalarda Mısır'ın, İsrail'le direkt olarak görüşmelerde bulunması, Kahire-Washington hattında yakın işbirliğinin gözlenmesi ve nihayetinde bir İsrail-Mısır Ayırma Antlaşması'nın (*Israeli-Egyptian Disengagement Agreement*) imzalanması Suriye'nin pazarlık gücünü baltalamıştır.⁶⁸ Aleyhinde işleyen bu dengeyi tersine çevirmek isteyen Esad, 1974 baharında bir yandan Kissinger'la görüşmelerini sürdürürken, diğer yandan İsrail'e karşı cephede bir tür yıpratma savaşı (*war of attrition*) başlatmaya karar vermiştir. Görüşmelerle eş zamanlı olarak yeni Sovyet silahları Suriye'ye ulaştıkça İsrail-Suriye sınır hattındaki küçük çaplı çatışmaların şiddeti artmış; Mart, Nisan, Mayıs ayları boyunca

---

⁶⁷ Gani, **op.cit.**, s.116-117.

⁶⁸ Itamar Rabinovich, **The View from Damascus**, Vallentine Mitchell, London, 2008, s.271.

sürmüştür.⁶⁹ Çatışmaların zirveye çıktığı 28 Nisan'da Suriye'den gelen havan atışları neticesinde bir günde 14 İsrail askeri ölmüş, ertesi gün yaşanan yoğun hava muharebesinde Suriye 4 MİG jetini, İsrail ise 5 phantom uçağını kaybetmiştir. Kısacası, Ekim Savaşı resmen sona ermiş olsa bile savaş sonrası Golan cephesinde yaşanan çatışmalar Kissinger'in arabuluculuğunda sağlanan ateşkes hayata geçene kadar yoğun biçimde sürmüştür.⁷⁰

Buna karşılık zayıf askeri konumuna rağmen Esad'ın taktiği, Ekim Savaşı'nda Suudi Arabistan'ın başını çektiği Arap ülkelerinin petrol ambargosu uygulayıp dünya piyasalarını ve Amerikan çıkarlarını tehlikeye attığı süreci tekrar başlatma tehdidi olmuştur. Nitekim ikinci bir enerji krizinden çekinen Birleşik Devletler, Suriye ile ilişkilerinde Esad'ın öne sürdüğü şartlara yaklaşma gerekliliği duymuştur.⁷¹

Şüphesiz Esad'ın yıpratma savaşı hamlesiyle izole olmaktan korkmayıp müzakere masasına koşmayan Suriye rejimi, ABD'nin bölgedeki denklemini ve barış opsiyonları üzerindeki kritik yerini anlamasını sağlamıştır. Hafız Esad yönetimi rejimin güvenlik ve meşruiyeti için yeri geldiğinde bölgesel ilişkilerin seyrine set çekici bir aktör olarak müdahale edebileceğini göstermiştir. Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in Şam'ı ziyareti sonrası kaynaklara yansıyan bir notta şu ifadeler yer almıştır:

---

⁶⁹ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.153.

⁷⁰ Keesing's Record of World Events, "The Arab-Israeli Conflict: Disengagement of Forces Agreement between Syria and Israel", Vol: 20, No: 6 (1974), s.26565.

⁷¹ Rabinovich, **The View from...**, s.272.

*Saldırgan Arap devletleri arasında barış süreci için en az endişelenen ve en uzlaşmaz tutumu benimseyen Suriye'dir. Böyle devam ederse Suriye, Ortadoğu'ya barışın götürülmesini ciddi ölçüde sabote edebileceği gibi, Mısır ve Ürdün üzerinde Şam'ın yokluğunda İsrail ile uzlaşmış olmanın olumsuz etkisini de hissettirecektir.*⁷²

Başkan Nixon'ın iç politikada Watergate skandalıyla meşgul olduğu bir ortamda dış politikayı yönlendiren baş aktör Kissinger'in Suriye konusundaki bu farkındalığı, yönetimin Arap-İsrail kutupları arasındaki dengeyi daha fazla gözetmesi ile sonuçlanmıştır. Rabil'e göre Kissinger'in görevde olduğu 1973-1976 döneminde ABD'nin Ortadoğu politikası, Arap-İsrail taraflarından herhangi birinin baskın olmayacağı bir denge içinde Washington'un hayati çıkarlarını korumak ve bölgede "kalıcı barışı sağlamak" üzerine olmuştur. Kissinger: "Ortadoğu'da sadece ateşkes anlaşmalarını değil, kalıcı bir barışı hayata geçirmek zorundayız. Araplar için toprakların geri alınması ve yerlerinden edilen insanların şartları iyileştirilmeden barış sağlanamaz. İsrail içinse barış komşularınca güvenli sınırlar içinde meşru bir devlet olarak tanınmak demektir" diyerek bu dengeyi ortaya koymuştur.

O zamana dek İsrail'e sorgusuz sağlanan destek, artık Tel-Aviv'in istenen çizgide durması için havuç-sopa diplomasisinin (*carrot and stick*) kullanılması gerektiğini göstermiştir. Bunun ilk uygulaması daha önce İsrail'in silah alımı için bloke edilen 1 milyar dolarlık ödemenin gerçekleşmesinin önünün açılmasıyla birlikte,

---

⁷² Gani, **op.cit.**, s.118.

BM'de İsrail'in güney Lübnan'daki Filistinli savaççılara yaptığı misilleme saldırılarının kınanması şeklinde olmuştur.⁷³

Başlattığı tek taraflı yıpratma savaşı sayesinde yalnızca ABD ile olan ilişkilerine ve İsrail'e karşı pazarlık gücüne yeni bir atmosfer sağlamakla kalmayan Hafız Esad, yaşanan gelişmeler nedeniyle ülke içinde rejimi tehlikeye atabilecek bir muhalefetin oluşmasını da engellemek istemiştir. Zira Batıyla anlaşıp Arap mücadelesine ihanet eden Enver Sedat'ın aksine, toplumun ve Arap kamuoyunun gözünde direnişe devam eden tek ülke olduğu imajını çizmiştir. Esad, yıpratma savaşının genel bir savaşa dönüşmesi halinde Sovyetler Birliği'nin bölgeye tekrar nüfuz etmek için fırsat kollayacağını, petrol ambargosunun ikinci kez uygulanabileceğini ve Mısır-İsrail ateşkesinin belirsizliğe girebileceğini ima ederek Kissinger'dan İsrail hükümetine baskı yapmasını istemiştir. Bu görüşmeden sonra Kissinger'ın uyarısı üzerine Başkan Nixon'ın, İsrail Başbakan'ı Golda Meir'a yazdığı mektuptaki şu ifadeler dikkat çekmiştir: "İsrail'in hamleleri bölgedeki elverişli trendin tersine dönmesine sebep olmamalıdır. Aksi takdirde Beyaz Saray, İsrail'e olan dostluğu ve sorumluluğu dışında kendisini iki ülke ilişkilerinin gözden geçirilmesi zorunluluğu altında hissedecektir."⁷⁴

Özellikle Ocak 1974'te Mısır-İsrail arasında Sina Ayırma Anlaşmalarının ilki imzalandıktan sonra Washington ve Tel-Aviv yönetimlerinin Suriye'yle yapılması planlanan anlaşmaya dair görüş ayrılıklarının olduğu fark edilmiştir. Washington'a göre Suriye'nin görüşmelere dahil edilmesi hem Mısır ve Ürdün'ün Arap davasına

---

⁷³ Rabil, **Syria, the United States and...**, s.49-55.

⁷⁴ **Ibid.**, s.54-56.

ihamet ettiği algısının kırılması hem de Birleşik Devletler'in Araplar ve İsrail arasında tüm taraflara adil yaklaştığı savını güçlendirmesi bakımından çok önemliydi. Oysa İsrail, Mısır'la girdiği uzlaşma sürecinin kendisine diğer aktörlere karşı (Suriye, FKÖ gibi) güç ve esneklik kazandırdığını düşünerek, diğer cephelerde verilecek herhangi bir tavizin İsrail'in güvenliğini tehlikeye atacağına inanmıştır. Bu görüş ayrılığı bir sonraki aşamada, Kissinger'ın Şam-Tel-Aviv arasında dokuduğu mekik diplomasisinin (*shuttle diplomacy*) akabinde imzalanan Suriye-İsrail Ateşkesinin ayrıntılarını belirleyici bir etki doğurmuştur.

B. SÜRİYE-İSRAİL ATEŞKESİ

1. Kissinger'ın Mekik Diplomasisi

Hafız Esad'ın, Enver Sedat'ın Ekim Savaşı'nda kendisini yarı yolda bırakması ve savaşı dirençli biçimde sürdürüp geriye düşmesine rağmen Amerikan Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'la sürdürdüğu etkili müzakereler, Suriye ve Ortadoğu'nun başka ülkelerinde prestijini artırmıştır. Arap dünyasındaki birçok kişi onu, Nasır'dan sonraki Pan-Arap lideri olarak algılamış, bu sayede Suriye rejimi diğer Arap ülkelerinden diplomatik, askeri ve finansal destek bulmuştur.⁷⁵

Kissinger'ın Şam'ı Aralık 1973'teki ilk ziyaretinden itibaren Amerikan yönetimine "bölgede Suriyesiz barışın olamayacağı" mesajını veren Esad, aynı

---

⁷⁵ Maoz, *Syria and Israel...*, s.133.

zamanda Ortadoğu’da yapılacak herhangi bir barış girişiminde Birleşik Devletler’in vazgeçilmez olduğuna, çünkü İsrail’i Araplara taviz verme konusunda sadece Washington’un zorlayabileceğine inanmıştır.⁷⁶ Yine de Suriye, bir arabulucu olarak ABD’nin İsrail-Mısır uzlaşısı için verdiği önemi Golan Tepeleri ve Filistin toprakları konusunda göstermediğini fark etmiştir. Al Ahram gazetesine verdiği demeçte Hafız Esad: “ABD’nin pozisyonunun adil bir barışın sağlanması için henüz gereken seviyeye ulaşamadığını söylemiştir.”⁷⁷

Amerikan arabuluculuğundaki görüşmeler öncesi Washington’un ajandasındaki temel noktalar;

- a. İsrail’in Ekim Savaşı’nda aldığı topraklardan çekilmesi ve Filistin meselesine dair Suriyelilerin tutumundaki sınırları ölçmek,
- b. Suriye’ye İsraili savaş esirlerini serbest bırakması için baskı yapmak (İsrail kamuoyunda savaş sonrası en sıcak tartışma konularından biri buydu),
- c. Suriye ile doğrudan bağlantı kurabilmek için Şam’da daimi bir Amerikan elçisinin bulunması ihtimalini tartışmak,
- d. İsrail adına casusluk yaptığı iddiasıyla 1972’de Suriye’de tutuklanan iki Amerikan vatandaşının serbest kalmasını sağlamak olmuştur.

Buna mukabil Suriye tarafının niyeti;

---

⁷⁶ Amanov, **op.cit.**, s.226.

⁷⁷ Gani, **op.cit.**, s.132.

- a. BM Güvenlik Konseyi kararları (242 ve 338) ile Cenevre Sözleşmesi'nde öngörüldüğü üzere, İsrail'in 1967 öncesi sınırlarına çekilmesi konusundaki Arap taleplerinin karşılanmasında ABD'nin ne ölçüde ciddi ve gayretli olduğunu değerlendirmek,
- b. Filistin halkının haklarının durumu vurgulanarak taleplerin karşılanmaması halinde çatışmaların sürdürülebileceğine ilişkin ciddiyetini göstermek olmuştur.⁷⁸

Suriye'nin hem Ekim Savaşı'nda hem de devam eden süreçteki ateşkes görüşmelerinde başvurduğu askeri önlemlerin yetersizliği, Hafız Esad'ın 1974 başında 242 ve 338 sayılı BM kararlarını kabul ettiğini ilan edip Suriye dış politikasında önemli bir değişime giderek İsrail'i yok saymaktan vazgeçip dolaylı biçimde müzakere edilebilir bir aktör olarak algılamasına neden olmuştur. Henry Kissinger, Cyrus Vance, Zbigniew Brzezinski ve Jimmy Carter gibi Amerikan yetkilileriyle yapılan çok sayıda temasta, çatışmaların sonlandırılması ve nihai barışın sağlanması için masaya oturmaya hazır olduğunu beyan eden Esad, tam bir barışın sağlanması için İsrail'in Golan'dan tamamen çekilmesi, diplomatik ve ekonomik ilişkilerin normalleştirilmesi ve Filistinlilerle uzlaşma sağlanmasını şart koşmuştur. Buna bağlı olarak İsrail'in güvenlik kaygılarını teskin etmek için ilk olarak Golan'ın tamamen askerden arındırılmasını (*demilitarization*) teklif etmiştir.⁷⁹

Diğer taraftan Washington yönetimi, Mart 1974'te iki önemli girişimle Suriye'nin elini zayıflatmaya çalışmıştır. İlk olarak Dışişleri Bakanı Kissinger, Washington'u

---

⁷⁸ **Ibid.**, s.121-122.

⁷⁹ Slater, **op.cit.**, s.94.

ziyaret eden Mısır ve Suudi Arabistan Dışişleri Bakanlarına petrol ambargosu kaldırılmadıkça ve bu konu Suriye-İsrail görüşmelerinin bir aracı olmaktan tamamen çıkarılmadıkça Başkan Nixon'un kendileriyle görüşmeyeceğini söyleyerek Suriye'nin öne sürdüğü ambargo tehdidini ortadan kaldırmıştır. İkincisi, Moskova'da Sovyet lideri Brejnev'e Hafız Esad'ın ABD'den silah istediğini ifade ederek (gerçekte böyle bir talep olmamıştır) Şam ile büyük destekçisi arasına şüphe tohumları ekmıştır.⁸⁰

Kissinger'a göre Amerikan diplomasisinin amacı, Arapları uzun bir bekleyişe mahkûm ederek onlara imkânsız taleplerini yumuşatmalarını öğretmek ve Sovyetler Birliği'ne bel bağlamanın nafiye olduğunu göstermekti. O, Arap taleplerinin gerçekçi ve ulaşılabilir temellere oturmadığına ve bunun Sovyet yanlısı radikal güçlerin tehlikeli bir oyunu olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla İsrail ve Arap komşuları arasındaki Amerikan politikası, kapsamlı bir uzlaşıdan ziyade ayrı ayrı yapılacak ikili görüşmeler sonucunda varılacak sınırlı anlaşmaları destekleyip İsrail'in lehine bir yaklaşım sergilemelidir. Henry Kissinger, Başkan Nixon ve yönetimin üst düzey yetkililerinin desteğini almak için İsrail'i Sovyetlerle yapılan küresel mücadelede Ortadoğu'daki stratejik müttefik olarak betimlemiştir. Tel-Aviv'e verilen destek konusunda Kissinger'dan çok daha az istekli olan Başkan ve diğer yetkilileri İsrail'in Arap topraklarındaki varlığının, Amerika'nın bölgedeki Sovyet tehdidine karşı emelleri bertaraf etmede en temel belirleyici olduğuna ikna ederek temellendirmiştir.⁸¹

Görünürde savaş sonrası Kissinger'ın aylar sürecektir çabalarının ilki 28 Nisan 1974'te Cenevre'de Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko ile görüşmesiyle başlamıştır.

---

⁸⁰ Seale, *Asad: The Struggle for...*, s.241-242.

⁸¹ *Ibid.*, s.216-217.

İki yetkilinin yaptığı ortak açıklamada tarafların “barışçıl bir çözüm için tüm çabalarını koordine etmeye çalışacakları ve pozitif sonuç alınması için çatışan taraflar üzerindeki ağırlıklarını kullanacakları” dile getirilmiştir.⁸² Oysa Cenevre’deki bu sembolik açıklamaya rağmen Kissinger, SSCB’nin rolünü temsili bir katılımla sınırlayarak Suriye-İsrail görüşmelerinde Washington’un başat rol almasını sağlayacak şekilde bizzat kendisi Kudüs-Şam arasında yoğun bir mekik diplomasisini devreye sokmuştur.⁸³ Ayrıca Hafız Esad’ın, Başkan Nixon’ın Şam’a da uğrayacağı Ortadoğu gezisinden iki hafta önce Newsweek dergisine verdiği röportajda ABD’nin bölgedeki öneminden ve Suriye’nin ilişkileri geliştirmek istediğinden söz ederken müzakerelerde bir taraf olarak Sovyetler Birliği’nin adını dahi zikretmemesi⁸⁴ hem Suriye dış politikasındaki esnekliği hem de ABD ile kurulmak istenen ilişkinin ciddiyetini ortaya koymuştur.

Nixon’ın İsrail-Suriye ateşkesine verdiği önem Tel-Aviv’in uzlaşmaz tutumu karşısında Kissinger’a tam desteğini bildirmesi ve gerekirse İsrail’e yapılan tüm yardımların kesilebileceği tehdidinde bulunmasıyla açıkça görülmüştür. Hatta daha ileri giderek Suriye’ye yapılabilecek yardım potansiyelini araştıran Başkan’ın bu tutumu İsrail hükümetinin görüşmelerdeki pozisyonunu yumuşatmasını beraberinde getirmiştir.⁸⁵

---

⁸² Keesing’s Record of World Events, “The Arab-Israeli Conflict: Disengagement of Forces Agreement between Syria and Israel”, Vol: 20, No: 6 (1974), s.26565.

⁸³ Rabil, **Syria, the United States and...**, s.55.

⁸⁴ Maoz, **Esad: Şam’ın Sfenksi...**, s.161.

⁸⁵ Rabil, **Syria, the United States and...**, s.57.

Yönetimin Tel-Aviv'e Suriye'nin ateşkes ve geri çekilme şartlarının geri getirilmemesi halinde Moskova ve diğer Arap ülkelerinin desteğini alıp yeniden ve daha büyük bir çatışmaya girişebileceği yönündeki uyarısı İsrail ordusunun ateşkes sonrası Golan'daki Kuneytra bölgesinden çekilmesindeki en etkin faktörlerden olmuştur. Bu konuda Esad'ın İsrail'in isteği üzerine Kissinger'ın baskıları sonucunda –fakat kamuoyundan gizlenmek kaydıyla- Suriye topraklarının Filistinli gerillalar tarafından İsrail'e saldırmak amacıyla kullanılmasına hiçbir şekilde izin vermeyeceğini taahhüt etmesi de İsrail tarafını çekilmeye ikna eden önemli bir imtiyaz olmuştur.⁸⁶

ABD'nin süreç içinde yoğun enerji sarf ettiği hassas konulardan ve Suriye'nin etkili bir kozu olan savaş esirleri konusu müzakerelerin kilit noktası olmuştur. Savaş esnasında 65 İsrail askeri Suriye'nin eline geçmiş, buna karşılık İsrail'in elinde 254 Suriyelinin olduğu öğrenilmiştir. Esad rejiminin İsrailli esirlere işkence uyguladığı hatta bazılarını öldürdüğüne dair rivayetler Kissinger'ın öncülük ettiği müzakereleri çoğu kez sekteye uğratmıştır. İsrail Başbakanı Meir'in Suriyeli sivillerin evlerine dönülmesine izin verilmesi ve Hermon dağındaki iki İsrail mevziinin BM'ye devredilmesi karşılığında henüz sayısı ve kimlikleri belli olmayan İsrailli esirlerin bırakılmasına ilişkin teklifi Suriye tarafından reddedilmiştir. Şam yönetiminin önerisi, ilk aşamada İsrail'in 22 Ekim'de BM tarafından ilan edilen ateşkes hattına çekilmesine ve Suriyeli sivillerin geri dönüşüne karşılık esirlerin bir kısmının listesini vermek,

---

⁸⁶ Yinon Shlomo, "The Israeli-Syrian Disengagement Negotiations of 1973-74", **Middle Eastern Studies**, Vol: 51, No:4 (2015), s.645-646.

ikinci aşamada ise İsrail'in, Suriye topraklarından çekilmesine mukabil esirlerin takasının sağlanabileceği şeklinde olmuştur.⁸⁷

Bu defa İsrail'in reddettiği bu şartlar Kissinger'ın baskısıyla; Suriye'den esir listesini İsrail'e sızdırmamak şartıyla teslim etmesi, yaralı olanları serbest bırakması ve ICRC'nin (Uluslararası Kırmızı Haç Komitesi) esirleri ziyaretine izin vermesi şeklinde yenilenmiştir. Hafız Esad, Kissinger'ın bu talebini kabul etse de nihai uzlaşımın İsrail'in geri çekilmesiyle paralel olacağı şartından vazgeçmemiştir. Başka deyişle, Hafız Esad savaş esirleri konusunu ateşkes görüşmeleriyle bağlantılandırıp çözmek isterken, İsrail tarafı bunun ayrı bir mesele olduğunu ileri sürerek müzakerelerin dışında bırakmaya çalışmıştır. 1 Mart 1974'te Kissinger ile Şam'da yaptığı görüşmede Kırmızı Haç'ın İsrailli esirleri ziyaret edebileceğini söyleyen Esad, Suriye topraklarından çekilmeye ilişkin şartın sağlanmaması halinde müzakereleri terk etme tehdidinde bulunmuştur.⁸⁸

Bu aşamadan sonra Kudüs ve Şam arasında mekik diplomasisini hızlandıran Kissinger tarafların taleplerini dikkate alarak İsrail'in çekilmesi, Suriyeli sivillerin dönüşü, BM nezaretinde bir tampon bölge oluşturulması ve tarafları ayıran sınırın belirlenmesinden sonra askeri kuvvetlerin sınırlandırılmasına ilişkin çalışmalara başlamıştır.⁸⁹

---

⁸⁷ *Ibid.*, s.636-638.

⁸⁸ *Ibid.*, s.640.

⁸⁹ *Ibid.*, s.636-641.

Nihai bir ateşkes anlaşması için çabalarını yoğunlaştıran Kissinger'a göre zor olan, Arapları tatmin edecek bir toprak kazanımı sağlarken aynı zamanda İsrail'in temel çıkarlarını garantiye alacak bir formül bulmaktı.⁹⁰ Oluşturulan taslağa göre Suriye ve İsrail arasındaki hat, BM Güvenlik Konseyi üyesi olmayan ülkelerin askerlerinden oluşan 1250 kişilik bir kuvvet tarafından UNDOF (*BM Ateşkes Gözlem Gücü*) adı altında görev yürütecekti.⁹¹

Nihayet Kudüs'te İsrail Başbakanı Golda Meir ve Şam'da Başkan Hafız Esad arasında haftalar boyunca gidip gelerek yaptığı görüşme ve tarafların fikir ve önerilerini aktaran Kissinger'ın çabaları, Yom Kippur Savaşı'nın bitiminden 7 ay sonra 29 Mayıs 1974'te ilan edilmiş, 31 Mayıs'ta Cenevre'de imzalanan ateşkes antlaşması yürürlüğe girmiştir.⁹² Bu antlaşma Amerikan rolü altında Suriye-İsrail arasında imzalanan ilk anlaşma olma özelliğini de taşımaktadır.

2. Ateşkesin Suriye-ABD İlişkilerine Etkileri

Mayıs 1974'teki antlaşma ile birlikte İsrail, yalnızca 1973 Ekim Savaşı'nda ele geçirdiği topraklardan çekilmekle kalmamış, 1967'de işgal ettiği Golan'a bağlı Kuneytra şehrinden de çekilmiştir. Kuneytra'daki Suriye egemenliği tesis edildikten

---

⁹⁰ Rubin, "U.S. Policy and...", s.11.

⁹¹ Keesing's Record of World Events, "The Arab-Israeli Conflict: Disengagement of Forces Agreement between Syria and Israel", Vol: 20, No: 6 (1974), s.26565. Ayrırma antlaşması ve sonradan eklenen protokollerdeki maddelere göre tampon bölgeden Suriye ve İsrail'e doğru paralel olarak üç alan belirlenmiş ve buradaki askeri varlıklara üst limit getirilmiştir. Buna göre ateşkes sınırından her iki ülkeye doğru ilk 6 millik hat boyunca taraflar en fazla 6.000 asker, 75 tank ve 36 havan topu mekanizması bulundurabilecekti. İkinci 6 millik hatta en fazla 450'şer tank ve sınırsız havan olmakla birlikte hiçbir türden füze veya roket olmayacaktı. Üçüncü alan olarak son 3 millik genişlikte ise uçaksavar füzelerden arındırılmış bir bölge oluşturulacaktı.

⁹² Keesing's Record of World Events, "The Arab-Israeli Conflict: Disengagement of Forces Agreement between Syria and Israel", Vol: 20, No: 6 (1974), s.26565.

sonra çatışmalar sırasında burayı terk eden binlerce sivil tekrar dönüş imkanına sahip olmuştur. Kissinger'ın yorumuna göre; Suriye'nin Kuneytra ve yakınlarındaki iki küçük tepeyi İsrail'den almış olması mevcut güçler dengesine göre önemli bir başarıdır.⁹³

Antlaşmanın ardından Amerikan Başkan'ı Nixon'un 15-16 Haziran 1974'te Şam'a yaptığı ziyarette Esad, görüşmenin odağını Filistin halkların haklarının iadesi ve İsrail'in 1967'de İşgal ettiği tüm Arap topraklarından çekilmesi üzerine yoğunlaştırmıştır. Basına yapılan açıklamada Nixon, bölgede kalıcı barışın sağlanması için Suriye ile yakın irtibatta olunacağını belirtmiştir. Hafız Esad ise "Başkan Nixon ve ABD hükümetinin Ortadoğu'ya barış getirmek için gösterdiği yapıcı çabaları takdir ettiğini" söylemiştir. Görüşmenin ardından, 1967'den beri kesilmiş olan diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi üzerine uzlaşma sağlandığı ve Nixon'ın, Esad'ı Washington'a davet ettiği duyurulmuştur. Şam ziyaretinin ertesi günü İsrail parlamentosu Knesset'te konuşma yapan Nixon, "Birleşik Devletler'in İsrail'in komşularıyla geliştireceği ilişkilerin hiçbir şart altında Tel-Aviv'le olan dostluk ve ona verilen desteği etkilemeyeceğini" ifade etmiştir.⁹⁴

Bu sözleriyle Nixon, İsrail'e olan Amerikan desteğinden vazgeçilmeyeceğini ve Washington'un Ortadoğu politikasında İsrail aleyhinde bir denge kurmadığını

---

⁹³ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.155. Hafız Esad, bu başarısını Kuneytra'da Suriye bayrağını bizzat kendisi göndere çekerek Arap halklarına göstermiştir. Dikkat çekici bir başka nokta, anlaşmanın Cenevre'deki oturumda Suriye'nin yetkilendirdiği Mısırlı bir general tarafından imzalanmasıdır. Bu sembolik adımın verdiği mesaj Ekim Savaşı'nın sonuçlarıyla sınırlı olmak üzere İsrail'le dolaylı bir anlaşmaya varıldığı, bunun İsrail'i tanıma anlamına gelmediği ve Hafız Esad'ın İsrail'e karşı Arap milliyetçisi direnişin bayraktarlığını yapmaya devam ettiğini göstermeye yöneliktir. Rabinovich, **The View from...**, s.272.

⁹⁴ Keesing's Record of World Events, "President Nixon's Visit to Egypt, Saudi Arabia, Syria, Israel and Jordan", Vol: 20, No: 7 (1974), s.26597.

açıkça belli etmiştir. ABD ile İsrail arasındaki derin ilişkilerin ve buna bağlı olarak Suriye'nin Washington'la kurduğu işbirliği süreçlerinin sınırlarını tahmin eden Hafız Esad, ateşkes antlaşmasından sonra Suriye-Amerikan ilişkileri normalleşme eğilimi gösterse de Washington'un ağırlığını İsrail lehine kullanacağı düşüncesiyle ikinci bir ayırma anlaşmasına arabuluculuk etmesini istememiştir.⁹⁵

Zaten Suriye'nin bu politikasına benzer bir şekilde, İsrail'deki yeni hükümetin lideri Yitzak Rabin de ikinci bir Golan Antlaşması'nın (Mısır'la yapılan Sina-II Antlaşması gibi) kendilerine stratejik olarak dezavantaj yaratacağının kaçınılmaz olduğunu düşünüp yeni bir sürece mesafeli durmuştur.

Bu aşamadan sonra Suriye, Washington'la normalleşen ilişkilerin güçlendirilmesi, diplomatik bağların süreklilik kazanmasının sağlanması ve ülke ekonomisini iyileştirmeye dönük ekonomik yardımların temin edilmesi gibi konulara odaklanmak istemiş, ilişkilerin gerginleşmesine sebep olan bölge sorunlarından ziyade ikili ilişkilerdeki işbirliği alanları keşfedilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımın ilk olumlu yansıması diplomatik heyetlerin karşılıklı ziyaretlerinin yoğunlaşması, ekonomik yardımların önünü açacak yasal düzenlemelerin Amerikan kongresinde kabul edilmesi, muhtelif alanlarda ortak yatırım için teknik ekiplerin projeler geliştirmesi, Suriye devletinin kalkınma politikalarına destek sağlanması ile yönetimin Uluslararası Kalkınma Ajansı (*USAID*) aracılığıyla Şam'a 58 milyon dolarlık kredi sağlaması şeklinde kendini göstermiştir.⁹⁶

---

⁹⁵ Ahmad Soltani Nejad, **The Syrian-Israeli Peace Process and the United States from Hope to Impasse: 1991-2000**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universiteit Gent, 2004, s.47.

⁹⁶ Rabil, **Syria, the United States and...**, s.61.

Sonuç olarak, Ekim 1973'teki savaş başta hayal kırıklıklarıyla sonuçlansa da (özellikle Enver Sedat'ın değişen tutumu ve Golan'ın tamamen alınamaması) uzun vadede, Suriye'nin bölgedeki önemini artıran sonuçlar üretmiştir. Suriye-İsrail çatışmasında tarafların kazanç veya kayıpları bir kenara bırakılırsa, Kissinger'ın öncülük ettiği ateşkes antlaşmasının Suriye-ABD ilişkileri açısından en önemli sonucu ilişkilerin diplomasi yoluyla geliştirilebilir bir zemine sahip olduğunun anlaşılması ve Suriye üzerindeki Sovyet nüfuzuna dair Washington yönetimlerinin taşıdığı tarihsel önyargıların Hafız Esad dönemiyle kırıldığının görülmesidir.

Bölgesel sorunlara ilişkin köklü, ideolojik anlaşmazlıklara rağmen Suriye'nin Ortadoğu istikrarındaki kilit pozisyonu ve ABD'nin bölge dengelerindeki belirleyici ağırlığı Washington ve Şam tarafından net biçimde anlaşılmıştır. Bu durum, bölge politikalarında iki ülkenin birbirini daha çok dikkate almasının yanında (kısa bir süre sonra Lübnan'da alevlenen iç savaşta görülebileceği gibi) çeşitli işbirliği zeminlerinin kurulmasının zor olmadığını göstermiştir.

C. SURİYE'NİN LÜBNAN'A MÜDAHALESİ

1975-1989 yılları arasında Lübnan'da yaşanan iç savaş, sonuçları itibariyle tüm Ortadoğu'yu etkisi altına alan kanlı bir yıkımın resmidir. Savaşı ortaya çıkaran siyasi hizipleşme, mezhepsel kutuplaşma, Suriye-İsrail arasındaki nüfuz mücadelesi, Filistinli direniş gruplarının varlığı ve İslamcı hareketlerin yükselişi Lübnan'daki karmaşık denkleme çöktürmüştür.

Dış aktörlerden alınan yardımlarla bir tür milis bataklığına dönüşen Lübnan, Ortadoğu ülkelerinde ulusal çıkarlardan dış politikaya, bölgesel ittifaklardan büyük güçlerle olan ilişkilere kadar çok yönlü bir revizyonu tetiklemiştir. Bu noktada Lübnan'daki gelişmelerden en çok etkilenen ve bu gelişmeleri etkileyen aktörler olarak komşu ülkeler Suriye ve İsrail ön plana çıkmıştır. Lübnan'daki tarihi iddiaları, yerel gruplarla ilişkileri, güvenlik politikası açısından buraya atfettikleri stratejik önem ve yaşanan nüfuz mücadelesi iç savaş boyunca her iki ülkenin ana gündem maddeleri olmuştur. Öyle ki çeşitli dönemlerde her iki ülkenin askeri müdahaleleri ile yoğunlaşan savaş, Suriye-İsrail vasıtasıyla hem Ortadoğu'daki diğer grup ve ülkelerle hem de süper güç ABD ile olan ilişkilerde belirleyici bir noktaya ulaşmıştır. Dolayısıyla Lübnan İç Savaşı, başlangıcından Soğuk Savaş'ın sona ermesine dek geçen 15 yıllık süreçte Suriye-ABD ilişkilerindeki çatışma ve işbirliği dönemlerini tayin edici bir ağırlık merkezi olmuştur.

1. Lübnan İç Savaşı

Lübnan İç Savaşı'nı tetikleyen en önemli unsurlar; ülkede anayasal olarak dini-mezhebi ayrımlara göre kurgulanan siyasi sistemin işlemez hale gelmesi ve yıllar içinde değişen siyasi ve demografik şartların farklı grupları iktidar kavgasına sürüklemesidir. Osmanlı yönetiminde 1888'e kadar Şam vilayetine bağlı şekilde idare edilen bugünkü Lübnan toprakları, bünyesindeki gayrimüslim halkların yoğunluğu nedeniyle ve Islahat Fermanı'nın etkisiyle ayrı bir idari sisteme alınmıştır.⁹⁷

---

⁹⁷ Osmanlı döneminde Suriye ve Lübnan; Şam, Halep, Trablus ve Sayda olmak üzere 4 idari bölgeye ayrılmıştır.

I. Dünya Savaşı'ndaki Fransız işgali sonrası 1920-1946 yılları arasında bu ülkenin mandasına giren Beyrut bölgesi, içine Müslümanları da alacak şekilde genişletilip Suriye'den ayrı bir devlet olarak tasarlanmıştır. Resmi olarak, 1932'den bu yana nüfus sayımının yapılmadığı ve 18 farklı mezhebin tanındığı ülkede 1943 yılında üzerinde uzlaşılan Ulusal Pakt⁹⁸ ile bugünkü siyasal sistemin temelleri atılmıştır. Etnik-dinsel çeşitliliğe orantılı olarak parlamento ve üst düzey yönetim kademelerinde kotalar belirlenmiştir. Buna göre ülkede Cumhurbaşkanı'nın Hıristiyan-Marunî⁹⁹, Başbakan'ın Sünni-Müslüman ve Parlamento Sözcüsünün Şii-Müslüman olması zorunluluğu getirilmiştir. Parlamento'daki sandalyelerin 6/11'i Hıristiyan mezheplere, 5/11'i ise Müslüman mezheplere tahsis edilmiştir. Fransızların nezaretinde oluşturulan bu sistem, Lübnan'ın 1946'da bağımsız olmasıyla giderek siyasi sorunların ve kimlik temelli ayrışma ve çatışmaların merkezi haline gelmiştir. Ulusal kimliğin ve siyasi birliğin sağlanamadığı ülke aynı zamanda çevresindeki

---

⁹⁸ Ulusal Pakt, 1943 yılı yazında, Lübnan'da o dönem Sünnilerin lideri olarak görülen Riyad el Sulh ile Marunilerin lideri Bişara el-Huri arasında yazılı olmayan, sözlü bir mutabakata dayanan uzlaşıdır. Bu uzlaşa ile ülkedeki Sünniler ve Maruniler siyasal sistem içinde etkin konuma gelmiş, Şii kesim ikincil plana atılmıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Fawwaz Traboulsi, **A History of Modern Lebanon**, Pluto Press, London, 2007.

⁹⁹ Marunilik, batı Avrupa'daki Katolik inancıyla bazı temel farklar içeren, ancak yine de tarihsel olarak Roma Katolik Kilisesi ile yakın olan bir Hıristiyan mezhebidir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye ve Lübnan'ın Fransız mandasına girmesiyle Fransızlar, buradaki Müslümanlara karşı kendilerine yakın bir Hıristiyan yönetimi oluşturmak için Marunîleri destekleyerek Lübnan'da etkin olmalarını sağlamışlardır. Lübnan'ın bağımsızlığından sonra oluşturulan siyasal yapı içinde en etkin mezhep olarak temayüz eden Marunîler, anayasal olarak Cumhurbaşkanlığı makamının sahibi olmakla birlikte 128 sandalyeli Lübnan parlamentosunun yarısını (diğer gayri-Müslim azınlıklarla beraber) ellerinde bulundurmaktadırlar. Mezhep temelli siyasal sistemin en belirgin biçimde görüldüğü ülke olan Lübnan'da Marunîler, iç savaş esnasında siyasi ve askeri hizipleşmeyle radikalleşmiş, ayrı bir kimlik olarak ülke siyasetindeki etkin konumunu sürdürmüştür.

istikrarsızlık (Suriye'deki darbeler) ve çatışmalardan (Arap-İsrail çatışmaları) doğrudan etkilenecek pasif ve kırılabilir konumunu sürdürmüştür.¹⁰⁰

Lübnan içindeki siyasi anlaşmazlıkların kimlik politikaları üzerinden işlenmesi farklı grupların silahlı çatışmalarına dönüşmüş, ülke ekonomisinin bozulmasıyla yönetime ilişkin meydan okumalar baş göstermiştir. Karmaşık demografik yapısına Arap-İsrail çatışmaları nedeniyle dâhil olan Filistinli mülteciler ve savaşçı grupların faaliyetleri Lübnan'daki çatışmaların sınır ötesi boyut kazanmasına, yani İsrail saldırılarına davetiye çıkarmıştır.¹⁰¹

Lübnan uzmanı birçok tarihçi, iç savaş tetikleyen en önemli faktörün FKÖ başta olmak üzere Filistinli grupların hem Lübnan'daki yerel gruplarla hem de İsrail'le girdiği çatışmalar olduğu noktasında hemfikirdir.¹⁰² Nitekim iç savaş, ülkede bağımsızca hareket eden ve İsrail'e saldırılar düzenleyen Filistinlilerden rahatsız olan Hıristiyan Falanjistlerin¹⁰³ 13 Nisan 1975'te Filistinlilerin yer aldığı bir otobüse

---

¹⁰⁰ Lübnan siyasal sistemi ve anayasal kurumları hakkında kapsamlı bir rapor için bkz. **Carnegie Endowment for International Peace**, "Arab Political Systems: Baseline Information and Reforms-Lebanon", Washington D.C., 2008.

¹⁰¹ Arap-İsrail savaşlarının başlangıcından beri Lübnan'a zaman zaman Filistinli mültecilerin gelmesi söz konusu olduysa da bu durum 1970'lere dek ciddi bir problem oluşturmamıştır. Ancak FKÖ'nün Ürdün'de yaşanan iç savaş sonrası karargâhını ve militanlarını Beyrut'a taşıması, Lübnan'daki hassas dengeleri bozucu bir etki doğurmuştur. Siyasi mücadelelerin mezhep temelli ve demografik çoğunluğa endeksli işlediği bir yapı içinde Lübnan'a gelen Filistinlilerin Müslümanlarla işbirliğine girmesi, Hıristiyan Marunîler arasında huzursuzluğa sebebiyet vermiştir. FKÖ'nün Lübnan iç siyasetindeki istikrarsızlığı tırmandırıcı etkisinin yanında, daha önce Ürdün'de yaptığı gibi Lübnan topraklarından İsrail'e yönelik saldırılara teşebbüs etmesinin İsrail işgaline yol açması ihtimali, Marunî grupların kaygılarını yükseltmiştir.

¹⁰² FKÖ'nün 1969 yılında Lübnan hükümetiyle yaptığı anlaşmada, örgütün Lübnan topraklarından İsrail'e yapacağı operasyonlarda Beyrut yönetiminin rızasını alacağı, buna karşılık Lübnan'ın Filistinli mülteci kamplarının denetimini FKÖ'ye devredeceği konusunda mutabakata varıldığı bilinmektedir. William L. Cleveland, **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Boulder, 2009, s.383.

¹⁰³ Lübnan'daki Hıristiyan Marunîlerin egemenliğini korumayı amaçlayan paramiliter bir örgüttür. Arthur Goldschmidt, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, (çev.) Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007, s.614. Falanjistler, bugünkü adıyla Ketaib Partisi olan Lübnan'daki Hıristiyan Demokrat parti olarak adlandırılan siyasal oluşumun Lübnan İç Savaşı'ndaki savaşçı grubudur. İç savaş esnasında Müslüman

gerçekleştirdiği saldırı sonrası FKÖ ve Marunîler arasında yaşanan çatışmalarla alevlenmiştir.¹⁰⁴ Falanjistlerin bu saldırısı, Filistinli gerillalar tarafından gerçekleştirildiği düşünülen ve Falanjist Parti lideri Pierre Cemayel'in Beyrut yakınlarındaki bir kilisenin açılışı esnasında yapılan silahlı saldırı sonucu 2 asker ve Cemayel'in bir muhafızının ölmesiyle sonuçlanan eylemin ardından gerçekleştirilmiştir. Öte yandan Dürzilerin lideri Kemal Canbolat, bu olaydan Falanjist Parti'nin sorumlu olduğunu, bu nedenle Lübnan siyasi hayatından çekilmesi gerektiğini öne sürerek bu parti mensubu olan kişilerin bulunduğu bir hükümetin desteklenmeyeceğini açıklamıştır. Lideri olduğu Lübnan Ulusal Hareketi (LUH)¹⁰⁵ bünyesinde böyle bir karar çıkarttıran Canbolat, ülkedeki siyasi çözümlerin derinleşmesini de körüklemiştir. LUH'un ilgili kararı üzerine, Mayıs 1975'te kabinedeki 9 bakan istifa etmiş, ardından Başbakan Sulh da istifasını sunmuştur.¹⁰⁶

Lübnan'daki siyasi kargaşa ortamı, her farklı kesimin silahlanma faaliyetleri ve ülkenin muhtelif yerlerinde yaşanan çatışmaların yoğunlaşması üzerine kısa sürede farklı gruplar arasındaki düşmanlıkların açığa çıkmasına zemin oluşturmuş ve çatışmalar ülke geneline yayılırken önerilen ateşkesler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başkent Beyrut, doğuda Hıristiyanların batıda Müslümanların etkin olduğu cephelere

---

gruplara ve Suriye'ye karşı İsrail'den büyük destek alan Falanjist milisler, 1982'deki işgal sonrasında İsrail ordusunun da teşvikiyle Sabra ve Şatilla'daki Filistinli mülteci kamplarına girerek binlerce sivil katletmişlerdir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4.Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2008, s.436-438.

¹⁰⁴ Mercan, **op.cit.**, s.86.

¹⁰⁵ Lübnan Ulusal Hareketi (LUH), Lübnan İç Savaşı esnasında FKÖ'yü destekleyen solcu ve pan-Arapçı grupların oluşturduğu siyasi bir cephe. Hareketin lideri 1977'de bir suikasta kurban giden Dürzi grupların lideri ve İlerici Sosyalist Parti başkanı Kemal Canbolat'tır. Lübnan Ulusal Hareketi, Lübnan İç Savaşı'nın başlamasıyla beraber ülkede oluşturulan ana iki koalisyondan biridir. Diğer koalisyon ise Ulusal Liberal Parti ve Falanjistlerin oluşturduğu Hıristiyan Lübnan Cephesi adı altında birleşmiştir.

¹⁰⁶ Türel Yılmaz Şahin, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, 3.Baskı, Barış Kitap, Ankara, 2011, s.217-218.

bölünmüştür. 1976 yılının ilk aylarında LUH'un, Filistinlilerin de desteğiyle ülkenin büyük bölümünde kontrolü ele geçirmesi, statükonun bozulmasını istemeyen Hıristiyanları ve bu ülkedeki gelişmelere hayati önem atfeden Suriye rejimini endişelendirmiştir.¹⁰⁷

2. Suriye Açısından Lübnan'ın Önemi

Suriye açısından tarihsel olarak Lübnan'da söz sahibi olmak, strateji ve güvenlik bağlamındaki kontrolden öte "Büyük Suriye" idealinin gerçekleşmesi için kaçınılmaz görülmüştür. Dolayısıyla Lübnan, Suriye için uzun erimli, köklü ve ideolojik bir amacın parçası olarak algılanmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'nın kolonyal çıkarları çerçevesinde Lübnan ve Suriye'yi ayırarak Büyük Suriye'yi parçaladığına inanan Suriyeliler, Hafız Esad'ın ifadesiyle "tarihsel bölünmezlik" içinde ve "tek halk" olarak gördükleri Lübnan ile kendileri arasında bir sınır çizmenin mümkün olmadığına vurgu yapmışlardır. Esad iktidarı boyunca Suriye'den ayrı görülmeyen Lübnan'a bu sebeple resmi olarak hiç büyükelçi yollanmamış, iki ülke sınırları arasında hiçbir kısıtlama ve engel bulunmamıştır. Şam yönetimi açıkça Suriye'nin güvenliğinin Lübnan'ın güvenliği ile eş değer olduğunu defalarca dile getirmiştir.¹⁰⁸

Hafız Esad açısından Lübnan'da patlak veren iç savaşın Şam'a yükleyeceği güvenlik tehdidi ve bu durumun İsrail'in nüfuzuna kapı aralaması riski, hem

---

¹⁰⁷ Zeynep Gökçen Satık, **Suriye-Lübnan İlişkileri (2000-2010)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.39.

¹⁰⁸ Adee I. Dawisha, "Syria in Lebanon: Asad's Vietnam?", **Foreign Policy**, No: 133 (1978), s.137.

Suriye'nin müdahalesine zemin hazırlamış hem de Şam'ın kendisini Lübnan'ın siyasi ve askeri geleceğinde kilit aktör olarak sunmasına fırsat sağlamıştır.

1970-71 Ürdün İç Savaşı sonrası karargâh merkezini ve askeri gücünü Lübnan'a kaydıran FKÖ'nün buradaki varlığı da düşünüldüğünde, Lübnan üzerindeki kontrol aynı zamanda Esad'ın Filistin kartını da Arap-İsrail çatışması bağlamında kullanabileceği bir şans doğurmuştur.¹⁰⁹ Benzer şekilde Şii Emel Hareketi¹¹⁰, solcu ulusal hareketler ve çok sayıda farklı fraksiyonu kontrol altına alarak İsrail'e karşı bir güç birikimi oluşturmak istemiştir. Dolayısıyla Hafız Esad, Lübnan politikasını daha geniş bir perspektifle ele alarak İsrail ile olan rekabeti ve muhtemel barış sürecindeki Amerikan rolü karşısında pozisyonunu güçlendirmek ve rejiminin bölgedeki denklemden izole edilmesini engellemek istemiştir. Yine de böyle bir politikada

---

¹⁰⁹ Raymond Hinnebusch, "Pax Syria? The Origins, Causes and Consequences of Syria's Role in Lebanon", **Mediterranean Politics**, Vol: 3, No: 1 (2007), s.140.

¹¹⁰ Emel Hareketi, 1974 yılında Lübnan'ın güneyinde Şiiler tarafından kurulan siyasi bir harekettir. Emel hareketinin amacı, mezhep temelli Lübnan siyasi sisteminde temsil, refah ve diğer sosyal şartlar bakımından geri kalmış Şiilerin daha eşit bir yapıya kavuşmasını sağlamaktır. Arap-İsrail Savaşlarıyla Emel Hareketi, hem Şiilerin yoğun olduğu güney Lübnan'a göç etmek zorunda kalan Filistinli mülteciler hem de İsrail ordusunun işgali sebebiyle birtakım problemlerle karşı karşıya kalmıştır. İsrail'in 1978 yılında gerçekleştirdiği saldırı sonrası Filistinli gruplarla Emel üyeleri arasında yaşanan toplumsal sorunlar, Emel Hareketi'nin Hafız Esad'ın Lübnan'a FKÖ karşısında müdahalede bulunmasına destek vermesiyle sonuçlanmıştır. Lübnan'ın güneyinde yaşanan işgal, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik zor durum, buradaki Şii toplumun politizasyonunu artırırken yeni ve farklı örgütlenmelerin de ortaya çıkmasına önayak olmuştur. Zamanla Şiiler arasındaki ayrılık sebebiyle Hizbullah örgütü kurulmuş ve 1982 yılında silahlı faaliyetlere başlayarak Lübnan Şiileri nazarında daha etkin bir aktör konumuna gelmiştir. Emel hareketi, 1970'li yılların ikinci yarısında bugün Devrim Muhafızları konumunda olan İranlı genç muhaliflerin eğitiminde de önemli bir rol üstlenmiştir. Irak'taki etkin Şii hareketlerden Mehdi Ordusu lideri Mukteda es-Sadr ile Emel Hareketi'nin kurucusu İmam Musa Sadr'ın da aynı aşirete mensup olduğu bilinmektedir. İmam Musa Sadr, Libya'da esrarengiz bir şekilde kaybolmuş ve o günden bu yana kendisiyle ilgili hiçbir ize rastlanamamıştır. Bazı kaynaklar Kaddafi'nin ajanlarının Sadr'ı kaçırdığını ileri sürmektedirler. Sadr bu nedenle Lübnan'da "kayıp imam" lakabıyla da anılır. Hareketin şimdiki sekreteri Nebih Berri'dir. Berri, Lübnan parlamentosu sözcüsüdür. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Al Jazeera World Channel, The Imam and The Colonel, <http://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeraworld/2012/06/201262711475105411.html>, Erişim Tarihi: 28.04.2017.

Suriye rejimini ikileme sürükleyen şey, Lübnan'ı ve buradaki Filistinlileri kontrol ederken, İsrail müdahalesini provoke etmemeye çalışmak olmuştur.¹¹¹

Bu konuya açıklık getiren Dawisha, Suriye'nin Lübnan'a müdahalesine yol açan temel motivasyonun parçalanmış bir Lübnan'ın, İsrail'in işgali ve doğal sınırı olarak gördüğü Litani nehrine kadar ilerlemesi riski olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü varoluşunda genişlemeci bir dış politika barındıran İsrail; doğusunda Şeria Nehri, Golan Tepeleri kuzeyde Litani nehrini Araplara karşı doğal güvenlik hatları olarak tanımlamaktadır. Bu yüzden İsrail'in bu fikri hayata geçirmesi Suriye'nin güvenlik açığına yakalanması anlamına gelecektir.¹¹²

16 Ekim 1975'te ABD'nin Şam büyükelçisi, Hafız Esad'la görüşerek İsrail'in Lübnan'a olası bir dış müdahaleyi ciddi bir tehdit olarak algılayıp, Washington'un uyarılarına rağmen Suriye'nin müdahalesine karşılık verebileceği yönünde Suriye Devlet Başkanı'nı bilgilendirmiştir. Buna karşılık Esad, Lübnan'daki sorunun Araplar arası bir konu olduğunu ve ülkesinin Lübnan politikasının İsrail'in reaksiyonuna göre şekillenmeyeceğini söylemiştir.¹¹³ Bunun yanında Esad'ın Lübnan konusunda çekindiği ülke yalnızca İsrail olmamıştır. Lübnan'daki Dürzilerin lideri Kemal Canbolat'ın ve müttefiki FKÖ'nün zafer kazanarak radikal bir rejim kurması ve bu

---

¹¹¹ Robert G. Rabil, **Embattled Neighbors: Syria, Israel & Lebanon**, Lynne Rienner Publishers, London, 2003, s.50.

¹¹² Dawisha, **loc.cit.**, s.137.

¹¹³ Naomi Joy Weinberger, **Syrian Intervention in Lebanon**, Oxford University Press, New York, 1986, s.291-292.

rejimin Esad'ın etkisinden bağımsız biçimde Suriye'ye karşı Irak'la ittifak kurmasından şüphelenmiştir.¹¹⁴

Özetle Suriye, Lübnan'daki istikrar ve güvenlik algısını şu dört koşulun sağlanmasına bağlamıştır;

1. Ülkede mezhepsel dağılıma göre işleyen siyasal sistemdeki dengelerin yani statükonun korunması,
2. Filistinlilerin İsrail istilasına gerekçe oluşturabilecek bir radikalleşme ve eylem politikasına girmesinin engellenmesi,
3. Hıristiyan grupların Müslümanlara karşı İsrail'le ittifak kurmaması,
4. Lübnan'ın kukla devletçiklere bölünerek, İsrail ve Irak gibi rakip devletlerin Suriye sınırında nüfuz alanları elde etmesi ihtimalinin önüne geçilmesi.¹¹⁵

Tüm bu şartların tersine işlemeye başladığı bir süreçte, Suriye'nin askeri müdahale öncesinde Lübnan'daki karışıklığa siyasi çözüm bulmak için gerçekleştirdiği arabuluculuk faaliyetleri Hıristiyan gruplar tarafından kabul edilse de, Filistinli ve sol grupları tatmin etmemiştir. Şubat 1976'da önerilen "anayasal belge" tüm kesimlerin bir arada yaşaması için Hıristiyanların siyasi üstünlüğünü korumakla birlikte, sınırlı imtiyazlarda bulunmalarını öngörmüştür. Oysa çatışma sahasında bilhassa (Beyrut ve çevresinde) üstünlüğü elinde tutan LUH destekli FKÖ, anlaşmada önerilenlerden fazlasını hak ettiğini düşünmüştür.¹¹⁶ Buna mukabil Hafız Esad diplomatik girişimleri

---

¹¹⁴ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.202.

¹¹⁵ Neil Quilliam, **Syria and the New World Order**, Ithaca Press, Lebanon, 1999, s.136.

¹¹⁶ Eyal Zisser, **Asad's Legacy: Syria in Transition**, Hurst & Company, London, 2001, s.133.

yoğunlaştırmak maksadıyla kendi inisiyatifinde çatışan grupları bir araya getirecek bir Ulusal Diyalog Komitesi kurulmasını önermiştir. Görev ve etkinliği açısından Kerami Başkanlığı'ndaki Lübnan kabinesinden daha aktif olan Komite, Suriye'nin Lübnan'da artan nüfuzunun ilk emarelerinden olmuştur. Hatta Suriye Dışişleri Bakanı Abdülhalim Haddam, Beyrut'ta "Suriye Yüksek Komiseri" olarak anılmaya başlanmıştır. Her türlü çabaya rağmen iç savaşın giderek yoğunlaşması ve Ulusal Diyalog Komitesi'nin etkisiz kalması üzerine Hafız Esad, Marunî Ketaib Partisi Başkanı Pierre Cemayel ile Şam'da kritik bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantı sırasında Lübnan'a Marunîlerin yanında askeri müdahalede bulunması için Suriye'ye açıkça davette bulunan Cemayel, Lübnan'daki yıkımın Suriye açısından doğuracağı olumsuz sonuçları anlatarak Esad'ı ikna etmeye çalışmıştır. Hafız Esad, Lübnan'ın Suriye açısından taşıdığı hayati önemi, geri döndürülemeyen iç savaş şartlarında tekrar değerlendirerek müdahale seçeneğini kararlı biçimde gündemine almıştır.

3. Müdahale ve Gizli Kırmızı Hat Anlaşması

Bölgesel ve küresel güçlerin, LUH'un ilerleyişinin Marunîlerin aleyhine olacak şekilde gelişmesine izin vermeyeceklerini ve Marunîler yenildiği takdirde uluslararası güçlerin ülkeyi bölmekten çekinmeyeceğini düşünen Hafız Esad, Cemayel'in çağrısı üzerine ilk olarak taraflara tüm silah yardımlarını durdurmuştur.¹¹⁷ Suriye'nin bu adımını yetersiz bulan Marunîler, 1976 baharında "Müslüman ve diğer yabancı unsurları Hıristiyan anavatanından atmak" amacıyla geniş çaplı bir saldırı başlatmışlardır. Marunîlerin bu karşılığı Şam yönetimi tarafından "ülkenin mezhep

---

¹¹⁷ Satık, *op.cit.*, s.41-44.

temelinde parçalanmasının fiili bir işareti” olarak yorumlanmıştır. Çatışmaların şiddeti artarken Hafız Esad, 9 üyeli özel bir danışman grubu oluşturarak tüm enerjisini Lübnan’daki gelişmelere yoğunlaştırmıştır. Grubun ortaya koyduğu plan dâhilinde önce Hıristiyanların Lübnan’ı parçalamasına engel olmak için Şam’ın kontrolündeki Filistinli savaşçılar (Saika güçleri) Lübnan’a gönderilmiştir.¹¹⁸

Beyrut’taki üstünlüğün sık sık el değiştirdiği belirsiz şartlarda Suriye’nin müdahalesi ilk başta Filistinli savaşçılar ve “gönüllü” milis gruplar üzerinden Müslüman gruplara destek olacak şekilde gerçekleşmiştir. Suriye’nin Lübnan’daki tüm gruplarla temasta olması ve her biri üzerinde belli bir ağırlığının olması zamanla derinleşen krizin çözümünde Şam’ın en etkin aktör olabileceği varsayımını doğrulamıştır. Lübnan’daki yerel aktörler ile Körfez ülkelerinin yanı sıra İsrail ve ABD gibi ülkelere de doğrudan veya dolaylı olarak “sınırlı Suriye müdahalesine” razı olunduğuna dair sinyallerin alınması Esad’ı cesaretlendirmiştir. Ancak bu sınırlı müdahalenin kabul görmesinin Esad’ın pozisyonunu değiştirerek Marunîlerin lehine müdahale etmesiyle mümkün olacağı anlaşılmıştır.

İsrail ise iç savaşın başlamasından itibaren Filistinli gruplara karşı Marunîlerle ittifak kurarak Birleşik Devletler’in desteğiyle Lübnan’da kendi güvenliğini garanti altına alacak bir yapı oluşturmaya çalışmıştır. Washington’daki karar alıcıların görüşü; diğer Arap ülkelerinininki gibi “istikrar sağlayıcı bir Suriye müdahalesine” yakın olduğundan başta İsrail’le anlaşmazlık yaşansa da Tel-Aviv’in şartlarına uyan ve

---

¹¹⁸ Dawisha, **op.cit.**, s.140.

Beyaz Saray'ın garantisi altında gerçekleşen bir müdahale formülü arayışına girilmiştir.

İleriki yıllarda Suriye, ABD ve İsrail arasında Kırmızı Hat Anlaşması (*Red-Line Agreement*) adıyla kayıtlara geçen bu formülün hayata geçmesi için Ürdün Kralı Hüseyin bizzat Amerika'ya gidip lobi çalışmalarında bulunmuş ve yetkilileri Lübnan'daki kargaşayı sadece Şam'ın sonlandırabileceğine ikna etmeye çalışmıştır. Ardından Hafız Esad'la görüşen Hüseyin tarafların fikirlerini İsrail Başbakanı Yitzak Rabin'e mektupla bildirmiştir.¹¹⁹

İsrail, hem kendisi Lübnan'daki kargaşaya doğrudan girmeyip savaşın ülkesine yansımalarını en aza indirmek istemiş hem de ABD'yi anlaşmadaki rolü ve garantileri çerçevesinde Şam'ın Lübnan'daki nüfuzunu sınırlandıracak bir güvence olarak görmüştür. Bu çerçevede gizli Kırmızı Hat Anlaşması uygulamada olduğu sürece doğrudan bir müdahale yerine Lübnan'daki yerel ortaklarıyla çalışarak çıkarlarını korumayı rasyonel bir tercih olarak ortaya koymuştur.

Kırmızı Hat Anlaşması esasen yazılı olmayan bir mutabakattır. Mutabakatta, İsrail'in belli şartlara uyması halinde Suriye müdahalesine karşılık vermeyeceği dolaylı olarak yeşil ışık yakacağı bildirilmiştir. Şartlar şu şekildedir;

1. Suriye ordusu Lübnan'ın güney bölgesine müdahale etmeyecek,
2. Suriye güçleri hava savunma füze bataryalarını Lübnan'a konuşlandırmayacak,

---

¹¹⁹ Fatih Tıgırak, **Conflict and Cooperation: Syria-United States Relations Through 1970-2011**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012, s.17.

3. Suriye, Lübnanlı Hıristiyanlara karşı hava kuvvetlerini kullanmayacak.¹²⁰

Öte yandan Şubat 1976'daki anayasal belge girişiminin kadük kalması nedeniyle Müslüman grupların, Maruniler üzerine başlattığı geniş çaplı saldırı, İsrail'in Müslümanların hegemon olacağı bir güç dengesini gerekçe gösterip savaşa dahil olmasını beraberinde getirebileceğinden Hafız Esad'ı pozisyonunu değiştirmeye itmiştir.¹²¹ Aksi takdirde İsrail'in böyle bir fırsatı ele geçirmesi, Arap-İsrail sorununun çözümünden kaçması ve Suriye'yi siyasi ve stratejik olarak zor duruma sokması konularında rahatlatıyordu. Bunun ötesinde Suriye'nin İsrail ile arzu etmediği bir savaşa sürüklenmesi riski de vardı. Bu yüzden ABD öncülüğünde gerçekleştirilen gizli anlaşma tüm tarafların tercih ettiği bir sonuç ürettiyordu. Lübnan müdahalesi konusunda Suriye ile kâğıt üstünde olmayan bir işbirliği yapan ABD, İsrail'i karşı saldırıya bulunmamaya zorlamakla birlikte Hıristiyan Cumhurbaşkanı Franjiye'yi Suriye'ye resmi davette bulunmaya ikna ederek Şam'ın müdahalesini meşru göstermeye dönük en büyük desteği vermişti.¹²²

ABD'nin bu müdahaleye onay vermesindeki iki temel etkenden birincisi, Esad'ın Lübnan politikasının alternatifinin daha büyük bir istikrarsızlık oluşturacağı düşüncesidir. İkincisi ise, Esad ile yapılacak koordinasyonun Şam üzerindeki Sovyet nüfuzunu zayıflatıp Suriye'nin yeniden İsrail ile siyasi görüşmelere katılmasının önünü açacak olmasıdır.¹²³ Suriye'nin Lübnan'da kendi çıkarları doğrultusunda

---

¹²⁰ Rabil, **Embattled Neighbors...**, s.50-53.

¹²¹ Itamar Rabinovich, **The War for Lebanon: 1970-1985**, Cornell University Press, 1984, s.48.

¹²² Rabil, **Embattled Neighbors...**, s.52.

¹²³ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.217.

hareket edip uzun vadede kalıcı bir kontrol sağlama arzusunun oluşabileceğini göz ardı eden Washington, Suriye kuvvetlerinin çatışan gruplar arasında objektif bir hakemlik yapıp çekileceğini varsaymıştır. 19 Nisan 1976'da Beyaz Saray'dan yapılan açıklamada Suriye'nin "yapıcı bir rol" oynadığı ifade edilmiş, bu konuda Amerikan Başkanı Ford'un Suriye'nin, Lübnan'daki durumu toparlayabilecek askeri kapasiteye sahip olup olmadığı sorusuna Şam'daki Büyükelçisi Richard Murphy, Suriye'nin "yeterli askeri gücü olduğunu, Arapların ve diğer uluslararası güçlerin konsensüsü ile Şam'ın yönlendirilebileceği" cevabını vermiştir.¹²⁴

1 Haziran 1976'da Suriye ordusu Lübnan'a girdiğinde Suudi Arabistan ve Kuveyt gibi Arap ülkeleri gerekli finansmanı sağlarken; ABD, Dışişleri Bakanı Kissinger aracılığıyla Esad'ın faaliyetlerini desteklediğini ilan etmiştir. Ayrıca Suriye'nin Lübnan'daki rolü Ekim ayında Riyad'daki Arap Ligi zirvesinde memnuniyetle karşılanmıştır. Tüm bu veriler değerlendirildiğinde, Suriye'nin Lübnan'a yaptığı müdahale kimilerince "yıkıcı bir başarısızlık" olarak nitelendirilse de uzun vadede bu müdahale Şam'a Lübnan üzerindeki hedeflerini gerçekleştirebileceği stratejik bir alan açmıştır.¹²⁵

---

¹²⁴ Tığrak, **op.cit.**, s.16-18.

¹²⁵ Zisser, **Asad's Legacy...**, s.129.

D. LÜBNAN'DA SURİYE-İSRAİL REKABETİ VE ABD

Suriye'nin Lübnan politikası Haziran 1976'daki müdahalenin başlangıcında Kırmızı Hat Anlaşması sayesinde İsrail ile bir işbirliği görünümü veriyse de bu işbirliği uzun ömürlü olmamıştır. Sonuçları itibariyle Suriye-Amerikan ilişkilerinin iyileşmesine katkıda bulunan anlaşma, yine de Suriye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi için yeterli bir içerik barındırmamıştır.

Esasen Lübnan'daki Suriye varlığının, İsrail'in güvenliğini tehlikeye atmasını önlemek amacıyla tasarlanan Kırmızı Hat Anlaşması, tarafların bir işbirliği kanalı açmasından çok aralarındaki gerginlik ve rekabeti belli bir seviyede tutarak doğrudan çatışma riskinden kaçınmak istemelerinin bir sonucudur. Gerçekte Lübnan üzerindeki siyasi, askeri ve stratejik mücadele Suriye-İsrail rekabetinin sabit bir parametresi olagelmıştır. Görünürdeki kısa uzlaşma süreci, bu derin nüfuz mücadelesinin farklı bir boyutu olarak okunmalıdır.

1. Rekabetin Stratejik Boyutu

Suriye rejimi 1967'de İsrail'e kaptırılan Golan Tepelerinin askeri ve stratejik açığını Lübnan'a yapılan müdahale sonucu Beka Vadisi'ndeki Suriye varlığıyla kapatmak isterken; İsrail, Şam'ın 25 bin asker ve 500 tankını Lübnan'a kaydırmasını Golan'ın uzun bir müddet daha Tel-Aviv'in kontrolünde kalacağına göstergesi olarak yorumlamıştır. Çünkü İsraili yöneticiler, Suriye'nin askeri gücünün bu şekilde bölünmesinin Golan'a yönelik konsantrasyonunu dağıttığını ileri sürmüşlerdir.

Hinnebusch'un aktardığı gibi; Suriye'nin Lübnan politikası ne yalnızca Suriye merkezli bir perspektifle sınırlıdır ne de Ortadoğu'da İsrail'e karşı verilen Arap ulusal mücadelesinden ayrı görülebilir.¹²⁶ Bu bağlamda Rabil; Lübnan'daki Suriye-İsrail rekabetinin şiddetini, Arap-İsrail çatışmasının bir uzantısı olmanın ötesinde, Lübnan'ın kendi jeopolitik konumu, ülkedeki kırılğan sosyo-politik zemin ve mezhepsel çeşitliliğin bir sonucu olarak görmektedir.¹²⁷ Dolayısıyla Suriye'nin Lübnan'daki varlığı, İsrail'e baskı uygulamasına olanak sağlayan bölgedeki geniş Suriye-İsrail mücadelesinin bir parçası olarak algılanmalıdır.

Lübnan'ın Suriye'den kopartılmış doğal bir uzantısı olarak görülmesi, Şam'ın Beyrut üzerindeki tarihi nüfuzu ve İsrail ile Suriye arasında kalan coğrafi konumu nedeniyle Lübnan, Esad Suriye'sinin stratejik planlarının merkezine konulmuştur.¹²⁸ İsrail'in, Suriye'nin Kırmızı Hat Anlaşması'ndaki şartları ihlal ettiğini öne sürerek Washington yönetimine şikayette bulunması ve Mısır lideri Enver Sedat'la 1978'de bölge dengelerini kökten değiştirecek bir barış sürecine girmesi, Lübnan İç Savaşı'ndaki Suriye pozisyonunun değişmesine yol açmıştır. Bilhassa aynı yıl Lübnan'ın güneyine düzenlediği Litani operasyonu¹²⁹ Suriye karşısında

---

¹²⁶ Hinnebusch, "Pax Syriana? The Origins...", s.139.

¹²⁷ Rabil, **Embattled Neighbors...**, s.43.

¹²⁸ Hinnebusch, "Pax Syriana? The Origins...", s.139-140.

¹²⁹ Litani Operasyonu, 11 Mart 1978'de Tel-Aviv'de bir grup Filistin komandosu tarafından bir İsrail yolcu otobüsüne gerçekleştirilen saldırı sonucu 32 kişinin ölmesine mukabil İsrail ordusunun 3 gün sonra Lübnan'ın güneyindeki Litani nehrine kadar uzanan hattı işgal ettiği operasyondur. 25 bin askerle Lübnan kara, hava ve denizden kuşatma altına alınmaya başlamıştır. İşgalin ilk aşamasında Litani nehrinin güneyinde kalan 6 millik alan tek taraflı olarak güvenli bölge ilan edilmiştir. Nitekim ilerleyen süreçte operasyonun Lübnan'ın kapsamlı bir işgal altına sokulmasını amaçladığı ve Litani nehrinin güneyindeki hatla sınırlı kalmayacağı anlaşılmıştır. Litani operasyonu Lübnan'a giren İsrail, 1982'ye gelindiğinde Beyrut'a girerek ilk defa bir Arap ülkesinin başkentini işgal etmiştir. Yalnızca 1978'deki Litani harekâtında 2 binden fazla insan hayatını kaybetmiş, 250 bin kişi ise yerlerinden olarak mülteci durumuna düşmüştür. Çatışmaların ardından BM Güvenlik Konseyi 425 sayılı kararı alarak İsrail'in Lübnan'dan çekilmesini istemiş, aynı zamanda BM'ye bağlı uluslararası bir askeri birliğin bölgenin

Marunîlerle ittifak kuran Tel-Aviv, Hıristiyan grupları Suriye'nin dayattığı siyasi çözümlere meydan okuma noktasında cesaretlendirmiştir. Suriye kuvvetlerine karşı harekete geçen Marunîlere Doğu Beyrut'u ağır bombardımana tutarak mukabelede bulunan Şam rejimi ise bu konudaki ısrarını ve uzlaşmaz tavrını göstermiştir.

Suriye'nin 1978'den sonra Marunîleri hedef alarak Lübnan'ın merkezi noktalarından atmaya çalışması İsrail-Marunî ittifakını güçlendirmiştir. Menahem Begin yönetimindeki İsrail'in Suriye'yi Lübnan'da pasifize etmenin yollarını ararken, Marunîlerle kurduğu ilişki İsrail'in Lübnan'daki nüfuzunu dramatik biçimde artırdığı gibi, Suriye'nin başkent Beyrut'a kolayca erişimini engelleyerek Şam-Beyrut yolundaki bağlantının kesilmesini beraberinde getirmiştir. Suriye ordusu, kontrolündeki Beka Vadisi'ne Marunî güçlerin yaptığı saldırıları püskürtmüş, ancak bu durum İsrail hava kuvvetlerinin karşı harekete geçmesini tetiklemiştir. İsrail jetlerinin 28 Nisan 1981'de Beyrut'un doğusundaki Zahle'de 2 Suriye helikopterini düşürmesinin ardından Suriye rejimi Sam-6 füzelerini Beka Vadisi'ne göndermiş, Mayıs sonunda toplam 6 bataryanın Beka'da 8 bataryanın ise Suriye-Lübnan sınırında konuşlandığı bildirilmiştir.

İsrail'in bu sistemleri imha etme tehdidiyle tırmanan gerginlik, Birleşik Devletler'in devreye girip, çeşitli temsilcilerini bölgeye göndererek diplomatik girişimlerde bulunmasıyla giderilmiştir. Beka Vadisi Füze Krizi olarak kayıtlara geçen bu olay Washington'un baskıları neticesinde 24 Temmuz'da "fiili bir ateşkesin" oluştuğunun Dışişleri Bakanı Alexander Haigi tarafından duyurulmasıyla

---

güvenliğini sağlamak için buraya konuşlanmasına karar verilmiştir. Tayyar Arı, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4.Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2008, s.424-425.

sonuçlanmıştır. Fakat her halükarda İsrail, Lübnan'da en az Suriye kadar etkin ve kilit rol sahibi olduğunu ortaya koymuştur.¹³⁰

2. İsrail'in Beyrut'a Girmesi ve Suriye-ABD İlişkilerine Etkisi

İsrail'in 1982'deki işgali, kilit bir aktör olmanın ötesinde Suriye karşısında Lübnan'ın hegemon gücü olma arzusunu açığa vurmaktadır. Mısır'la yaptığı barış ve diğer Arap ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkları fırsat bilen İsrail, FKÖ'yü Lübnan'dan atmak, Suriye'yi olabildiğince etkisizleştirmek ve Camp David¹³¹ düzenine karşı yükselen sesleri bastırmak için Beyrut'a girmiştir. Bu aşamadan sonra Tel-Aviv, Lübnan'dan çekilme konusunu Suriye'nin çekilmesine endekslemiştir. İsrail'le birlikte Washington'daki inanç, güçsüzleşen Suriye'nin, İsrail işgalindeki Lübnan'dan çekilmekten başka seçeneği olmadığı yönünde şekillenmiştir. Buna karşın Suriye, Amerikan-İsrail tertibatındaki ezici askeri güç altında bulunan Lübnan'dan çekilmek yerine, kısa zamanda içerideki güç dengelerinde yaşanan köklü değişimden istifade ederek bu ülkelere meydan okumuştur. Hafız Esad, Şii ve Dürzi grupların İsrail-

¹³⁰ Keesing's Record of World Events, "The Bekaa Valley Missile Crisis", Vol: 29, No: 1 (1983), s.31907.

¹³¹ Camp David Anlaşması, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat ve İsrail Başbakanı Menachem Begin arasında ABD Başkanı Jimmy Carter'in arabuluculuğunda 17 Eylül 1978'de ABD'nin Camp David şehrinde imzalanan ve bir yıl sonra gerçekleştirilecek olan Mısır-İsrail barışına temel oluşturan tarihi bir anlaşmadır. Camp David Anlaşması, Mısır'da Nasır'ın ölümünden sonra iktidara gelen Enver Sedat'ın Sovyetlerden uzaklaşarak Batı yanlısı politikalar izlemesiyle başlayan değişim sürecinin bir sonucudur. 1973 Ekim Savaşı'nda İsrail'le gerekirse savaşabileceğini ve Tel-Aviv'in yenilmez olduğu mitini yok edeceğini gösteren Sedat, savaşın ardından yapılan ateşkes ve ayırma anlaşmalarıyla ABD ile yakınlık kurmuştur. Enver Sedat'ın gerek ülkenin ekonomik durumunun düzeltilmesi gerekse de 1967'de işgal edilmiş olan Sina Yarımadası'nı geri alabilmenin yolunun İsrail ile uzlaşma ve Batı'nın desteğinden geçtiğini anlamasıyla Tel-Aviv'le yakınlaşma başlamıştır. 1977'de İsrail meclisi Knesset'e giderek konuşma yapan Sedat, barış için uzlaşma perdesini aralamış, daha sonra ABD'nin yaptığı arabuluculuk faaliyetiyle de bunu sonuçlandırmıştır. Bu tarihten sonra Ortadoğu'da Mısır gibi büyük bir Arap ülkesinin İsrail karşısında etkisiz kalması ve onunla dost olması üzerine oluşan yeni denklemde bir tür Camp David düzeninden çokça söz edilir olmuştur. Camp David Anlaşması, bölgedeki dengeleri İsrail lehine ciddi ölçüde değiştirmiş, başta Suriye olmak üzere diğer Arap devletlerinin Tel-Aviv karşısındaki pozisyonu zayıflamıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Marunî tahakkümüne karşı duyduğu rahatsızlığı İsrail karşıtı bir gerilla savaşına dönüştürmüştür.¹³²

Buna rağmen Suriye kuvvetlerinde artan zayıflık ve Lübnanlı sivillerin kitlesel katliamlara maruz kaldığı bir ortamda Amerikan Kongresi'nin Tel-Aviv'e yaptığı askeri ve ekonomik yardımlarını artırması büyük tepki çekmiştir. ABD ile Lübnan arasındaki işbirliğini askıya alan Şam yönetimi, Başkan Reagan'ın Ortadoğu Özel Temsilcisi olan Lübnan asıllı Philip Habib'i istenmeyen kişi (*persona non-grata*) ilan etmiştir.¹³³ Lübnan arasındaki diplomatik kanalların tıkanmasıyla gerilen Suriye-ABD ilişkileri, sahada savaşan grupların eylemliliğine de doğrudan yansımıştır.

Beyrut'a giren İsrail kuvvetlerinin işgalden sonra Marunîler vasıtasıyla *fait accompli* getirmek istediği bir Lübnan-İsrail anlaşması ve bu anlaşmaya destek veren ABD'nin Suriye rejiminin muhalefetiyle karşı karşıya kalması Lübnan üzerindeki Suriye-İsrail mücadelesinin en çarpıcı örneklerindedir. İşgalle birlikte İsrail, Suriye hava savunma sistemlerini imha ederek Şam güçlerini Beka Vadisi'ne çekilmeye zorlamıştır. Buna karşılık Suriye, yeni müttefiki İran'ın desteğiyle Emel ve Hizbullah¹³⁴ örgütlerini harekete geçirerek rehin alma ve bombalı saldırı gibi çeşitli

---

¹³² Hinnebusch, "Pax Syria? The Origins...", s.143-144.

¹³³ Nejad, *op.cit.*, s.52-53.

¹³⁴ Hizbullah, 1982 yılında Lübnan'ın güneyinde Emel hareketinden kopan bir grup tarafından İsrail'in Beyrut'u işgaline tepki olarak oluşan ve günümüze dek Ortadoğu'daki en etkin direniş örgütlerinden biri haline almış gruptur. Hizbullah, Lübnan'ın güneyindeki Şii halk arasından devşirdiği militanlarla çeşitli terör eylemleri gerçekleştirerek faaliyetlerini yürütmektedir. Örgütün amacı Lübnan'daki İsrail varlığını sona erdirmek ve işgal altındaki Filistin topraklarını kurtarmayı amaç edinen diğer gruplara yardım etmektir. Hizbullah, kuruluşundan itibaren gerek Lübnan'daki İsrail ve Çok Uluslu Güç (MNF) hedeflerine, gerekse de Ortadoğu'nun diğer bölgelerindeki İsrail yanlısı gruplara karşı yaptığı bombalama ve suikast eylemleriyle adından söz ettirmiştir. 1990'lı yıllarda Arjantin'de Yahudi derneklerine ve İsrail Büyükelçiliğine yönelik iki büyük bombalı eylemde bulunmuştur. Temmuz-Ağustos 2006'da yaşanan ve 33 Gün Savaşı olarak da bilinen İsrail-Hizbullah savaşındaki direnişi, örgütün Arap ve İslam coğrafyasındaki imajını güçlendirmiştir. Örgütün şimdiki lideri Hasan

eylemlere başvurmuştur. İşgalin ardından Hıristiyan Falanjistlerin lideri Beşir Cemayel'i dost hükümet olarak yönetime getirmek isteyen İsrail, Cemayel göreve başlamadan, bombalı bir suikastın kurbanı olduğunu öğrenmiştir. Planlanan Lübnan-İsrail antlaşması Beşir'in yerine getirilen kardeşi Emin Cemayel tarafından imzalanmıştır. Lübnan'la İsrail arasında diplomatik ve ekonomik ilişkilerin tesisini hukuki zemine oturtan bu antlaşma Suriye rejimi açısından hayati bir kayıp olarak algılanmıştır.

Lübnan'ın Arap karakterini ve dış politikasını İsrail'in yörüngesine sokmakla beraber tüm Arap güçlerin Lübnan topraklarından çekilmesini şart koşan antlaşma; Hafız Esad'a tüm gücüyle bu antlaşmayı bozmaktan ya da "yok olmaktan" başka seçenek bırakmamıştır. Öyle ki Esad Mayıs 1983'te imzalanan bu antlaşmayı Camp David Anlaşması'ndan daha tehlikeli ve Ortadoğu'ya hakim olmak isteyen Amerikan-Siyonist planın bir parçası olarak yorumlamıştır.¹³⁵

İlk olarak antlaşmaya karşı çıkan Lübnan içindeki gruplardan bir ulusal kurtuluş cephesi oluşturulmuştur. 17 Mayıs 1983'te ilan edilen cephe, Şii-Dürzi ve Filistinli güçlerin Suriye şemsiyesi altında oluşturdukları bir direniş örgütüdür. Ulusal kurtuluş cephesi ile yoğun bir çatışma sürecinden sonra İran destekli Şii grupların ses getiren eylemleri başlamıştır. Bu çatışma ve eylemlerde yalnızca Lübnan'daki rakip gruplar ve İsrail değil, 1982 işgalinden sonra Çok Uluslu Güç (*Multi-National*

Nasrallah'tır. Kurucusunun ve manevi liderinin ise Hüseyin Fadlallah olduğu belirtilmektedir. Hizbullah, Ortadoğu'da Şii ittifakı ya da direniş eksenini bilinen İran'ın öncülük ettiği Suriye, Irak gibi ülkelerin bulunduğu yapının önemli bir kolu olarak görülmektedir. Kuruluşundan beri İran yönetimleriyle çok sıkı bir ittifakı olan Hizbullah, Tahran'dan büyük miktarda askeri, finansal, lojistik ve istihbari destek almaktadır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Augustus Richard Norton, **Hezbollah**, Princeton University Press, New Jersey, 2007.

¹³⁵ Maoz, **Esad: Şam'ın Sfenksi...**, s.262.

Force)¹³⁶ adı altında Lübnan'a konuşlanan Amerikan, Fransız ve İtalyan askerleri de ağır kayıplar vermiştir. Özellikle ABD'nin, Lübnan-İsrail Antlaşması'na verdiği destek Hizbullah'ın katliamlarıyla cezalandırılmıştır. Beyrut'taki Amerikan Büyükelçiliğine yapılan bombalı saldırıda çoğu elçilik çalışanı ve CIA personeli olan 63 kişi ölmüştür. Ekim 1983'te Beyrut'taki Amerikan donanması ve hava alanına yapılan saldırılarda Amerikalı ve Fransızlardan oluşan 241 asker hayatını kaybetmiştir.¹³⁷

Suriye hükümetinin saldırılarla ilişkisi netleştirilememişse de müttefiklerince yapılan bu eylemler Şam'ın elini güçlendirmiştir. Devam eden saldırıların siyasi ağırlığını kaldıramayan Beyaz Saray yönetimi ve İsrail, Beyrut'tan çekilmiş, açılan boşluğu Dürzi ve Şii milisler doldurmuştur. Lübnan'ı kaosa sürükleyen bu direnişin

---

¹³⁶ Çok Uluslu Güç, Lübnan'da ABD arabuluculuğunda FKÖ ve İsrail arasında 1981 yılında varılan ateşkes uzlaşısının ardından Ağustos 1982'de ABD, Fransa, İngiltere ve İtalya öncülüğünde oluşturulan uluslararası bir barış gücüdür. FKÖ-İsrail ateşkesi 3 Haziran 1982'de İsrail'in Londra Büyükelçisi Shlomo Argov'a FKÖ militanlarınca gerçekleştirilen başarısız suikast girişiminin gerçekleşmesine dek sürse de, bu teşebbüsün ardından İsrail kuvvetleri, FKÖ kontrolündeki batı Beyrut'a girmiştir. Bir haftalık kapsamlı bir kuşatma altında kalan FKÖ, geri çekilme konusunda anlaşmak istemiş, anlaşma uyarınca Çok Uluslu Güç; FKÖ militanlarının, diğer savaşıcı grupların ve Suriye askerlerinin bu bölgeden çekilmesini temin edecek tedbirler almaya başlamıştır. Tahliye edilen bölgelere Lübnan ordusu yerleşirken; Çok Uluslu Güç, FKÖ'nün Lübnan'dan tamamen tasfiyesini öngören bir planı uygulamaya koymuştur. 1982'de Lübnan Cumhurbaşkanı olarak seçilen Beşir Cemayel'in henüz göreve başlamadan öldürülmesi üzerine Lübnan İç Savaşı'ndaki çatıma ortamı tekrar alevlenmiş ve Çok Uluslu Gücün etkinliği kırılmıştır. Devamındaki süreçte Çok Uluslu Gücün batılı ülkeler ve İsrail yanlısı gruplarla yakın irtibatı ve diğer gruplara yönelik ayrımcı politikası, bunun bir barış gücü değil bir taraf olduğu algısını güçlendirmiştir. Çok Uluslu Gücün desteklediği Lübnan ordusunun ülkedeki kaosu durduramaması ve Hizbullah tarafından gerçekleştirilen terör eylemleri neticesinde ciddi zayıyata uğrayan Çok Uluslu Güç askerleri, Ekim 1983'te ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu çerçevede, İsrail'in Lübnan'ın güneyine 1978'de başlattığı Litani Operasyonu sonrası yerleşen BM Lübnan Geçici Gücü (UNIFIL) Genel Tuğgeneral Emmanuel Erskine komutasında görevini sürdürmüş, Çok Uluslu Güç ise lağvedilmiştir. Office of The Historian, "The Reagan Administration and Lebanon 1981-1984", <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/lebanon>, Erişim Tarihi: 28.04.2017. The Lebanon War (1982), **Yediot Aharonot**, 30.11.2008.

¹³⁷ John J. Mearsheimer, **The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy**, Penguin Books, New York, 2007, s.45.

karşısında duramayan Cemayel hükümeti Şubat 1984'te Lübnan-İsrail Antlaşmasını feshetmek zorunda kalmıştır.¹³⁸

Suriye rejimi ise yaşadığı ağır askeri kayıp ve maliyetlere rağmen Lübnan'daki varlığını sürdürmüş, Lübnan'ın İsrail'le ayrı bir anlaşma sürecine girip Şam'ın yörüngesinden çıkmasının önüne geçmiş ve ülkedeki yerel aktörler üzerindeki gücünü pekiştirmiştir.

İsrail-Lübnan barışının başarısızlığa uğraması, ABD'nin İsrail'in süreci kendisine danışmadan gizlice yürüttüğü gerekçesiyle desteğini çekmesi ve bu sebeple Lübnan'daki Emin Cemayel yönetimini uyarması üzerine gerçekleşmiştir. Başkan Reagan'ın Ortadoğu Özel Temsilcisi Philip Habib, İsrail-Lübnan arasında Reagan Planı çerçevesinde bir çözüm için girişimlerde bulunurken, Tel-Aviv ile Beyrut arasında sınırlı bir uzlaşma planı olduğunun anlaşılması, Amerika'yı rahatsız etmiştir. Çünkü ABD, Suriye'nin kapsamlı bir barış stratejisinden farklı da olsa, İsrail ile diğer Arap ülkelerinin -eğer barış yapacaklarsa- sırayla ve farklı zamanlarda kapsamlı bir barışın parçası olarak ilişkilerini normalleştirmesini istiyordu. Bu bağlamda Arap kamuoyunu tatmin etmese de ilgisini çeken Reagan Planı ile Washington, Lübnan'dan sonra Suriye, hatta Suudi Arabistan ile İsrail'in barış yapabileceğine inanarak geniş ölçekli bir politika benimsemişti. Eğer bu politika hayata geçirilebilirse Camp David'te Mısır ile başlayan halka, tüm Ortadoğu'da bir barış zinciri oluşturacaktı. Ancak İsrail'in çok sert tepki göstererek bunu reddetmesi ve Lübnan'la kurduğu

---

¹³⁸ Quilliam, *op.cit.*, s.142-143.

temasları diğer Arap ülkeleriyle yaşadığı rekabet ve çatışmanın bir parçası olarak planlaması, Washington'un çabalarını suya düşürmüştür.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEĞİŞEN BÖLGESEL DENKLEMDE SURİYE-ABD İLİŞKİLERİ

A. CAMP DAVID ANLAŞMASI VE İRAN DEVRİMİ SONRASI SURİYE VE ABD: 1979-1985

1. Ortadoğu'da Yeni Güç Dengesi

1979 yılında yaşanan bir dizi gelişme, Ortadoğu'daki dengeler, Suriye-Amerikan ilişkileri ve küresel güç mücadeleleri açısından kritik sonuçlar doğmuştur. Ekim Savaşı'ndan sonra İsrail'le mücadeleyi yarıda bırakıp Tel-Aviv'le çeşitli anlaşmalar yaparak Batı dünyası ile yakınlaşma politikasına odaklanan Mısır lideri Enver Sedat'ın 1977'de Kudüs'e giderek İsrail Meclisi Knesset'te konuşma yapması ve 1979'da Camp David'te Amerikalıların inisiyatifiyle barış anlaşması imzalaması, Suriye'yi zor durumda bırakmıştır. Aynı yıl bölgede ve dünyada büyük yankı uyandıran İran İslam Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali gibi gelişmeler ile ertesi yıl 1980'de İran-İrak Savaşı'nın patlak vermesi Suriye'nin dış politikasında, stratejilerinde ve bölgesel ittifaklarında revizyona gidilmesini zorunlu kılmıştır. Rakip Baas Partisi'nin iktidarda olduğu Irak'taki Saddam rejimine karşı İran'ı destekleyen Hafız Esad, Afganistan işgalinde SSCB'den yana tutum sergilemiştir.

1979 yılında Camp David Anlaşması'nın bir ürünü olarak gerçekleştirilen Mısır-İsrail barışı ile İran İslam Devrimi, Ortadoğu'daki siyasi dengeleri alt üst

etmiştir. Arap-İsrail sorununda tarihsel, siyasi ve askeri bakımlardan öncü ülke olarak görülen Mısır, İsrail ile barış anlaşması yapan ilk Arap ülkesi olmuştur. Başta Filistinli direniş örgütleri olmak üzere Ürdün, Lübnan ve Suriye gibi İsrail tehdidi altında olan ülkeler ciddi bir mevzi kaybı yaşamış, her bir aktörün Tel-Aviv karşısındaki politikaları bu süreçten sonra köklü değişikliklere uğramıştır. Şüphesiz bu değişiklikler Arap ülkelerinin stratejik kayıplarıyla ve taviz vermek zorunda kalmalarıyla neticelenmiştir. Filistinlilerin Mısır üzerinden aldıkları destek kesintiye uğrarken Suriye'nin cephe ülkesi olarak yalnız kalması söz konusu olmuştur. Buna bağlı olarak ise Hafız Esad rejiminin politikaları işgal altındaki toprakları kurtarmaktan, Lübnan'daki nüfuz mücadelesine yönelerek sınırlı hale gelmiştir.

Diğer taraftan İran'da yaşanan devrimden sonra Batı karşıtı radikal İslamcı bir rejimin iktidara gelmesi, Tahran'ın bölgede İsrail ile mücadeleyi öncelikli amaç olarak belirleyen aktörlerin birincil hamisine dönüşmesiyle sonuçlanmıştır. Tahran yönetiminin "İslami devrimin ihracı" şeklinde vücut bulan dış politikası ve Irak'la yaşadığı savaş, Suriye rejiminin İsrail ve Irak gibi rakipleri karşısında rasyonel bir tercih olarak İran'la müttefik olmasını beraberinde getirmiştir. Kısacası 1979 öncesi dönemde Arap dünyasının önde gelen ülkesi olan Mısır, Batı eksenine kaymış; diğer taraftan Şah Rıza Pehlevi döneminde ABD ve İsrail'in müttefiki olan İran rejimi devrimden sonra Batı'ya ve bölgedeki Siyonist İsrail rejimine karşı pozisyon alan en radikal güç olarak temayüz etmiştir.

Bu dönemde ABD'de Reagan'ın başkanlık koltuğuna oturmasıyla (Ocak 1981) yeniden gerginleşmeye başlayan Washington-Moskova hattının yanı sıra Ortadoğu'da İsrail merkezli politikaların hayata geçirilmesi, Suriye-Amerikan ilişkilerini olumsuz

etkilemiştir. Arap dünyasından izole olmaya başlayan Şam yönetimi Lübnan'daki nüfuzu ve Filistinli örgütler üzerindeki kontrolü ölçüsünde yeni ortamda etkinlik kurmaya çalışmıştır.

Kısacası Ortadoğu'da Camp David düzeni olarak bilinen bu yeni dönem Suriye'nin bölge stratejisi açısından bir kırılma noktası olmuştur. Reagan'ın Başkan olması Soğuk Savaş'ın yeniden sertleştiği bir döneme tekabül etmiştir. Amerikan yönetimi, Ortadoğu politikasını 1950 ve 1960'larda olduğu gibi yeniden Sovyetler Birliği ile olan rekabeti üzerinden şekillendirmiştir.

2. Stratejik Eşitlik Doktrini

Suriye'nin Sovyetlerle sıkı ilişkilere sahip olması, Reagan'ın Şam'a “Sovyetlerin ileri bir karakolu” gözüyle bakmasına ve bu nedenle Suriye ile yeniden bir gerginlik sürecine girmesine yol açmıştır. Diğer taraftan Sovyetler Birliği'nin Batıyla ilişkilerindeki gerilimin artması ve Mısır'ın Moskova yörüngesinden çıkıp ABD ve İsrail ile işbirliği içerisinde olması, Suriye'yi SSCB açısından daha önemli hale getirmiştir.

Bu süreç aynı zamanda Lübnan'daki Suriye-İsrail mücadelesinin tırmandığı bir döneme denk gelmesi sebebiyle bölgedeki gelişmelerden kolaylıkla etkilenen bir hassasiyet taşımıştır. Cumhuriyetçi Başkan Reagan'ın, Suriye'nin Lübnan'daki rolüne itirazını fırsat bilen İsrail Dışişleri Bakanlığı, “Reagan yönetiminin önceki yönetimden daha dostça olduğunu” değerlendirmiş ve bu konuda Dışişleri Bakanı Yitzak Şamir; “Washington'da daha önce arabulucu bir aktör olarak görülen Suriye'nin bugün 10 bin

Sovyet danışmanına ev sahipliği yaptığı göz önüne alındığında artık bu şekilde değerlendirilmediğini” dile getirmiştir.¹³⁹

Ancak İsrail yönetimin Aralık 1981’de Golan’daki hamlesi Suriye-Amerikan ilişkilerindeki gerginliğin yumuşamasına zemin hazırlamıştır. Bu hamle Camp David Anlaşması uyarınca daha önce işgal edilen Sina Yarımadası’nın Mısır’a tedricen iadesi gerçekleşirken, İsrail kamuoyunda ciddi eleştirilere hatta ihanet suçlamalarına maruz kalan Menahem Begin yönetiminin kamuoyunu teskin etmek amacıyla Golan Tepelerini ilhak ettiğini açıklaması ve böylelikle sorunun Suriye ile olan gerginliğe eklenmesine yol açmasıdır. İsrail’in bu eylemine itiraz eden Amerikan yönetimi 17 Aralık 1981’de alınan 497 sayılı BM kararını onaylayarak İsrail’in ilhak yasasını yürürlükten kaldırmasını talep etmiştir. İlhak kararını uluslararası hukukun ihlali olarak değerlendiren Başkan Reagan, ABD-İsrail arasında birkaç hafta önce imzalanmış olan stratejik işbirliğini arttırmaya yönelik mutabakat zaptının askıya alınması talimatını vermiştir.¹⁴⁰

ABD-İsrail ilişkilerini fiili anlamda bozacak bir gelişme değilse de Suriye rejiminin tamamen izole edilip, gerektiğinde yerel aktörler ve barış sürecindeki kilit konumunu kullanma fırsatını yitirmek istemeyen Washington yönetimi İsrail’in ilgili kararından sonra Suriye’nin Lübnan’daki pozisyonuna ilişkin daha yapıcı mesajlar vermiştir. Kısacası Birleşik Devletler’in açtığı hareket alanının dışına ölçüsüzce çıkan

---

¹³⁹ Tığrak, **op.cit.**, s.22-23.

¹⁴⁰ Rabil, **Syria, the United States and...**, s.69.

İsrail, Suriye’yi sıkıştırmak isterken aksine Washington-Şam arasında yeni bir iletişim kanalının açılmasına hizmet etmiştir.

Soğuk Savaş’ın son on yılına damga vuran bu çalkantılı süreçte, Camp David düzenine karşı Hafız Esad’ın en temel refleksi “Stratejik Eşitlik” veya “Stratejik Denklik” olarak adlandırılan doktriniyle kendisini göstermiştir. Stratejik Eşitlik, Ortadoğu ve Soğuk Savaş siyasetindeki yeni dengelerden avantajlı çıkan İsrail karşısında Arap dünyasından izole edilen Suriye’nin yeni ilişkileri sayesinde elde edeceği askeri ve ekonomik güçle bölgesel rakipleri karşısında caydırıcı bir aktör olarak temayüz etme çabalarını içermektedir. Bu doktrinin en önemli önceliği, Suriye ordusunun nicel ve nitel anlamda modernize edilip İsrail’le arasındaki dengesizliğin kapatılmaya çalışılmasıdır. Bu doğrultuda ilk önce Sovyetler Birliği’yle 1980’de Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalanmış, yeni Sovyet silahlarıyla birlikte askeri, teknoloji ve savunma sanayi alanına yapılan yatırımlar artırılmıştır. Bu konuda Doğu Avrupa ülkeleri, Kuzey Kore ve Çin’den de destek alınmıştır. 1982-1989 yılları arasında Suriye çok yoğun ve hızlı bir askeri birikim gerçekleştirmiştir.¹⁴¹ İsraili araştırmacı Moshe Maoz’a göre, Suriye’nin SSCB’den aldığı askeri yardım hiçbir Arap ülkesinin hatta Varşova Paktı üyesinin temin edemediği sofistike silahlarla birlikte bu silahlara eşlik eden 6 bin Sovyet danışmanını içermektedir.¹⁴²

Yine Stratejik Eşitlik doktrini çerçevesinde İran’la ittifak kuran Hafız Esad, yeni Tahran rejimini bölgedeki Amerikan-İsrail hegemonyasına meydan okumanın bir ifadesi olarak gördüğünden, diğer Arap ülkelerinin de bu oluşuma destek vermesi

---

¹⁴¹ Quilliam, **op.cit.**, s.122-126.

¹⁴² Maoz, **Esad: Şam’ın Sfenksi...**, s.278.

gerektiğine inanıyordu.¹⁴³ Esad, Stratejik Eşitliğin tanımını yaparken çok yönlü ve geniş bir zemine sahip olduğunu vurgulayarak; “Stratejik Eşitlik, basitçe her bir İsrail tankına karşılık bir tanka sahip olmaya çalışmak demek değildir. Askeri eşitlikle beraber kültürel, ekonomik ve siyasi alanlarda da denge sağlamayı hedeflemektedir” demiştir.¹⁴⁴

Camp David düzeninin Ortadoğu’ya getirdiği yeni atmosfer içinde Stratejik Eşitlik doktrinini merkeze alan Hafız Esad, bölgedeki güç mücadelesinin tamamen askeri kapasiteye bağlı olarak belirleneceğini, dolayısıyla diplomatik yolların sonuç getirmediğini savunmaya başlamıştır. 1981’deki bir konuşmasında; “toprağı bağımsızlığa kavuşturmak ve saldırganlığı püskürtmek için nasıl askeri denge gerekiyorsa tam bir barışı getirmek içinde ona aynı derecede ihtiyaç var. Barış hiçbir zaman güçlü ile zayıf arasında sağlanamaz” diyerek Stratejik Eşitlik doktrininin temel felsefesini ortaya koymuştur.¹⁴⁵

3. Doktrinin Bölgesel Sonuçları

Mısır-İsrail barışının yarattığı şok etkisinden sonra başka bir Arap ülkesinin İsrail’le barışa gitmesini engellemek Hafız Esad açısından yalnızca Stratejik Eşitliğin bozulmasını engellemek değil, rejimin güvenliğini sağlamak adına da hayati öneme sahip olmuştur. Bu durum ilk olarak Lübnan’da Tel-Aviv’le yaptığı mücadelede yalnızlaşan rejimin, aleyhinde işleyen dengeyi Hıristiyan gruplarla arasına mesafe

---

¹⁴³ Cleveland, **op.cit.**, s.406.

¹⁴⁴ Daniel Pipes, “Is Damascus Ready for Peace?”, **Foreign Affairs**, Vol: 70, No: 4 (1991), s.38.

¹⁴⁵ Maoz, **Esad: Şam’ın Sfenksi...**, s.275.

koyup FKÖ lideri Arafat ve diğer Arap ülkelerinden destek talebinde bulunarak düzeltmeye çalışmasıyla belli olmuştur. Tıpkı 1983'teki Lübnan-İsrail uzlaşısını engellediği gibi 1985 yılında da FKÖ ve Ürdün'ün Reagan planı¹⁴⁶ çerçevesinde İsrail'le müzakere girişimlerini engelleyen Suriye, kapsamlı bir Arap-İsrail barışı olmadığı sürece diğer aktörlerin çıkarlarını zedeleyecek şekilde ayrı anlaşmalar yapmasına müsaade etmeyeceğini göstermiştir.¹⁴⁷

“İsrail’le rekabet” ve “Sovyetlerden yardım” düşüncesini merkeze alması, Stratejik Eşitlik Doktrini'nin, Suriye-Amerikan ilişkilerine ket vurması sonucunu doğursa da Hafız Esad yönetimi Lübnan'daki kargaşadan faydalanmasını bilmiştir. İsrail'in, Lübnan'ın güneyinde güvenli bölge ilan ederek varlığını sürdürmesine hem kendi güçlerini kullanmadan Hizbullah'ın eylemleri vasıtasıyla karşılık vermiş hem de bunu Lübnan'daki siyasi pazarlıklarda etkin bir araç olarak kullanıp, tansiyonu konjonktüre göre artırıp düşürme stratejisinin bir parçası yapmıştır.¹⁴⁸

1980'lerin ikinci yarısından itibaren Lübnan'daki terör gruplarının artan uçak kaçırma eylemleri sonucu Amerikan ve Batılı rehinelerin sayısı dramatik biçimde artarken Suriye'nin bu örgütler üzerindeki etkisi, Reagan yönetimiyle işbirliği

---

¹⁴⁶ Reagan Planı, İsrail'in 1982'de Lübnan'ı işgaline müteakip ABD Başkanı Ronald Reagan'ın Filistin-İsrail sorununun çözümüne yönelik ortaya koyduğu plandır. Planın ana eksenini, bazı ilaveler hariç Camp David ile aynıdır. Reagan'ın amacı 1967 savaşının ardından BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 242 sayılı kararı Gazze ve Batı Şeria için uygulamak olarak ifade edilmiştir. Ancak İsrail hükümetinin tepkisini alan bu girişim kadük kalmıştır. Reagan planı o dönemde yaşanan siyasi gelişmeler açısından dikkatleri Mısır'dan ve İsrail'in işgaline maruz kalan Lübnan'dan Filistin topraklarına çekmiş ancak FKÖ'nün Filistin halkının meşru temsilcisi olarak tanınmasına yanaşmadığından eleştirilmiştir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Bülent Aras, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997. Reagan Planı'nın tam metni için bkz. Yehuda Lukacs (ed.), **The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record 1967-1990**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, s.72-78.

¹⁴⁷ Rabinovich, **The View from...**, s.250.

¹⁴⁸ Hinnebusch, “Pax Syria? The Origins...”, s.155.

kanallarının yeniden açılmasına olanak sağlamıştır. Hafız Esad, Birleşik Devletlerle olan ilişkilerinin rejimin güvenliğini etkileyebilecek düzeyde önem arz ettiği düşüncesinden hareketle yeri geldiğinde yakın müttefiklerine karşı pozisyon almaktan imtina etmemiştir. Hizbullah'ın elindeki rehinelere serbest bırakması için Beyrut'a 7.000 kişilik bir kuvvet göndererek yaptığı güç gösterisi bunun en güzel misalidir.¹⁴⁹

Suriye'nin 1986'da bir İsrail yolcu uçağına yapılmak istenen bombalı saldırı girişiminde parmağı olduğu iddiası hem ABD'de hem de Batılı ülkelerde tepkiyle karşılanmıştır. Batılı ülkeler Şam'daki büyükelçilerini geri çağırarak, ancak durumun daha kötüye gitmesini engellemek isteyen Suriye, olayda adı geçen Filistinli radikal Abu Nidal örgütünü ülkesinden çıkararak gerginliği yumuşatmak istemiştir.¹⁵⁰

Özetle Suriye'nin Stratejik Eşitlik Doktriniyle İsrail karşısında sağladığı göreceli caydırıcılık iki ülkenin doğrudan askeri bir çatışmaya girmesini engellerken 1980'ler boyunca "Levant'taki"¹⁵¹ mücadelenin Lübnan, Ürdün ve FKÖ üzerinden düşük yoğunluklu bir vekâlet savaşı" şeklinde tezahür etmesine neden olmuştur.¹⁵²

---

¹⁴⁹ Mercan, **op.cit.**, s.88.

¹⁵⁰ Nejad, **op.cit.**, s.54.

¹⁵¹ Fransızca "güneşin doğduğu yer" anlamına gelen Levant, coğrafi olarak bugünkü Suriye, Lübnan ve İsrail sınırlarındaki doğu Akdeniz kıyılarını tarif etmek için kullanılır. Özellikle Fransız mandası döneminde bu bölgede yaşayan Müslüman olmayan halkın (Maruniler, Yahudiler, Ermeniler) yoğun bulunduğu yerler Levant olarak isimlendirilmiş ve tarihten günümüze batılı ülkeler için Müslüman coğrafya içindeki hem stratejik hem de manevi değeri yüksek bir alan olarak değerlendirilmiştir.

¹⁵² Hinnebusch, **Syria: Revolution from...**, s.144.

B. ŞAM-WASHINGTON HATTINDA YUMUŞAMA DÖNEMİ: 1985-1989

1. Lübnan İç Savaşı'nda İşbirliği

Lübnan İç Savaşı'nı ilk zamanlar geriden izleyen Washington yönetimi, Suriye'nin müdahalesine paralel olarak dikkatini buradaki gelişmelere yoğunlaştırmıştır. Weinberger'e göre; Lübnan İç Savaşı esnasında Suriye-Amerikan işbirliği görülmemiş seviyelere ulaşsa da, İsrail faktörü, ilişkilerdeki çatışma ve işbirliği arasında gidip gelen sürecin belirleyici parametresi olmaya devam etmiştir. Başlangıçta Washington Lübnan'daki amaçları konusunda Suriye'ye şüphe ile yaklaşırsa da 1976'nın başı itibariyle bu tutumu değiştirmeye başlamıştır. Lübnan'daki krizi kontrol edebilecek alternatif bir gücün olmayışı, ABD'nin gözünde Şam'ı kaçınılmaz hatta arzulanan bir aktör konumuna taşımıştır.¹⁵³

Buna bağlı olarak Suriye'nin Lübnan İç Savaşı boyunca izlediği politikalar, Şam-Washington ilişkilerinin yönünü de tayin edici bir unsur olmuştur. Her iki ülke de Lübnan'daki jeostratejik durum ve yerel hiziplerle olan ilişkiler nedeniyle zaman zaman karşı karşıya gelseler de Suriye'nin Beyrut'taki etkin gücünü kabul eden ABD, Lübnan'da tırmanan iç savaşın istikrara kavuşması ve buradaki güçler dengesinin sağlanması için tek çare olarak Suriye'yi görmüştür. Bu konuda ABD'nin Suriye Büyükelçisi Talcott Seelye: "Ortadoğu'daki temel meseleler hakkındaki karşılıklı şüphe ve anlaşmazlıklarımıza rağmen Suriye ve Birleşik Devletler, düzenin tekrar

---

¹⁵³ Weinberger, *op.cit.*, s.299.

kurulması ve çatışan gruplar üzerinde dengenin tekrar sağlanması amacıyla danışma ve işbirliği içerisindedir” demiştir.¹⁵⁴

Maoz’a göre ise aynı dönemde bölgesel politikadaki önemli başarılarına ek olarak Esad, Ortadoğu’da bir süpergücü diğerine karşı rekabete sokabilen ve bundan önemli faydalar sağlayabilen tek lider olmuştur. Bu konudaki en çarpıcı örnek 11 Temmuz 1976’da Sovyet lideri Brejnev’in, Esad’a gönderdiği mektupta Lübnan’daki askerlerini geri çekmesini, FKÖ ve Lübnan soluna karşı yaptığı eylemleri durdurmasını istemesinin ardından Esad’ın Moskova’nın taleplerine cevap vermeyip Beyaz Saray’la işbirliğini yoğunlaştırma çabalarında görülebilir. Hafız Esad yönetimi, Brejnev’in mektubuna karşılık 1977 başlarında Sovyet donanmasına Tartus Limanı’nda verdiği imtiyazları kaldırmakla tehdit etmiş ve yeni Amerikan Başkanı Jimmy Carter’in Suriye’yi Ortadoğu barış sürecine katmayı hedefleyen faaliyetlerine ılımlı bakmıştır. Önemli müttefiki Suriye’yi daha fazla kendisinden uzaklaştırmak istemeyen SSCB, Esad’ın Lübnan politikasına itiraz etmekten vazgeçmiştir. Özellikle FKÖ’ye ve LUH’a karşı artan Suriye-Amerikan işbirliği, Suriye’nin Batı eksenine kayma ihtimali üzerinden Sovyet otoriteleri arasında endişe verici tartışmalara yol açmıştır. 18-22 Nisan 1977 tarihleri arasında ikili ilişkileri görüşmek için Moskova’ya ziyaret eden Esad, 9 Mayıs’ta da Cenevre’de Carter’la görüşerek hem süper güçlerden bağımsızlığını hem de ikisi arasındaki manevra kabiliyetini ortaya koymuştur.¹⁵⁵

Carter-Esad görüşmesinin ardından 1978’de Baas Partisi’nden kalabalık bir heyet ilk defa Amerika Birleşik Devletleri’ni ziyaret ederek kültür, eğitim, kamu

---

¹⁵⁴ Nejad, **op.cit.**, s.50.

¹⁵⁵ Moshe Maoz, **Esad: Şam’ın Sfenksi...**, s.211-215.

hizmetleri ve teknik konularda işbirliğini içeren bir dizi anlaşma imzalamıştır. 1978 ve 1979 yıllarında yönetim, Suriye için Kongre'den toplam 150 milyon dolar yardım talebinde bulunmuştur.¹⁵⁶

2. SSCB'de Gorbaçov Döneminin Etkisi

1980'lerin sonlarına doğru Suriye'nin Washington karşısında birtakım tavizler vermek suretiyle ilişkilerini yumuşatması, şüphesiz; Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un iktidara gelmesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Lübnan'ın geleceğine ilişkin ortaya çıkan Suriye-Amerikan uzlaşısıyla doğrudan ilintilidir.

Gorbaçov 1985'te iktidara gelene dek Suriye'nin Stratejik Eşitlik fikri Moskova'dan tam destek almıştır. Fakat bu tarihten itibaren SSCB'nin Afganistan işgali, ekonomik kriz, teknolojik açık, toplumsal sorunlar ve birçok sebeple ciddi güç kaybettiği bir ortamda Gorbaçov, Sovyet dış politikasında “Yeni Politik Düşünce” (*New Political Thinking*)¹⁵⁷ doktrinini hayata geçirmeye karar vermiştir. Bu

---

¹⁵⁶ Rabil, *Syria, the United States and...*, s.64.

¹⁵⁷ Yeni Politik Düşünce, SSCB'de Gorbaçov yönetiminin dış politikadaki köklü değişimi somutlaştırdığı doktrindir. Yeni Politik Düşünce'nin uluslararası politikaya ilişkin temel tezleri; Doğu bloku ile Batı bloku arasında askeri, ekonomik ve politik karşılıklı bağımlılığın olduğu, nükleer bir savaşın kazananın olmayacağı ve devletler arasında ortak güvenlik rejimleri oluşturulması gerektiği şeklindedir. Buna bağlı olarak bu doktrinin amaçları, a) SSCB'nin dünya meselelerindeki etkisinin bitmesini engellemek, b) büyük güç olarak uluslararası politikada üstlenilen politik ve mali yükü azaltmak, c) Batı bloku ile ilişkileri yumuşatmak ve uzlaşma sağlamak, d) çatışmalardan kaçınarak Moskova'nın ekonomik problemlerine yenilerini katabilecek her türlü maceradan uzak durmak olarak sıralanmıştır. Gorbaçov, iç politikada iktidarını sağlamlaştırdıkça bu amaçlarını gerçekleştirmek için dış politikada ABD ve kapitalist Batı Avrupa ile ilişkileri geliştirmiştir. Silahsızlanma ve silahların denetimi, Afganistan, Almanya'nın birleşmesi gibi önemli sorunlarda Batı ile uzlaşma sağlanarak çeşitli anlaşmalar yapılmıştır. Ayrıca, Doğu Avrupa ve Balkanlar'daki sosyalist ülkeler ile Ortadoğu'daki baş müttefiki Suriye ve dünyanın diğer bölgelerindeki işbirliği kurduğu devletlere yönelik olarak, SSCB'nin dış politikasını da radikal biçimde değiştirmiştir. Caner Sancaktar, “Sovyetler Birliği'nin Yıkılışı: Politik Değişim, Kapitalizme Geçiş ve Parçalanma”, Hasret Çomak (ed.), *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, s.531.

düşüncenin dünyanın birçok yerinde Sovyet desteği alan ülkelerde olduğu gibi Suriye’de de olumsuz sonuçları olmuştur.

İlk başta SSCB Stratejik Eşitlik fikrini desteklemekten vazgeçmiş ve ekonomik yardımları azaltmıştır. Önceleri Suriye’nin borçlarını sık sık silerek Şam’a yardımcı olan Kremlin, alacaklarını talep etmeye başlamıştır. Daha sonra yoğun askeri teçhiz programı askıya alınmıştır. Bu durum Soğuk Savaş bitmeye yüz tuttuğunda Hafız Esad’ın yeni ortaklar bulma arayışına girmesine neden olmuştur.

Gorbaçov’un 1987’deki Suriye ziyaretinde sarf ettiği sözler, Sovyet-Suriye bağlarındaki kırılma durumu, dolayısıyla da Stratejik Eşitliğin sona erdiğini ortaya koymuştur. İsrail’le olan ilişkiler üzerine konuşan SSCB lideri; “Sovyetler Birliği ile İsrail arasında diplomatik ilişkilerin kopuk olması normal karşılanamaz” demiştir. Nisan 1987’deki Gorbaçov-Esad görüşmesinde askeri seçeneklerin uygulanabilir olmadığından bahsederek Stratejik Eşitliğin geçersizliğine tekrar göndermede bulunan Gorbaçov, siyasi çözümden yana olduğunun altını çizerek Hafız Esad’ın şüphelerini haklı çıkarmıştır.¹⁵⁸

3. Taif Uzlaşısı ve ABD’nin Yardımı

Büyük destekçisi SSCB’nin yokluğunda daha pragmatik ve uzlaşmacı bir siyaset izlemek zorunda kalan Suriye, ulusal çıkarlarının tehlikeye girmemesi için Birleşik Devletlerin bölgedeki çıkarlarıyla uyumlu hareket etmesi gerektiğini

---

¹⁵⁸ Quilliam, *op.cit.*, s.128-129.

hissetmiştir. Bu yaklaşımın en belirgin olduğu konu, Lübnan İç Savaşı'nın sonlandırılması ve kurulacak yeni düzen noktasındaki işbirliği olmuştur.

Bu dönemde (1988 yılının sonunda) Lübnan'daki nüfuz mücadelesinin merkezinde 6 yıllık görev süresi dolan Cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in yerine kimin geleceği tartışması vardır. Esad rejimi Lübnan'ın Suriye için bir bataklığa dönüşmemesinin Suriye yanlısı bir Cumhurbaşkanı'nın seçilmesinden geçtiğini düşünürken, Cemayel tarafından geçici kabinenin başına getirilen Ordu Komutanı Michel Aoun, Şiiler dahil farklı kesimlerden destek alarak ülkesindeki yabancı varlığını sonlandırmak amacıyla Suriye kuvvetlerine karşı Mart 1989'da "Lübnan'ın kurtuluş savaşını" başlatmıştır.¹⁵⁹

1976'daki müdahalesinden o zamana dek geçen süredeki en sert çarpışmaları yaşayan Lübnan'daki Suriye askerleriyle Aoun yanlısı tarafların yenişemediği, uzayıp giden anarşik ortam bölgenin diğer ülkeleri ve ABD'nin müdahil olduğu siyasi bir süreçle kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in görevden ayrılmadan önce General Aoun'u Başbakan olarak ataması krizi derinleştirmiştir. 1943 Ulusal Paktı'nda öngörüldüğü üzere, Başbakan'ın Sünni-Müslüman birinden olması kuralına rağmen, Hıristiyan kökenli Aoun'un atanması Suriye yanlısı parlamento üyelerini harekete geçirmiştir. Aoun'un atanmasının anayasaya aykırı dolayısıyla da gayri-meşru olduğunu söyleyen bu vekiller Salim el-Hoss'un idaresini desteklediklerini açıklamışlardır.

---

¹⁵⁹ Zisser, *Asad's Legacy...*, s.135-136.

Fiili olarak ülkede biri Aoun diğeri Şam destekli el-Hoss olmak üzere iki farklı hükümet ortaya çıkmıştır. Bu konuda ABD'nin direktifleriyle Suudi Arabistan öncülüğündeki Arap Ligi ülkeleri, Taif kentinde Suriye yanlısı vekilleri toplayıp iç savaşı sonlandıracak yeni bir uzlaşma planı ortaya atmışlardır. Bu noktada Taif'teki planı reddeden Aoun'a karşı Amerikalılar diğeri Marunî gruplarla temasa geçerek onları uzlaşmayı kabul etmeye ikna etmiştir.¹⁶⁰

Detaylarına bakıldığında, Beyrut ve tüm Lübnan sınırlarında merkezi otoritenin tesis edilerek milis grupların silahlarını bırakmasını ve ülkedeki Suriye askerlerinin sayısının iki ülke arasında yapılacak bir anlaşmayla belirlenmesini öngören Taif Uzlaşması, iki yıl içinde gerekli anayasal reformların hayata geçirilmesiyle de kalan kuvvetlerin Beka Vadisi'ne kaydırılmasından söz ediyordu.¹⁶¹

Aynı zamanda 1943 Ulusal Paketi'nde belirlenen düzenlemelerin genişletilmiş ve güncellenmiş bir hali olan Taif Uzlaşması, Suriye'nin Lübnan'da artan nüfuzuna meşru bir zemin kazandırıyor. Ulusal Pakte göre Lübnan Parlamentosunu mezhepsel dağılıma göre şekillendiren ve 6/11 oranında Hıristiyan mezheplerin avantajına olan yapı, Taif'le birlikte Müslüman-Hıristiyan eşitliğini öngörmüştür. Sırasıyla Marunî, Sünni ve Şii olması zorunlu olan Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Sözcüsü arasında görev ve yetki bakımından daha eşitlikçi ve dengeleyici bir dağılım ortaya konulmuştur.

---

¹⁶⁰ Hinnebusch, "Pax Syriana? The Origins...", s.148.

¹⁶¹ Original Text of Taif Accord, **Permanent Mission of Lebanon to the United Nations** https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version_.pdf Erişim Tarihi: 23.01.2017.

Esasında Taif Uzlaşısı, Suriye'nin bir girişimi değildir. Suudi Arabistan, Fas ve Cezayir öncülüğünde Arap ligi tarafından şekillendirilmiş bir uzlaşmadır. Ancak bu uzlaşının en büyük kazananı Suriye'dir. Hatta Suriye, anlaşma gereği askerlerini Beyrut'tan çekmek zorunda kalacağından ilk başta karşı çıkmıştır. Lakin fiili olarak Lübnan'daki düzenin sürdürülebilir olmasının ancak Suriye'nin rolü sayesinde gerçekleşebileceğini kabul eden ABD, Arap ülkeleri ve birçok Lübnanlı uzlaşının Suriye'yi dışarıda bırakması halinde ölü doğacağını müşahede etmişlerdir. Nitekim Taif ile birlikte ülkedeki öncü rolü tasdik edilen Suriye anlaşmanın yorumu ve uygulanmasını da kendi çıkarlarına göre biçimlendirme fırsatını yakalamıştır.¹⁶² Hinnebusch'a göre "Suriye'nin barışı koruyucu güç" olarak rolü bir oldu-bitti sonucu oluşturulan Taif Uzlaşısının ayrılmaz bir parçasıdır.¹⁶³

Uzlaşının imzalanmasından sonra Suriye'nin Lübnan'daki son muhalifi olarak General Aoun kalmıştır. Başından beri Taif'e karşı olduğunu ilan eden Aoun, kontrol ettiği bölgelerde anlaşmanın uygulanmasını engellemeye çalışmıştır. Suriyeliler Aoun'a doğrudan güç kullanmanın Lübnan'daki kanlı çatışmaları yeniden alevlendirebileceği inancıyla Arap kamuoyundan ve uluslararası arenadan destek bulabileceği zamanı beklemişlerdir.

1990 yılının sonlarında iki önemli gelişme Suriye'nin Aoun'u yok etmek için şartların olgunlaştığı sinyalini vermiştir. Birincisi, Hafız Esad'ın askeri olarak Samir Ja Ja komutasındaki "Lübnan kuvvetleri" ile Hizbullah örgütünün desteğini; siyasi olarak ise Marunî Patriği Bkerki'nin ve Cumhurbaşkanı Hirawi'nin desteğini

---

¹⁶² Zisser, *Asad's Legacy...*, s.137-138.

¹⁶³ Hinnebusch, "Pax Syriana? The Origins...", s.150.

almasıdır. İkincisi, Körfez Savaşıyla birlikte Amerikan öncülüğündeki Saddam karşıtı Arap koalisyonuna katılmasıyla Suriye'nin Batı ülkelerinden özellikle Birleşik Devletler'den onay olmasıdır. Eylül 1990'da James Baker'in Şam'ı ziyareti esnasında bu hususta Washington'dan yeşil ışık alan Suriye, 13 Ekim'de Aoun kuvvetlerinin kontrol ettiği bölgelere kapsamlı bir harekât başlatmış ve Beyrut'un doğusunu tamamen ele geçirmiştir. Aoun Fransa'ya sürgüne kaçarken, bir hafta sonra onun en önemli destekçilerinden eski Cumhurbaşkanı Kamil Şamun'un oğlu Dani Şamun'un Suriye istihbaratı tarafından öldürülmesi, Lübnan'ın Suriye düşmanlarından temizlendiği şeklinde yorumlanmıştır. Zira Suriye rejimi bu hamleleriyle ne Taif Uzlaşısının uygulanması noktasında ne de Lübnan'daki varlığı ve nüfuzu konusunda taviz vermeyeceğine dikkat çekmiştir.¹⁶⁴

Sonuç itibariyle anarşi, radikalleşme veya savaşa karşı Suriye'nin kontrolünü Lübnan'daki en iyi alternatif olarak gören ABD, 1989 Taif Uzlaşısını benimsemekle kalmamış, ilerleyen süreçte, yani 1991'de imzalanan Suriye-Lübnan anlaşmasını da destekleyerek Suriye'nin Lübnan siyasetindeki rolünü kalıcı ve yaygın bir hale getirmesine önayak olmuştur.¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ Zisser, *Asad's Legacy...*, s.140-141.

¹⁶⁵ 22 Mayıs 1991'de Suriye ve Lübnan arasında imzalanan "Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması" iki ülke arasında yeni bir dönem başlatmıştır. Ortak çıkarlar doğrultusunda birlikte hareket edilmesi gerekliliğine vurgu yapan anlaşma, Suriye-Lübnan işbirliğini koordine edecek üst düzey komisyonlar ihdas edilmesini öngörmüştür. Her iki ülkenin Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Başbakan Yardımcısı düzeyinde yer aldığı Yüksek Konsey ile bu yapı güçlendirilmiştir. Lübnan-Suriye Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması, Hafız Esad'ın Lübnan'daki nüfuzunu her daim koruyup en güçlü aktör olarak kalmasını sağlayan bir mekanizma oluşturmuştur. Anlaşmayla Şam'ın Beyrut'taki hâkimiyeti meşruiyet kazanırken, bu tarihten itibaren Lübnan, atamalardan seçimlere, iç siyasetten dış politikaya kadar birçok konuda Suriye'nin tavrına göre hareket etmiştir. Anlaşmaya destek vererek Suriye hâkimiyetine uluslararası boyutta onay zemini açan ABD, Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Richard Boucher aracılığıyla bu konuya dair, anlaşmanın Taif'te planlanan uygulamalardan biri olduğunu ve Lübnan yönetiminin otoritesini genişletecek ve ülke içinde egemenliğin ve birliğin tesisini sağlayacak bir adım olduğunu ifade etmiştir. Anlaşmanın Suriye'ye sağladığı bir başka kazanç ise Lübnan üzerinden

C. SOVYETLERİN ÇÖKÜŞÜ VE KÖRFEZ SAVAŞI SÜRECİNDE SURIYE-ABD İLİŞKİLERİ

1. SSCB'nin Çöküş Sürecinde Suriye Dış Politikası

Tarihler 1980'lerin ikinci yarısından 1990'a yaklaştıkça Doğu bloğunun lideri ve dünyanın iki süper gücünden biri olan SSCB'nin çöküş süreci hızlanmış, parçalanma süreci başlamıştır. Buna bağlı olarak, askeri güç ve stratejisini Moskova'dan aldığı desteğe endeksleyen Suriye rejiminin arkasındaki büyük güç kaybolmuştur. Hafız Esad yönetimi; rejimin sürekliliği, ekonomik krizden çıkış, Lübnan'daki hâkimiyetin korunması ve İsrail ile mücadele gibi konularda Sovyetlerin yokluğunda ve ABD'nin Soğuk Savaş'ın galibi olarak temayüz ettiği bir ortamda dış politikasındaki değişim zorunluluğunu görmüştür. Daha önce de ifade edilen pragmatik ve esnek politikaları sayesinde Hafız Esad, bu süreci olabildiğince az hasarla geçirmeye gayret etmiştir.

2 Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle Ortadoğu'daki dengeler tekrar girift bir hal alırken, Suriye'nin Körfez Savaşı'nda alacağı pozisyon ABD ve Batı'yla ilişkilerinde hedeflediği seviyeye gelebilmesi için eşsiz bir fırsat sunmuştur. ABD'nin dünya siyasetinde hegemonik güç haline gelmesi, Sovyetlerle yakınlığı olan Libya, Irak, Küba ve Suriye gibi ülkelerin geleceğini belirsiz bir görünüme itmiştir. Yapısı

---

dışa açılıp uluslararası ekonomik sistemle entegrasyonunu kolaylaştırmasıdır. Anlaşma maddeleri, doğudan Suriye'nin ekonomik çıkarlarına hizmet edecek şekilde kaleme alınmıştır. Mercan, **op.cit.**, s.133-137.

itibariyle Suriye rejiminin iç kamuoyundan etkilenmeksizin karar alabilmesi ve jeopolitik önemi Şam'ın bölge politikalarını değiştirirken, ulusal ve uluslararası ölçekteki çıkarlarını dengeleyerek Yeni Dünya Düzeni'ne¹⁶⁶ kolayca uyum sağlamasını mümkün kılmıştır.¹⁶⁷

Öncelikle bölgesel güç dağılımındaki değişim, Sovyet desteğinin kesilmesi ve süper güçler arası ilişkilerde belirginleşen Amerikan üstünlüğü 1988 sonu itibariyle Şam'ın daha kapsayıcı bir Ortadoğu politikası takip etmesini gerektirmiştir. Bu politikanın iki temel ayağı:

- a) ABD ile yapıcı bir diyalog sürecine angaje olarak Lübnan'daki Suriye-ABD uzlaşısını güçlendirmek,

---

¹⁶⁶ Yeni Dünya Düzeni (*New World Order*), 41. ABD Başkanı George H. W. Bush'un Mart 1991'de Amerikan Kongresi'nde yaptığı bir konuşmada ifade ettiği ve uluslararası siyasi sistemde Amerika'nın kendisini Sovyetlerin çökmesi ve Soğuk Savaş'ın bitmesi üzerine tek hâkim güç olarak ön plana çıkardığını ima eden kavramdır. Buna göre, Soğuk Savaş boyunca özgür Batı dünyası, Sovyetler Birliği ve destekçileri olan kapalı, sosyalist ve anti-demokratik rejimlerle mücadelesinden galip çıkmış; tüm dünyada ideolojik savaşların bittiği, küreselleşen ve özgürlükler ile refaha açılan toplum yapılarının temeli atılmıştır. Esasen Yeni Dünya Düzeni, ABD'nin dünya sahnesine hegemonik ve hiyerarşik bir güç olarak girişinin siyasi, askeri ve ekonomik boyutlarını ilan eden bir söylemdir. SSCB'nin parçalanmasıyla ve dünya genelinde artan demokratikleşme süreci ile siyasi; Körfez Savaşı'nda Amerikan ordusunun ortaya koyduğu modern savaş yöntemlerinin çarpıcı etkisiyle askeri; ve liberalleşen dünya ekonomi sisteminin yayılmasıyla ekonomik güç olarak ABD'nin önderlik ettiği dünya düzeni pekişmiş ve güçlenmiştir. Başkan Bush, adı geçen konuşmasında: "Şu anda, yeni bir dünyanın, yeni bir dünya düzeni olasılığının çok yakın olduğu bir dünyanın ortaya çıktığını görmekteyiz. Gücsüzün güçlüye karşı korunduğu, adalet ve saygı prensiplerinin hâkim olduğu, Soğuk Savaş'ın çıkmazından sıyrılmış ve kurucularının tarihi vizyonunu yerine getirmeye hazır bir BM'nin olduğu bir dünya ve özgürlük ve insan haklarına saygının tüm ülkeler arasında kendine yer bulduğu bir dünyayı görebiliyoruz. Soğuk Savaş, yeni dünyanın ilk testi olmuştur ve biz bunu başarıyla geçtik. Yeni Dünya Düzeni, ebedi barışın garantisi değilse bile, kalıcı barış bizim misyonumuzdur. Artık sadece yeni bir dünya değil 'yeni bir dünya düzeni' de vardır. Bu yeni dünya düzeni, tamamlanmış bir olgu değil, daimi hedefimizi ifade etmektedir." Stanley R. Sloan, "The U.S. Role in a New World Order: Prospects for George Bush's Global Vision", **Congressional Research Service – The Library of Congress**, Washington D.C., 1991, s.18-19.

¹⁶⁷ Quilliam, *op.cit.*, s.155.

b) Körfez ülkeleri ve Mısır'la ilişkilerde “güçlü bir yenilemeye”¹⁶⁸ giderek bölge siyasetinde dinamik hale gelmek olmuştur.¹⁶⁹

Bu dinamiklerle beraber, ABD’de Başkan George Bush’un selefi Reagan’a göre “daha az ideolojik ve daha az İsrail yanlısı olduğu düşüncesi” ve Tel-Aviv’in yerleşim yerleri politikasını somut yaptırımlarla tehdit etmesi, Suriye üzerinde Arap-İsrail meselesine daha adil bir yaklaşım benimseneceği intibai oluşturmuştur.¹⁷⁰

Bu itibarla Esad’ın Washington’la ilişkileri yumuşatma inancı pekişmiştir. Ayrıca Suriye’nin dış politikada 1980’ler boyunca benimsediği stratejik eşitlik doktrini, Yeni Dünya Düzeni’nde “stratejik caydırıcılık” olarak revize edilmiştir. Soğuk Savaş sonrası oluşan bölgesel denklem içinde kurulan çok yönlü ilişkiler ve herhangi bir süper güçten yana olma baskısının ortadan kalkması, konjonktürel olarak çok sayıda aktörden askeri teçhizat sağlanmasını mümkün kılmıştır. Çünkü Suriye ordusu bu yeni dönemde bir zamanlar Suudi yardımlarıyla elde ettiği düşük fiyatlı Sovyet silah ve yedek parçalarından yoksun kalmıştır. 1980’ler boyunca Stratejik Eşitlik Doktrini çerçevesinde ülke ekonomisini krize sürüklemek pahasına devasa askeri harcamalar yapan rejim Soğuk Savaş sonrası karşı karşıya kaldığı yalnızlık neticesinde dış politikasını da saldırganlıktan yumuşamaya dönüştürmek zorunda

---

¹⁶⁸ Mısır 1979’da İsrail ile barış yaptıktan sonra Arap dünyasından dışlandığından, ülkenin 1981’de iktidara gelen lideri Hüsnü Mübarek, Batıyla yakın ilişkiler sürdürürken aynı zamanda ülkesinin Arap kamuoyunda eski saygınlığını kazanması için çaba sarf ediyordu. Batı’nın Soğuk Savaş’ın galibi olarak belirginleşmeye başladığı 1980’lerin sonunda Suriye gibi Batı karşıtı Arap rejimlerinin Batıyla yakınlaşma ihtiyacı, Mübarek Mısır’ının küskün Arap rejimleriyle uzlaşma çabasına fırsat açtı. Bu durum, karşılıklı bir kazanç sağlayacak ilişki modeli ortaya çıkarıyordu. Suriye, Mısır üzerinden Batıyla temas kuracak; karşılığında Hafız Esad, Kahire’nin diğer Arap ülkeleriyle arasını yumuşatmasına yardımcı olacaktı. Bu vesileyle 1989 yılında Suriye-Mısır arasında normalleşme süreci başlatıldı ve diplomatik ilişkiler yeniden tesis edildi.

¹⁶⁹ Quilliam, **op.cit.**, s.130-131.

¹⁷⁰ Gani, **op.cit.**, s.165.

kalmıştır. Nitekim, yeni Stratejik Caydırıcılık Doktrini çerçevesinde Rusya Federasyonu, Çin, Kuzey Kore ve Doğu Avrupa ülkelerine ilaveten artık ABD, Körfez ülkeleri ve Mısır gibi kaynaklardan da mümkünse silah tedarik ederek bir güç birikimi oluşturmak; değilse de kurulacak ittifak ve işbirliği üzerinden siyasi destek sağlamak amaçlanmıştır.¹⁷¹

Diğer taraftan, 1988’de İran-İrak Savaşı’nın bitmesinin ardından Saddam’ın dikkatini Irak’ın batı sınırlarına ve Levant bölgesindeki güç mücadelesine odaklaması Hafız Esad’ın dış politikada karşılaştığı bir başka meydan okuma olarak belirmiştir. Lübnan İç Savaşı’nın sonlarına doğru Suriye varlığına karşı “Lübnan’ın kurtuluş savaşını” başlatan General Aoun’un savaşçılara destek veren Irak, Suriye’nin Beyrut’taki hegemonyasına direnç göstermeye başlamıştır.¹⁷²

1980’ler boyunca İsrail’le yaşanan çatışma ve mücadele Suriye’nin ne herhangi bir taviz vermesi ne de İsrail’i mağlup etmek ve Lübnan’ı kontrol etmek gibi tarihi amaçlarından vazgeçmesi ile sonuçlanmıştır. Ancak Soğuk Savaş’tan bağımsız olarak, Suriye’nin komşularıyla sorunlar yaşıyor olması Şam’ın Irak, Türkiye, İsrail ve Ürdün yönetimlerine karşı terör örgütlerine destek vermesinin bedeli olarak rejimin güvenliğine yönelik endişelerini artırmıştır.¹⁷³ Birleşik Devletler’in Suriye’yi zaman zaman uyararak teröre destek veren ülkeler listesine dâhil etmesine rağmen¹⁷⁴

---

¹⁷¹ Quilliam, **op.cit.**, s.132.

¹⁷² F. Nasrallah, “Syria After Taif: Lebanon and the Lebanese in Syrian Politics” Eberhard Kienle (ed.), **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, British Academy Press, London, 1994, s.135.

¹⁷³ Bary Rubin, **The Truth About Syria**, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s.99-100.

¹⁷⁴ ABD, ulusal güvenlik çıkarlarına aykırı olarak gördüğü teröre destek veren ülkeler listesini ilk defa 1979 yılında oluşturmuş ve yayınlamıştır. Suriye de bu dokümanın ilk hazırlanışından itibaren listede olmuştur.

Suriye'nin bölgedeki hayati rolü, Arap-İsrail sorununun çözümündeki önemi ve Washington'un Ortadoğu'ya yönelik planları Suriye'ye büyük yaptırımların uygulanmamasına ve ABD karşıtı adımlarının tolere edilmesine neden olmuştur.¹⁷⁵

SSCB'nin çöküş sürecine girmesiyle Suriye dış politikasının bölgesel anlamda yaşadığı iki dramatik değişimden ilki, Aralık 1989'da Mısır'la diplomatik ilişkilerin en üst seviyeye çıkarıldığı duyurulması; ikincisi ise İsrail'e karşı olan alınan pozisyonun yumuşatılmasıdır. Eski ABD Başkanı Carter ile 1990 başında temasa geçen Hafız Esad, birtakım koşulların sağlanması şartıyla İsrailiilerle masaya oturmaya istekli olduğunu iletmiştir. Temmuz ayında Hüsnü Mübarek ile gerçekleştirdiği bir toplantı sonrasında ise barış sürecine katılmaya hazır olduğunu söylemiştir.¹⁷⁶

Şüphesiz Esad'ın bu politika değişikliği Sovyetlerin dağılması ve Körfez Savaşı'nın patlak vermesiyle hâkim konuma gelen ABD'ye yakınlaşmanın dayattığı bir sonuçtur. Kısaca Sovyetlerin çöküş sürecine girmesi, İran-Irak Savaşı'nda Tahran ile kurulan stratejik ittifakın savaştan sonra da sürmesi, Saddam rejiminin Doğu Akdeniz'deki Suriye çıkarlarına rakip olacak biçimde palazlanması ve İsrail ile yapılan mücadelede stratejik olarak geride kalınması Soğuk Savaş'ın bitimiyle Suriye dış politikasını da yeniden şekillendirmiştir. Bu konjonktürde rejimin geleceğine dair artan kaygılar, güvenlik açığı ve ekonomik zor durum Hafız Esad'ın ABD ile temaslarını artırıp ilişkileri yumuşatmasına ön ayak olmuştur.

---

¹⁷⁵ Mercan, **op.cit.**, s.107.

¹⁷⁶ Daniel Pipes, "Is Damascus Ready...", s.40.

2. Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Körfez Savaşı

Sovyetler Birliği'nin parçalanması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ortadoğu, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle yeni bir kırılma noktasına sahne olmuştur. 1979'da Irak lideri olan Saddam Hüseyin, iç politikada kurduğu katı otoriter rejimi, Batılı ülkelerden yıllar içinde temin ettiği silahlarla dış politikada bölgenin etkin bir oyuncusu olma amacına tahvil etmek istemiştir. Saddam'ın iktidara geldiği yıl Irak'ın doğudaki güçlü komşusu İran'da yaşanan devrim Bağdat yönetiminin en büyük tehdit algısı haline gelmiştir. Devrimden önce İran ile yapılan 1975 tarihli Cezayir Anlaşması'nın şartlarını kendi lehine çevirerek Basra Körfezi'ne dökülen Şatt'ül-Arab nehri üzerindeki İran-İrak sınırını doğuya doğru genişletmek isteyen Saddam Hüseyin, İran'ın devrim ihracı politikasından endişelenen Körfez ülkeleri ve Batı'dan siyasi ve finansal destek almıştır.

22 Eylül 1980'de Irak askerlerinin sınırı geçerek başlattığı saldırı ile 8 yıl süren ve her iki tarafın yenilemediği, ciddi kayıpların yaşandığı bir yıpratma savaşı yaşanmıştır. BM Güvenlik Konseyi kararıyla sağlanan ateşkesin ardından sona eren savaş, Saddam Hüseyin rejiminin savaştan önce sahip olduğu güce kıyasla büyük bir askeri ve ekonomik yıkım meydana getirmiştir. Irak'ı savaşın olumsuz etkilerinden kurtarmak ve bölgenin lideri yapabilecek bir aktöre dönüştürmek için bu defa hedef tahtasına küçük ve güçsüz, ancak neredeyse Irak'taki kadar çok petrol rezervi olan Kuveyt konulmuştur. Irak yönetimi Kuveyt'i açıkça tehdit ederken kamuoyuna da bazı gerekçeler sunmuştur:

- a) Kuveyt'in tarihsel olarak Irak'ın bir parçası ve vilayeti olduğunu,

- b) İngilizlerin işgali ile kurulan Kuveyt'teki yapının emperyalist güçlerin Arapların gücünü sınırlandırmak ve Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışını engellemek için oluşturulduğunu,
- c) Kuveyt'in Irak ile olan sınırındaki bölgelerden Irak'a ait petroleri çaldığını,
- d) Diğer Körfez ülkeleriyle işbirliğine giden Kuveyt'in petrol üretim ve satışını artırarak fiyatların düşmesine, dolayısıyla da Irak'ın ekonomik zarara uğramasına neden olduğunu ve
- e) İran-Irak Savaşı esnasında Kuveyt ve diğer Körfez ülkelerini Tahran tehdidinden korumasına rağmen savaş sonrasında ortaya çıkan zararın karşılanmasında Kuveyt'in gereken desteği vermediğini öne sürmüştür.

2 Ağustos 1990'da Irak birlikleri Kuveyt sınırını geçerek kısa sürede ülkeyi işgal etmiştir. Kuveyt rejiminin yönetici kadrosu Suudi Arabistan'a kaçmıştır. Saddam bu kolay işgal hamlesiyle kısa sürede amacına ulaştığını düşünürken, hem bölge ülkelerinden hem ABD ve diğer Batılı ülkelerden işgale yönelik ciddi tepkiler gelmiştir. Acil toplantı yapan BM Güvenlik Konseyi, Irak'ın işgalini kınayarak ekonomik ambargo kararı almıştır. Bu kararı önemsemeyen Saddam, Kuveyt'in ilhak edildiğini ve buranın Irak'ın 19. vilayeti olduğunu dile getirmiştir.

Arap dünyasından Körfez ülkeleri Suriye, Mısır ve Fas BM Güvenlik Konseyi kararlarına uyacaklarını açıklayarak Irak'ın işgalini protesto etmişlerdir. Saddam Hüseyin ise Batı'dan gelen hamlelere karşı İran'ın desteğini almak için bu ülkeyle 2 yıl önce yaptığı ateşkesten sonra İran topraklarından şartsız çekilerek barış anlaşması yapmıştır. Saddam Hüseyin'in geri adım atmaması ve Suudi Arabistan topraklarına girerek Batı'nın bölgedeki en önemli müttefiklerinden olan Riyad rejimini tehdit

etmesi ihtimali, BM Güvenlik Konseyi'nin ABD öncülüğünde tekrar toplanarak yeni yaptırım kararları almasına neden olmuştur.

Çöküş arifesindeki Sovyetler Birliği'ni ikna eden Washington yönetimi Irak'ın en geç 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'ten çekilmesini istemiş, aksi takdirde askeri tedbirlerin devreye sokulabileceğine ilişkin ulti matom niteliğindeki planını Güvenlik Konseyi kararına dönüştürmüştür. Arap dünyasından Körfez ülkeleri, Suriye, Mısır ve Fas'ın desteğini alan 35 ülkeden oluşan bir koalisyon oluşturulmuş, Irak'ın Kuveyt'ten atılması için planlar yapılmıştır. Bu çerçevede ilk olarak, Suudi Arabistan sınırlarının korunması maksadıyla Çöl Kalkanı Harekâtı (*Desert Shield Operation*) adıyla Amerikan askerlerinin Suudi topraklarına konuşlanması ve savunma pozisyonuna geçmesi söz konusu olmuştur.

Ek olarak Basra Körfezi'ndeki donanma kuvvetleri ve diğer askeri birimler harekete hazır hale getirilmiştir. Yine Güvenlik Konseyi kararıyla Irak'ın kuzey ve güney bölgeleri (36. paralelin kuzeyi ve 32. paralelin güneyi) uçuşa yasak bölge ilan edilmiştir. Tarihler 16 Ocak 1991'i gösterdiğinde, Çöl Fırtınası Operasyonu (*Desert Storm Operation*) adıyla koalisyonun Irak güçlerine karşı yoğun hava saldırıları başlamış, ardından yapılan yüz saatlik kara harekâtıyla Kuveyt, Saddam'dan kurtarılmıştır.

Hem hava harekâtı hem de karadan başlatılan operasyon koalisyonun çok az zayıyla, modern teknolojili silahlarla ve yüksek ateş gücüyle büyük bir zafer kazanmasını beraberinde getirmiştir. Sahadaki gelişmelerin kısa özeti böyleyken Körfez'deki bu kısa ancak büyük savaş perde arkasında hem ABD'nin hem de bölge

ülkelerinin Ortadoğu politikalarında önemli sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Saddam'ın Kuveyt'ten çıkarılması sürecinde Arap kamuoyunun desteği Washington yönetimi açısından BM Güvenlik Konseyi kararından daha önemli görülmüştür. Bölge ülkeleri ise Birleşik Devletler'in askeri çıkarması sonucu Ortadoğu'nun tekrar hegemonik gücü olacağına bilinciyle kendi çıkarlarına uygun işbirlikleri geliştirmenin peşinde olmuşlardır. Koalisyonla destek veren ülkelerden biri olarak Suriye de bu yeni sürecin hem bölgedeki konumuna hem de Suriye-ABD ilişkilerine katkı sağlayacağını değerlendirmiş yeni dönemde herhangi bir red cephesi veya çatışma ekseninde değil; yumuşama ve angajman yoluyla işbirliği bloğunda olmak istemiştir. Bu nedenle Suriye, Saddam'ın Kuveyt'i işgalinden başlayarak verilen tepkiler, alınan önlemler ve nihayet yaşanan Körfez Savaşı'na dek işgale karşı çıkan Amerikan müttefiki geleneksel Arap rejimlerinden yana ve Batı'yla işbirliğini geliştiren bir politika izlemiştir.

3. Hafız Esad'ın Pozisyonu ve ABD ile İşbirliği

Her şeyden önce Kuveyt ve Suudi Arabistan için olduğu kadar artırdığı güç kapasitesiyle Suriye için de tehdit haline gelen Saddam rejiminin zayıflatılması, Hafız Esad'ın bölgesel konumu açısından eşsiz bir fırsat anlamına gelmekteydi.¹⁷⁷ Aslında Bağdat ve Şam'daki iki ayrı Baas rejimi arasındaki tarihsel rekabet ile Saddam Hüseyin-Hafız Esad anlaşmazlığı, Suriye'nin Irak karşıtı koalisyonla destek vermesinde yeterli gerekçeler barındırmaktadır.

---

¹⁷⁷ Rubin, **The Truth About...**, s.100.

Arap İsrail uyuşmazlığı, İslamcı örgütlerle bağlantılar, Pan-Arap idealleri ve diğer bölgesel meselelerde yan yana gelemeyen iki lider; Saddam'ın Suriye rejimini devirmek amacıyla 1976-1982 yılları arasında ülke genelinde eyleme geçen Müslüman Kardeşler örgütünü desteklemesi, Hafız Esad'a suikast girişiminde bulunduğu iddiaları ve Lübnan'daki Suriye askerlerine savaş açan Mişel Aoun'a yardım etmesiyle tam bir karşılıklı düşmanlığa girmiştir.¹⁷⁸ Körfez Savaşı'nda Saddam'ın Kuveyt'ten çekilmesi için karşılaştığı uluslararası baskılara Suriye'nin de Lübnan'dan askerlerini çekmesi gerektiği şeklinde yanıt vermesi, Hafız Esad'ın ABD öncülüğündeki koalisyonuna tam destek vermesi sonucunu doğurmuştur.

Batı yanlısı Arap devletlerinin Amerikan koalisyonunu desteklemesi şüphe götürmez bir durumdu. Lakin Körfez Savaşı'nı bölgedeki geçmiş çatışmalardan farklı kılan unsur, Suriye'nin Irak'a karşı ABD'nin yanında olmasıydı. Kimilerine göre bu, Suriye'yi "koalisyondaki Arap devletlerinin en önemlisi" haline getirmişti.¹⁷⁹ Suriye hükümeti yapılan resmi açıklamalarda, ABD'yle yapılan işbirliğini Irak'ın topraklarını ele geçirme amacıyla değil, başka bir Arap devleti olan Kuveyt'i kurtarma amacıyla açıklamıştır. Şayet Saddam Hüseyin'in yaptıkları karşılık bulmazsa bunun bölgeyi daha büyük bir istikrarsızlığa sürükleyeceği ve dış güçlerin düzeni tesis etme bahanesiyle müdahalelere girişebileceği iddia edilmiştir.¹⁸⁰

Irak'ın Kuveyt'i İlhak ettiğini ilan etmesinden bir gün sonra, 9 Ağustos 1990'da, Esad'ın bizzat diğer Arap liderlerini arayarak öncülük ettiği ve Kahire'de

---

¹⁷⁸ Eyal Zisser, "Syria and the Gulf Crisis: Stepping on a New Path", **Orient**, Vol: 34, No: 4 (1993), s.574.

¹⁷⁹ Gani, **op.cit.**, s.157.

¹⁸⁰ **Ibid.**, s.159-160.

toplanan Arap Ligi olağanüstü toplantısında BM Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı gerekirse güç kullanılmasını içeren 678 sayılı kararına destek verildiği açıklanmıştır. 10 Ağustos'ta Suriye, Mısır ve Fas; Suudi Arabistan'ın olası bir Irak saldırısından korunması için başlatılan Çöl Kalkanı Harekâtı'na zırhlı birliklerini göndermişlerdir.¹⁸¹ Körfez Savaşı esnasında Irak'ın İsrail'e *scud* füzeleriyle saldırmasını kınayan Hafız Esad, "Saddam'ın İsrail'e fırlattığı füzelerle yaptığı göstermelik eylemiyle yapmaya çalıştığı gibi kimse Suriye'yi dayatılmış bir savaşa sürükleyemez" diyerek Irak liderinin asıl amacının ülkesiyle birlikte tüm Arap dünyasını kargaşaya sokmak istediğini söylemiştir.¹⁸² Çünkü Saddam'ın koalisyon güçlerinin saldırısına uğrarken koalisyonun dışında kalan İsrail'i vurması onu provoke edip, Irak'a saldırmasını sağlamak ve böylelikle Arap ülkelerinin Siyonist İsrail ile birlikte hareket ediyormuş gibi lanse edilip bölünmesini sağlamaktı.

Buna ek olarak Suriye, ambargo kararlarını katı bir biçimde işletmiş, Irak Petrol Bakanı'nın 1982'de İran'ı desteklemek amacıyla kapatılan Irak-Suriye arasındaki Kerkük-Banyas petrol boru hattının açılmasına ilişkin teklifini reddetmiştir. Saddam karşıtı muhalif Kürt gruplara kendi topraklarını kullanım şansı veren Şam rejimi, Beyrut'ta toplanan bir konferansta "çoğulcu ve demokratik bir Irak için Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi gerektiğini" ifade eden bildirin hazırlanmasına öncülük etmiştir.¹⁸³

---

¹⁸¹ Eberhard Kienle, "Syria, the Kuwait War, and the New World Order", Tareq Y. Ismael (ed.), **The Gulf War and the New World Order**, University Press of Florida, Gainesville, 1994, s.385.

¹⁸² Quilliam, **op.cit.**, s.160.

¹⁸³ Kienle, **op.cit.**, s.385-386. Zisser, "Syria and the Gulf...", s.567.

Böylelikle Suriye yönetimi Irak'a karşı bölgesel amaçlarını hayata geçirmede öncü rol oynuyor aynı zamanda Güvenlik Konseyi kararları ve Çöl Fırtınası Operasyonu'na verdiği destekle Washington'un pozisyonuna yakınlığını gösteriyordu. Esad, Körfez'deki Amerikan varlığına şiddetle karşı çıkan ve krizden aylar önce Bağdat'la barışan İran rejimini –Irak karşıtı koalisyonla katılmaya ikna edemese de alınan yaptırım kararlarını ihlal etmemesi için yoğun çaba göstermiştir. ABD Dışişleri Bakanı James Baker'ın Şam'ı ziyaretinin hemen ardından 22-25 Eylül 1990'da Tahran'ı ziyaret eden Hafız Esad, Cumhurbaşkanı Rafsancani'den bu konuda söz alarak kriz boyunca İran'ın BM kararlarına karşı çıkmamasını sağlamış ve böylelikle Washington'daki kredisini yükseltmiştir.¹⁸⁴

Esasen ABD öncülüğündeki koalisyonla destek verip vermemek, Hafız Esad rejiminin orta ve uzun vadede maliyetli bir bölgesel denkleme girme ikilemini ortaya koymuştur. Esad, savaşın sonunda ABD'nin bölgede güçlü ve kalıcı bir askeri varlığının oluşacağını tahmin etmiş ve Ocak 1991'deki müdahale öncesi Irak'a Kuveyt'ten çekilmesi böylece hem Irak hem de Suriye ve tüm Arap dünyasına zarar verecek bir savaştan kaçınması için uyarıda bulunmuştur.¹⁸⁵ Koalisyon güçlerinin saldırısından önce Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'e bir mektup yazan Esad, bir taraftan tüm dünyanın ilgilendiği önemli bir sorunun çözümüne öncülük etmek, bir taraftan da olası bir Irak işgalinin sonuçları hakkında uyarılarda bulunmak istemiştir. Esad mektubunda;

---

¹⁸⁴ Zisser, "Syria and the Gulf...", s.568-569.

¹⁸⁵ Bente Scheller, **The Wisdom of Syria's Waiting Game: Syrian Foreign Policy under the Assads**, Hurst & Company, London, 2013, s.51.

*Size uzun yıllardır aramızda farklı nedenlerden ötürü devam eden anlaşmazlıkların bulunmasına rağmen bu mektubu yazmayı istedim. Irak'ın başına gelebilecek her türlü musibet nihayetinde başta Suriye olmak üzere tüm Arap halklarını doğrudan etkileyecektir... ..Kuveyt'ten çekilmediğiniz takdirde Irak'ın büyük bir saldırıya hedef olacağı ortadadır... ..birliklerinizi geri çekerseniz Suriye maddi ve manevi tüm imkânlarını kullanarak Irak'ın yanında yer alacak ve gerekli mücadeleyi verecektir.*¹⁸⁶

demış, fakat Saddam Hüseyin'in verdiği olumsuz cevaptan sonra temaslarını keserek savaşta alacağı diplomatik ve askeri rol için hazırlıklarını yoğunlaştırmıştır. Suriye'nin Körfez Savaşı'nda Batı koalisyonundan yana olmasının, verilen destekten çok ötede faydalar getireceği değerlendirilmiştir. İç politikadan ekonomiye, rejim güvenliğinden bölgesel ilişkilere ve ABD ile yakınlaşmaya kadar birçok alanda fırsat kapıları açılmıştır. ABD, Irak'ın Kuveyt'e saldırısına karşılık verirken, bunun "Batı'nın Arap ve Müslüman dünyasına yönelik bir eylemi olduğu" şeklinde karakterize edilmesini engellemek istediğinden Suriye ve diğer Arap ülkelerinin koalisyonda yer almasını istemiştir. Yapılacak operasyonun bölgedeki meşruiyeti ve algılanışı noktasında çok önemli görülen bu husus Batı karşıtı fikir ve eylemleriyle ön plana çıkan Suriye rejimi için önemli bir fırsat olmuştur. Suriye'nin uluslararası koalisyona katılması hem kendisine siyaset, ekonomi ve güvenlik konularında alan açmış hem de Washington'un koalisyona meşruiyet kazandırmasında büyük katkıda bulunmuştur.

Askeri açıdan sembolik düzeyde olsa da uluslararası politika ve kamuoyu açısından Suriye'nin koalisyona destek vermesi, Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Suriye-

---

¹⁸⁶ Mercan, **op.cit.**, s.104.

ABD işbirliğinin zirveye çıkmasında kritik bir yere sahiptir. Esad'a göre Körfez Savaşı'nda Batı koalisyonundan yana tavır sergilemek, bölgesel ilişkilerde başta İsrail'in, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle ortaya çıkan kargaşadan faydalanıp Suriye'ye saldırmasını engelleyen bir kalkan işlevi görmüş,¹⁸⁷ daha sonra da Irak'ın gücünün kırılmasıyla rakibi karşısında kendi konumunu sağlamlaştırmasına imkân vermiştir.

Konunun Suriye iç politikasında kamuoyuna pazarlanması için Baas Partisi toplantısında konuşma yapan Hafız Esad, Irak'ın kardeş Arap devletlerinden birine saldırdığını, bunun Araplar arası harmoniyi bozduğunu, dikkatleri Filistin davasından uzaklaştırdığını ve yabancı güçlerin bölgeye yerleşmesine kapı araladığını anlatmıştır. Körfez'deki problemi Batıların eline bırakmamak ve Arap halklarının çıkarlarını korumak için buraya Suriye askerlerinin gönderildiğini savunmuştur.¹⁸⁸

Suriye'nin Körfez Savaşı'na katılması, ülke ekonomisinin kritik bir süreçten geçtiği bir dönemde Şam'a finansal bir rahatlama da sağlamıştır. Savaşta rolü üzerine Avrupa ülkeleri ve Japonya'dan 700 milyon dolar kredi, Suudi Arabistan ve diğer KİK¹⁸⁹ üyesi ülkelere 2 milyon doların üzerinde yardım taahhüdü almıştır.

---

¹⁸⁷ Anoushiravan Ehteshami, **Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System**, Routledge, New York, 1997, s.80-81.

¹⁸⁸ Zisser, "Syria and the Gulf...", s.573.

¹⁸⁹ Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), Basra körfezine kıyısı olan ülkeler (İran hariç) tarafından 25 Mayıs 1981'de kurulmuş hükümetler-arası bir uluslararası örgüttür. Üyeleri Kuveyt, Suudi Arabistan, Katar, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman'dır. Merkezi Suudi Arabistan'ın başkenti Riyad olan örgütün kuruluş amacı, resmi olarak üye ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini geliştirmek olarak ifade edilse de bunun savunma politikaları ve siyasi işbirliğini de kapsadığını söylemek mümkündür. İran'da yaşanan devrim sonrası Tahran'ın devrimin ihracı söylemini benimsemesi ve İran-İrak Savaşı'nın yaşanması, Körfez İşbirliği Konseyi'nin kurulmasına zemin hazırlayan ve örgütün kuruluşunun temelinde güvenlik kaygıları üzerine inşa edildiğini gösteren iki önemli gelişmedir. KİK üyelerinin rejim yapıları, ekonomik kaynakları, güvenlik mimarileri, dış politika amaçları ve demografik yapıları birbirine çok yakındır ve üyeler arasında Suudi Arabistan'ın hiyerarşik bir güç konumunda olduğu söylenebilir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Mehmet Hasgüler, "**Uluslararası Örgütler**", 5. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

Alınan yardımlarla çeşitli ülkelerden büyük miktarda sofistike silah ve askeri araç satın alan Suriye, bazı yorumculara göre Sovyet silahlarına bağımlı olduğu dönemden daha fazla donanım tedarik etmiştir.¹⁹⁰ Savaşa dâhil olmanın ABD ile ilişkiler bağlamındaki önemi, Suriye'nin savaş sonrası dönemde oluşturulması planlanan ve Amerikalı yetkililerce dile getirilen bir Ortadoğu barış sürecinden dışlanmasına fırsat vermemek, hatta işgal altındaki Golan Tepelerini kurtarmak yönündeki beklentisi olmuştur. Pipes'e göre Şam yönetiminin ABD'den beklediği üç temel imtiyaz vardı;

- i. Ülke ekonomisine nefes aldırarak bir finansal yardım sağlamak,
- ii. Terörizme destek veren ülkeler listesinden çıkarılmak,
- iii. İsrail'in Suriye'ye karşı güç kullanmamasını garanti etmek.¹⁹¹

Şam yönetimi terörizme destek veren ülkeler listesinden çıkmayı başaramamış ancak ne İsrail ile barışa ne de terörizme desteğinden vazgeçmeye ya da Lübnan'daki hâkimiyetini yumuşatmaya zorlanmıştır. Bilakis Bush yönetimi Suriye'nin faaliyetlerine göz yumarak rejimin içeride ve dışarıdaki katı otoriter uygulamalarına onay vermiştir.¹⁹² Başka deyişle, Körfez Savaşı'ndaki rolü sayesinde Suriye, Yeni Dünya Düzeni'nin mağduru olma ihtimalinden kurtulup bölgesel rolünü konsolide etmiştir. Kienle'nin yorumuyla; "Irak'ın Kuveyt'i kısa dönemli işgali Suriye'nin Lübnan'daki uzun erimli tahakkümüyle sonuçlanmıştır."¹⁹³

---

¹⁹⁰ Çin'den M-9 füzeleri, Kuzey Kore'den Scud-C füzeleri, Bulgaristan, Rusya ve Çekoslovakya'dan çok sayıda tank, top ve saldırı jetleri temin edilmiştir. Bunlar 400 adet T-72 tankı, 300 havan topu, 68 adet MIG-29 ve 24 adet SU-24 ve SA-11 uçakları olarak Suriye ordusu envanterine girmiştir.

¹⁹¹ Daniel Pipes, "Is Damascus Ready...", s.40-41.

¹⁹² Rubin, **The Truth About...**, s.103.

¹⁹³ Kienle, **op.cit.**, s.387.

Körfez Savaşı sayesinde Suriye, 1979 Devrimi'nden sonra Tahran'la sıkı ilişkiler geliştirdiği için Suudi Arabistan ve diğer Körfez ülkelerinden gelen eleştirileri göğüsleyebilmiştir. 1980'ler boyunca Körfez ülkelerine İran'ın kendileri için bir tehdit olmadığını anlatmaya çalışan Esad, bu dönemde Irak ile yapılan savaş nedeniyle pek inandırıcı bulunmasa da KİK üyelerinin Tahran'dan hamle beklerken Saddam'ın Kuveyt'i işgaliyle şok olmaları Esad'ı haklı çıkarmıştır. Suriye'nin prestijini artıran gelişmelerden biri olarak hatırlanan bu olay savaştan sonra Mısır ve KİK üleriyle Suriye'nin Şam'da dostluk ve işbirliği konusunda yayınladıkları Şam Deklarasyonu'yla taçlandırılmıştır.¹⁹⁴ Savaştan sonra düzenlenen bir Arap Birliği zirvesinde ise Ürdünlü yetkililerin “krize yalnızca Araplar arası bir çözüm bulunması gerektiğini savunan Suriye yönetiminin nasıl Amerikalılarla çalıştığı” şeklindeki eleştirilerine karşılık Hafız Esad; “Kaç Arap devleti kendi başına veya başka Arap ülkeleriyle bir araya gelerek Kuveyt'in kurtarılması için ordularını harekete geçirmiş, hatta küçük bir adım atmıştır? Suriye savaş sonrasında yalnızca Batılı güçlerin tahakkümü ve tasarrufuna terk edilmemesi için Kuveyt'in kurtarılması operasyonuna iştirak etmiştir” diyerek Suriye'nin pozisyonunun savunulan ideolojik değerlerle uyumlu olduğunu iddia etmiştir.¹⁹⁵

Savaşın bir diğer önemli etkisi, Suriye-İsrail rekabetinde Hafız Esad'ın hem Arap ülkeleri hem de İran'dan destek alarak savaşta Saddam'dan yana olan Ürdün ve FKÖ'nün bahsedilen Ortadoğu barış süreci şemsiyesinde Tel-Aviv'le ayrı anlaşmalar yapıp, Suriye'nin çıkarlarını riske atmasını engelleyerek Arap-İsrail sorunundaki oyun

---

¹⁹⁴ Quilliam, **op.cit.**, s.161.

¹⁹⁵ Gani, **op.cit.**, s.160.

bozucu rolünü sürdürebileceğini göstermesidir.¹⁹⁶ Ancak Ürdün'deki bir istikrarsızlığın İsrail'e zarar vereceği düşüncesi, Amman'ın ABD'nin himayesinde pozisyonunu sürdürmesini sağlamış ve FKÖ yetkililerinin İsraililerle gizli görüşmelerde bulunması Suriye'nin bu oyun bozucu rolünü kısa ömürlü tutmuştur.

İsrail karşısında yalnızlaşırken ABD'nin bölgedeki hâkim konumunu pekiştirmesi üzerine Suriye, Arap-İsrail sorununun çözümü için toplanan Madrid Konferansı'na katılmak durumunda kalmış, İsrail ile sürdürülen rekabete diplomatik mücadele bağlamında yeni bir başlık eklenmiştir. Bunun ilk örneği ise konferans öncesi Körfez Savaşı'nda Güvenlik Konseyi kararlarına nasıl riayet ettiğini dile getirirken İsrail'in aynı zeminde alınmış kararlara uymayıp uluslararası hukuku ihlal etmek suretiyle Arap topraklarındaki işgalini sürdürdüğünü seslendirmesi olmuştur.

Sonuç olarak, Suriye açısından Batı'nın yaptırımları ve ekonomik beklentiler, Saddam yönetimin Suriye düşmanlığı ve savaş sonrası bölgesel sistem ile Yeni Dünya Düzeni ve barış süreci gibi kilit konular 1990'larda takip edilen dış politikanın belirleyicileri olmuştur. Buna bağlı olarak rejimin uluslararası alanda (özellikle ABD ile ilişkiler), Arap dünyasında (KİK ülkeleri), bölge siyasetinde (Lübnan'daki nüfuzun korunması) ve iç siyasetteki (finansal yardımlar) konumu güçlenmiş, İsrail'e karşı verilen mücadele diplomatik boyuta kaymıştır.

---

¹⁹⁶ Raymond Hinnebusch, "Does Syria Want Peace?: Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations", *Journal of Palestine Studies*, Vol: 26, No: 1 (1996), s.48.

SONUÇ

Bu çalışmanın varsayımsal çıkış noktası, Suriye-ABD ilişkilerinin temel belirleyicisinin Soğuk Savaş ve Arap-İsrail çatışmaları ekseninde Ortadoğu bölgesindeki gelişmeler olduğu üzerine idi. Çalışma boyunca ortaya konulduğu gibi, iki ülke arasındaki ilişkiler klasik ikili ilişkiler bağlamında şekillenmekten ziyade bölgesel sorunların, dünya siyasi sistemindeki yapısal dinamiklerin ve çatışma ve güvenlik konularına dair farklılaşan dış politika yaklaşımlarının şemsiyesinde biçimlenmiştir.

Soğuk Savaş'ın ilk dönemlerinde, ABD'nin Sovyetler Birliği ile rekabetinin önemli ve sıcak merkezlerinden biri olan Ortadoğu'ya yönelik siyaseti, Hafız Esad rejiminin tesisıyla kilit bir konuma gelen Suriye'ye karşı politikasını derinden etkilemiştir. Beyaz Saray yönetimleri, bir yandan Moskova'nın çevrelenmesi için Ortadoğu'daki müttefiklerinin sayısını arttırmaya çalışmış; diğer yandan İsrail'in güvenliği, yeraltı kaynaklarına kesintisiz erişim, seküler ve istikrarlı siyasi rejimler ve Batı dünyası ile entegre ekonomik-toplumsal yapıların oluşturulması için çaba sarf etmiştir. Suriye ise, 1970'te Hafız Esad döneminin başlaması ile birlikte rejim güvenliği, bölgesel istikrar ve İsrail'le mücadele başlıklarını dış politika amaçlarının temeli yapmıştır.

Suriye'nin Esad döneminden çok daha önce SSCB ile yakın ilişkiler kurması, bölgesel konjonktür çerçevesinde Hafız Esad'ın da sürdürmesi elzem olan bir model ortaya çıkarmıştır. Bilhassa, İsrail ile mücadelede gereken askeri tedarik açısından hayati öneme sahip olan Sovyet desteği, beraberinde Suriye ile ABD arasındaki

ilişkilerin zeminini yıpratmıştır. Her ne kadar Hafız Esad dönemiyle birlikte Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne tam bağımlı ve bölgede Moskova'nın blok politikalarına uyum gösteren eski yaklaşımı değişip yerine karşılıklı çıkar ve Suriye'nin Batı'ya karşı realist ve pragmatik bir esneklik sergilediği ortaya konulsa da, ABD'nin Şam rejiminin Moskova ile ilişkilerine karşı tereddütlü –kimi zaman önyargılı- yaklaşımı sürmüştür.

Bu yaklaşımın Hafız Esad'ın kişiliği ve Suriye dış politikası derinden irdelendiğinde tartışmaya açık olduğu anlaşılmış, Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin SSCB'nin şemsiyesinde olmayıp, her iki kutup lideri arasında bölgesel çıkarlarını önceleyen pragmatik ve realist bir politika izlediği varsayımını güçlendirmiştir. Gerçekten de, Hafız Esad'ın Suriye'deki rejimin sürekliliği ve güvenliği için gerektiğinde ABD ve Batı dünyasıyla yumuşama süreçlerine girerken Sovyetlerin icazetine gereksinim duymadığı, çıkarlarının hayati olması halinde Esad'ın Moskova'nın hilafına tek taraflı eylem kararları alıp, rakip bloklar arasındaki konjonktürel değişimlerden faydalanarak gerektiğinde daha önce SSCB ile yapılmış stratejik düzeydeki anlaşmaları dahi askıya aldığı görülmüştür.

Bir başka belirleyici konu olan İsrail devleti, ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olarak temayüz ederken Suriye, Arap dünyasının işgal altındaki topraklarını kurtarmak için ortaya konan çabalarda hep ön saflarda olmuş ve bunu dış politikasının en temel dinamiklerinden biri haline getirmesi ile birlikte kaçınılmaz olarak ABD'nin hedef tahtasına girmiştir. Bu bağlamda çalışma boyunca gözlemlenen bir diğer olgu, Suriye-ABD ilişkilerinde çatışma ve rekabet süreçlerinin merkezinde, ABD'nin kritik dönemlerde Tel-Aviv'e verdiği güçlü destek ile Suriye'nin İsrail işgali

altında bulunan toprağı Golan Tepelerini kurtarmak amacıyla sergilediğı sert askeri önlemlerin var olmasıdır. Bu da, tezin varsayımlarından İsrail konusunun iki ülke ilişkilerindeki belirleyici rolünü doğrulamaktadır.

Gerçekten de hem 1973 Ekim Savaşı hem de 1975 Lübnan İç Savaşı'nın çeşitli dönemlerinde Suriye ile İsrail'in karşı karşıya geldiğı, kimi zaman topyekûn bir savaşa davetiye çıkaracak ölçüde derin anlaşmazlıkların vuku bulduğı hallerde Washington'un tutumu hep İsrail'den yana olmuş ve bu durum Suriye-ABD ilişkilerinin gerilmesine sebebiyet vermiştir. Genel olarak bakıldığında, çatışmanın olmadığı görüşme zeminlerinde de ABD'nin tavrının işbirliği kanalları için ciddi fırsatlar açtığı görülmüş, dolayısıyla İsrail konusunun ikili ilişkilerdeki ağırlığı tescillenmiştir. 31 Mayıs 1974 tarihli Suriye-İsrail Ateşkesi ile 1 Haziran 1976'da Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi sırasında yapılan gizli Kırmızı Hat Anlaşması bu ağırlığın pratikteki iki örneğidir.

İsrail ile yaşanan mücadele dışında diğ er bölgesel gelişmelerin de Suriye-ABD ilişkilerine etkisi tezin bir başka varsayımı olmuştur. Bu bağlamda, Lübnan ve Irak'ta yaşanan krizlerin zaman zaman çatışma veya işbirliği olarak Şam-Washington hattına yansıdığı görülmüştür. Bağımsızlığından itibaren istikrarsızlık ve kargaşa içinde yaşayan Lübnan'da 1975'te ortaya çıkan iç savaşın tüm Ortadoğı'yu ateşe atabilecek bir tehdit potansiyeli taşıması, ABD'nin bölgedeki hayati çıkarları açısından kabul edilemez bulunmuştur. Suriye açısından ise Lübnan; tarihi, siyasi, askeri, stratejik ve ekonomik bakımlardan Şam'ın ayrılmaz bir parçası olarak görülmüştür. Dolayısıyla Suriye-ABD ilişkilerinde Lübnan'ın yeri üst düzeyde önem arz etmiştir.

Washington yönetimlerinin Lübnan'daki istikrarın sağlanarak İsrail'e tehdit oluşturmayacak bir ülke haline dönüştürülmesi ve Beyrut'un silahlı gruplara yuva olmasının önüne geçilmesi noktasındaki politikalarına karşı, Suriye'nin burayı bir tür yaşam alanı olarak tanımlayıp Tel-Aviv ile mücadelesini sınırları dışında sürdürmek ve Lübnan'daki nüfuzu üzerinden bölgedeki yarıştta pozisyonunu sağlamlaştırmak gibi amaçları Suriye-ABD ilişkilerinde çatışma ve işbirliği süreçlerinin paralel biçimde işlediği karmaşık bir denklem ortaya çıkarmıştır.

Suriye'nin Lübnan üzerindeki tarihsel nüfuzu, Hafız Esad'ın stratejik hesapları ve pragmatik politikaları sayesinde mevcut potansiyelin çok ötesine geçmiştir. Suriye, İsrail veya ABD tarafından Lübnan'dan dışlanmak istendiği her dönemde rakiplerini ciddi siyasi açmazlarla karşı karşıya bırakarak bu ülkenin geleceğinde söz sahibi olma arzusunu açıkça göstermiştir. Lübnan'daki siyasi partilerin yanında silahlı gruplarla da ortak hareket etmek suretiyle ABD ve İsrail'in bölgedeki varlığını yıpratmaya çalışan Hafız Esad, konvansiyonel araçlarla karşı koyamayacağı bu iki gücü asimetrik yöntemler kullanarak zayıflatmıştır.

İç savaşın uzamasıyla birlikte hem İsrail'in 1978 ve 1982'deki işgallerine rağmen Lübnan'da herhangi bir hâkimiyet kuramaması hem de Esad yönetiminin kritik konumunun zamanla kabul edilip Suriyesiz bir çözümün kalıcı olamayacağını anlaşılması, Suriye ile ABD arasında bir işbirliği mekanizması kurulmasını karşılıklı kazanç sağlayacak cazip bir fikir haline getirmiştir. İç savaş sona ererken yapılan anlaşmalar çerçevesinde ABD, İsrail'in güvenliğine hâlel getirmemek üzere ve bölgesel istikrarı tehlikeye atmaması koşuluyla Lübnan'daki Suriye varlığının

meşrulaştırılmasına açık destek vermiş, Şam'ın Beyrut'ta tanınan ve artan nüfuzu İsrail'e karşı verilen mücadele sürecindeki en mühim stratejik kazanç olmuştur.

Aynı dönemde bölgenin hamisi olma amacıyla Batılı ülkelerden aldığı destekle gücünü artıran Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın dış politikada benimsediği revizyonist politikalar, Ortadoğu'daki dengelerle birlikte büyük güçlerin de müdahil olduğu yeni bir sürecin başlamasını tetiklemiştir. 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-İrak Savaşı ve 1990'da Kuveyt'in işgal edilmesi bölgedeki stratejik yapılanmanın alt üst olması sonucunu doğurmuştur.

Suriye'nin İran-İrak Savaşı'nda devrimci Tahran rejiminin yanında yer alması, Bağdat ile yaşadığı bölgesel rekabetin bir parçası olarak okunsa da Kuveyt'in işgalinden sonra Irak'a gösterdiği tepki, bölgesel yansımalarının ötesinde hem ABD ile ilişkilerde hem de uluslararası toplum nazarındaki imajında önemli etkiler doğurmuştur. Bu yönüyle Suriye'nin Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı Washington'un öncülüğünde ve BM Güvenlik Konseyi onayıyla oluşturulan Batı koalisyonu güçlerine destek vermesi, Suriye ile ABD arasındaki işbirliğinin tarihi zirvelerinden birine dayanak oluşturmuştur. Esad'ın koalisyona verdiği destek, nicel olarak çok küçük ve sembolik gibi görünse de bunun siyasi ve stratejik değeri Beyaz Saray nezdinde kritik önem taşımıştır. Ortadoğu'da Batı emperyalizmine karşı çıkan ve Arap birliği idealinin öncü ülkelerinden olan Suriye'nin desteğini alarak bir başka Arap ülkesi Irak'a karşı durmak, ABD'nin Soğuk Savaş'ın bitmesinin akabinde Körfez Savaşı'yla bölgeye hegemonik güç olarak yerleşmesi aşamasındaki en önemli meşruiyet kaynağı olmuştur.

Bu işbirliği sürecinin karşılığı olarak dağılma sürecindeki Sovyetler Birliği'nin yokluğunda Batı dünyasıyla yakınlaşma fırsatı bulan Suriye, ABD'nin izolasyon tehdidinden kurtulurken, bölgede Lübnan üzerindeki hakimiyetini pekiştirme şansı yakalamıştır. ABD, Şam'ın Beyrut'taki nüfuzuna sessiz kalmanın ötesinde Lübnan İç Savaşı'nı sonlandıran ve Suriye'nin bu ülkedeki hegemonyasını tescilleyen 1989 Taif Uzlaşısı ve 1991 tarihli "Suriye-Lübnan Kardeşlik, İşbirliği ve Koordinasyon Anlaşması'nı" açıkça desteklemiştir.

Hatırlanacağı üzere, çalışmanın başında sıralanan varsayımlardan biri de Suriye-ABD ikili ilişkilerinde yönetici kadrolar içinde ciddi bir güven bunalımının olduğu ve bu sebeple işbirliği dönemlerinde dahi güvensizliğin hüküm sürdüğü idi. Öncelikle Suriye'nin Washington'a göre Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki sıkı müttefiklerinden olması bu güvensizliğin temelini atmıştır. Buna karşılık ABD'nin, kuruluşundan itibaren artan biçimde İsrail'i desteklemesi ve Arap-İsrail savaşlarındaki pozisyonu, bölgeye kalıcı bir barışın getirilmesine yönelik söylemleri karşısında tüm Arap ülkelerinde olduğu gibi Suriye'de de endişe ve itimatsızlığı beslemiştir. Suriye'nin gerek İsrail ile mücadele sürecinde gerekse de Batı'nın müdahil olduğu diğer bölgesel krizlerde çeşitli terör gruplarıyla bağlantı kurarak rakiplerini yıpratma çabasına girmesi Amerikan yönetimlerindeki tereddütleri artırırken, Esad rejiminin bölgenin geleceğine ilişkin planları Batılı diplomatlar nezdinde endişe ile karşılanmıştır.

Nihayet, yukarıda ifade edilen varsayım ve değerlendirmeler çerçevesinde bu çalışmanın iki temel amacı tekrar hatırlanmalıdır. Birincisi, Soğuk Savaş ve Arap-İsrail çatışmaları ile Ortadoğu bölgesindeki siyasi gelişmelerin 1970-1991 yılları

arasında Suriye-ABD ilişkilerine etkisini incelemektir. Burada, ilişkilerin Ortadoğu siyasi denklemini nasıl şekillendirdiği ve bölgesel gelişmelerden ne ölçüde etkilendiği sorusu temel alınmıştır. İkincisi ise, Suriye'de 2011'de başlayan ve günümüzde devam etmekte olan iç savaşın tarihsel bir okumayla daha kolay anlaşılabilceğini göstermektir. Bu minvalde, Hafız Esad döneminden itibaren rejim ve dış politikanın üzerine inşa edildiği temel parametreleri günümüzdeki gelişmeleri aydınlatmada bir tür dayanak olarak sunmak ve ele alınan dönemlerde ABD ile olan ilişkilerin inişli çıkışlı seyrinin, Washington'un gelecekteki muhtemel Suriye politikalarına projeksiyon tutacağını ortaya koymak hedeflenmiştir.

Tüm bu süreç göstermiştir ki, Suriye-ABD ilişkileri, ikili ilişkilerin dışında daha geniş bir yelpazede değerlendirilerek anlaşılabilir. Nitekim bu sayede, Suriye-ABD ilişkilerindeki yapısal sorunların çatışma zeminini oluşturduğu; diğer taraftan, bölgede yaşanan konjonktürel değişimlerin işbirliği süreçlerini kolaylaştırdığı sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla bütün Ortadoğu bölgesini etkileyen ve ondan etkilenen bir yapısal dinamiğe sahip olan bu ilişki biçiminin, ister çatışma ister işbirliği dönemlerinde olsun, bölgedeki şartların dayatmaları altında belli bir düzlemde devam ettiği ve stratejik denklemini şekillendiren kilit bir yeri olduğu unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

I. KİTAPLAR

Aras, Bülent, **Filistin-İsrail Barış Süreci ve Türkiye**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997.

Arı, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, 4.Baskı, MKM Yayınları, Bursa, 2008.

Cleveland, William L., **A History of the Modern Middle East**, Westview Press, Boulder, 2009.

Cohen, P. Stephen, **Beyond America's Grasp: A Century of Failed Diplomacy in the Middle East**, Picador, New York, 2009.

Ehteshami, Anoushiravan, **Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System**, Routledge, New York, 1997.

Gani, J. K., **The Role of Ideology in Syrian-US Relations: Conflict and Cooperation**, Palgrave Macmillan, New York, 2014.

Garaudy, Roger, **Siyonizm Dosyası**, Pınar Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2009.

Goldschmidt JR., Arthur, **Kısa Ortadoğu Tarihi**, (çev.) Aydemir Güler, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007.

Hasgüler, Mehmet, **Uluslararası Örgütler**, 5.Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul, 2012.

Haskins, James, **Leaders of the Middle East**, Enslow Publishers, New York, 1985.

Hinnebusch, Raymond, **Syria: Revolution from Above**, Routledge, London, 2001.

Lukacs, Yehuda (ed.), **The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record 1967-1990**, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Maoz, Moshe, **Esad: Şam'ın Sfenksi**, (çev.) Hakan Gündüz, Akademi, İstanbul, 1991.

_____, **Syria and Israel: From War to Peacemaking**, Oxford University Press, New York, 1995.

Mearsheimer, John J., **The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy**, Penguin Books, New York, 2007.

Mercan, M. Hüseyin, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul, 2012.

Norton, Augustus Richard, **Hezbollah**, Princeton University Press, New Jersey, 2007.

Pipes, Daniel, **Greater Syria: The History of An Ambition**, Oxford University Press, New York, 1990.

Quilliam, Neil, **Syria and the New World Order**, Ithaca Press, Lebanon, 1999.

Rabil, Robert G., **Embattled Neighbors: Syria, Israel & Lebanon**, Lynne Rienner Publishers, London, 2003.

_____, **Syria, the United States and the War on Terror in the Middle East**, Praeger Security International, Connecticut, 2006.

Rabinovich, Itamar, **The View from Damascus**, Vallentine Mitchell, London, 2008.

_____, **The War for Lebanon: 1970-1985**, Cornell University Press, 1984.

Rubin, Bary, **The Truth About Syria**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Scheller, Bente, **The Wisdom of Syria's Waiting Game: Syrian Foreign Policy Under the Assads**, Hurst & Company, London, 2013.

Seale, Patrick, **Asad: The Struggle for the Middle East**, University of California Press, London, 1988.

Sönmezoğlu, Faruk, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, 4.Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2005.

Traboulsi, Fawwaz, **A History of Modern Lebanon**, Pluto Press, London, 2007.

Türk, Hüseyin, **Nusayrılık: İnanç Sistemleri ve Kültürel Özellikleri**, 3.Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.

Van Dam, Nikolaos, **The Struggle for Power in Syria: Politics and Society Under Asad and the Ba'th Party**, I.B. Tauris, London, 2011.

Weinberger, Naomi Joy, **Syrian Intervention in Lebanon**, Oxford University Press, New York, 1986.

Yılmaz Şahin, Türel, **Uluslararası Politikada Orta Doğu**, 3.Baskı, Barış Kitap, Ankara, 2011.

Zisser, Eyal, **Asad's Legacy: Syria in Transition**, Hurst & Company, London, 2001.

II. MAKALELER

Altınkaş, Evren, “Suriye-Amerika Birleşik Devletleri İlişkileri”, Barış Adıbelli (ed.), **Emperyalizm Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye**, IQ Kültür Sanat, İstanbul, 2016, ss.137-149.

Amanov, Şatlık, “Hafız Esad Dönemi Suriye Dış Politikası”, Türel Yılmaz (ed.), **Ortadoğu Siyasetinde Suriye**, Platin, Ankara, 2004, ss.189-240.

Conroy, Elizabeth R., “Syria’s Relations with the U.S.”, Anne Sinai (ed.), **The Syrian Arab Republic: A Handbook**, American Academic Association for Peace in the Middle East, New York, 1976, ss.139-143.

Çağ, Galip ve Sami Eker, “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, **Avrasya Strateji**, Cilt: 2, Sayı: 2 (2013), ss.57-72.

Dawisha, Adeed I., “Syria in Lebanon: Asad’s Vietnam?”, **Foreign Policy**, No: 133 (1978), ss.135-150.

Down, C. Ernest, "The Foreign Policy of Syria", L. Carl Brown (ed.), **Diplomacy in the Middle East: The International Relations of Regional and Outside Powers**, I.B.Tauris, London, 2004, ss.159-178.

Hinnebusch, Raymond, "Modern Syrian Politics", **History Compass**, Vol: 6, No: 1 (2008), ss.263-285.

_____, "Pax Syriana? The Origins, Causes and Consequences of Syria's Role in Lebanon", **Mediterranean Politics**, Vol: 3, No: 1 (2007), ss.137-160.

_____, "The Foreign Policy of Syria", Raymond Hinnebusch (ed.), **The Foreign Policies of Middle East States**, Lynne Rienner Publishers, London, 2002, ss.141-165.

_____, "Does Syria Want Peace?: Syrian Policy in the Syrian-Israeli Peace Negotiations", **Journal of Palestine Studies**, Vol: 26, No: 1 (1996), ss.42-57.

Kienle, Eberhard, "Syria, the Kuwait War and the New World Order", Tareq Y. Ismael (ed.), **The Gulf War and the New World Order**, University Press of Florida, Gainesville, 1994.

Nasrallah, F., "Syria After Taif: Lebanon and the Lebanese in Syrian Politics" Eberhard Kienle (ed.), **Contemporary Syria: Liberalization Between Cold War and Cold Peace**, British Academy Press, London, 1994.

Pipes, Daniel, "Is Damascus Ready for Peace?", **Foreign Affairs**, Vol: 70, No: 4 (1991), ss.36-52.

Rubin, Bary, “U.S. Policy and the October War”, **MERIP Reports**, No: 23 (1973), ss.3-12.

Sancaktar, Caner, “Sovyetler Birliği’nin Yıkılışı: Politik Değişim, Kapitalizme Geçiş ve Parçalanma”, Hasret Çomak (ed.), **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2011, ss.523-570.

Shlomo, Yinon, “The Israeli-Syrian Disengagement Negotiations of 1973-74”, **Middle Eastern Studies**, Vol: 51, No: 4 (2015), ss.636-648.

Slater, Jerome, “Lost Opportunities for Peace in the Arap-Israeli Conflict: Israel and Syria, 1948-2001”, **International Security**, Vol: 27, No: 1 (2002), ss.79-106.

Zisser, Eyal, “Syria and the Gulf Crisis: Stepping on a New Path”, **Orient**, Vol: 34, No: 4 (1993), ss.563-579.

III. DOKÜMANLAR

Carnegie Endowment for International Peace, “Arab Political Systems: Baseline Information and Reforms-Lebanon”, Washington D.C., 2008.

Keesing’s Record of World Events, “The Bekaa Valley Missle Crisis”, Vol: 29, No: 1 (1983).

Keesing’s Record of World Events, “President Nixon’s Visit to Egypt, Saudi Arabia, Syria, Israel and Jordan”, Vol: 20, No: 7 (1974).

Keesing's Record of World Events, "The Arab-Israeli Conflict: Disengagement of Forces Agreement between Syria and Israel", Vol: 20, No: 6 (1974).

Original Text of Taif Accord, **Permanent Mission of Lebanon to the United Nations**,https://www.un.int/lebanon/sites/www.un.int/files/Lebanon/the_tauf_agreement_english_version_.pdf Erişim Tarihi: 23.01.2017.

Sloan R., Stanley, "The U.S. Role in a New World Order: Prospects for George Bush's Global Vision", **Congressional Research Service – The Library of Congress**, Washington D.C., 1991.

IV. TEZLER

Chapman, Chris, **Syrian / United States Relations: Explaining the Failure of the Relationship and Suggestions on How to Repair It**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Butler University, 2010.

Dersan, Duygu, **Responses to International Changes: A Neoclassical Realist Analysis of Syrian Foreign Policy 1990-2005**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

Nejad, Ahmad Soltani, **The Syrian-Israeli Peace Process and the United States from Hope to Impasse: 1991-2000**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Universiteit Gent, 2004.

Satık, Zeynep Gökçen, **Suriye-Lübnan İlişkileri (2000-2010)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Tığrak, Fatih, **Conflict and Cooperation: Syria-United States Relations Through 1970-2011**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2012.

V. İNTERNET KAYNAKLARI

Israeli Ministry of Foreign Affairs, <http://www.israel-mfa.gov.il/>, Erişim Tarihi: 26.20.2017.

Library of Congress, “Contemporary Distribution of Lebanon’s Main Religious Groups”, <https://www.loc.gov/item/91684898/>, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

Nation States Forum, <https://forum.nationstates.net/viewtopic.php?f=31&t=275301>, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

Office of The Historian, “The Reagan Administration and Lebanon 1981-1984”, <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/lebanon>, Erişim Tarihi: 28.04.2017.

The Real Syrian Free Press, <https://syrianfreepress.wordpress.com/2013/11/18/ecofin-demands-israel-end-its-occupation-of-arab-lands-including-syrias-golan/>, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

www.mideastweb.org

VI. GAZETELER VE HABER AJANSLARI

Cohen, Avner, “The Last Nuclear Moment”, **New York Times**, 06.10.2003.

Oren, Amir, “In 1973 Dayan Suggested Israel Prepares Nuke for Action but Golda Meir Refused”, **Ha’aretz**, 03.10.2013.

The Lebanon War (1982), **Yediot Aharonot**, 30.11.2008.

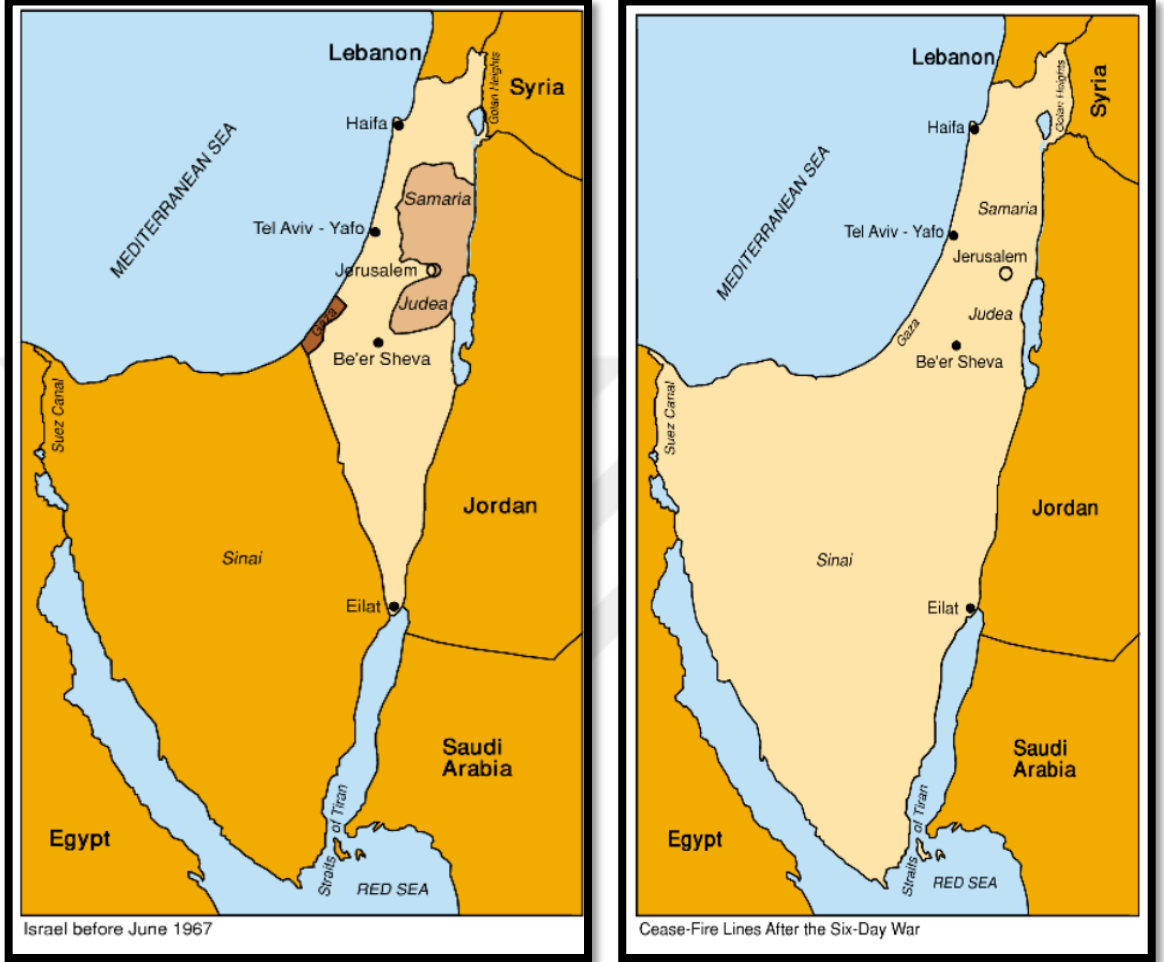
VII. BELGESELLER

Al Jazeera World Channel, The Imam and The Colonel,
<http://www.aljazeera.com/programmes/aljazeeraworld/2012/06/201262711475105411.html>, Erişim Tarihi: 28.04.2017.

Al Jazeera World Channel, War in October: Episode Two.
<http://www.aljazeera.com/programmes/specialseries/2013/10/war-october-2013102172128280627.html>, Erişim Tarihi: 27.09.2016.

EKLER

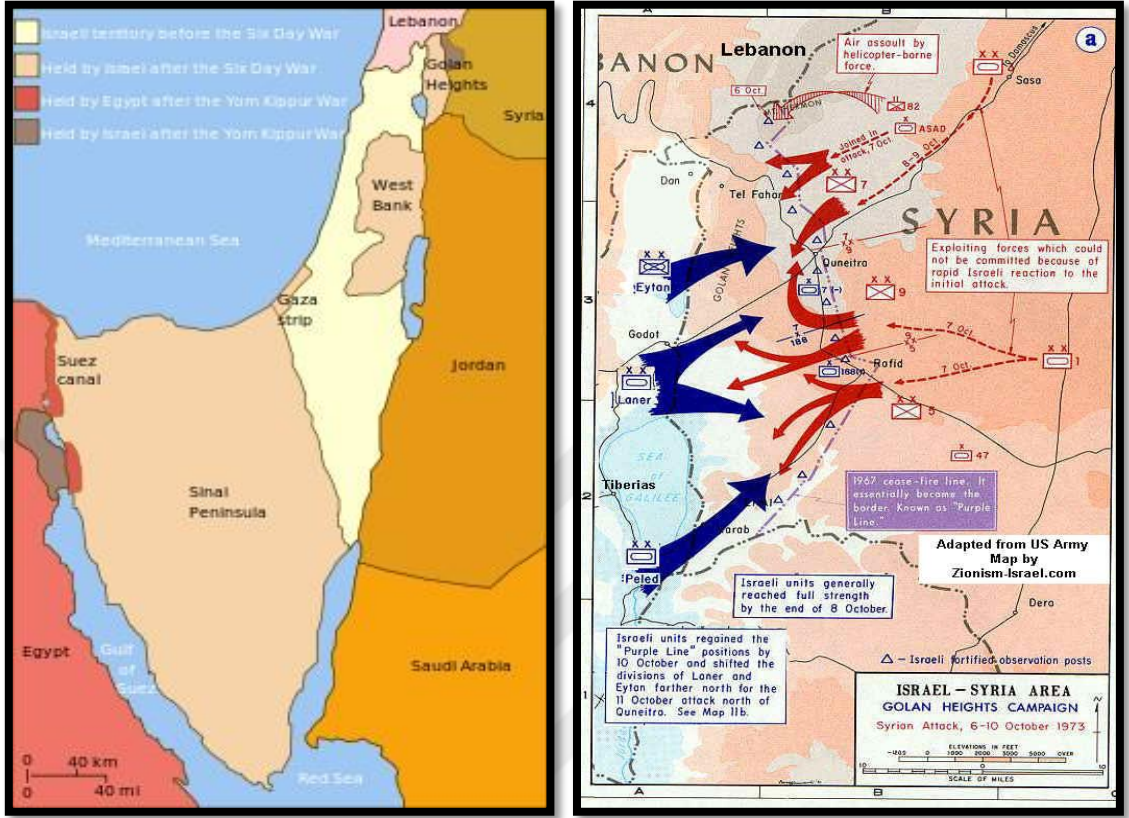
Ek 1: 6 Gün Savaşı (5 Haziran 1967) Öncesi ve Sonrasında İsrail ve Komşuları

Kaynak: Israeli Ministry of Foreign Affairs, <http://www.israel-mfa.gov.il/>, Erişim

Tarihi: 26.20.2017.

Ek 2: 6 - 25 Ekim 1973 Yom Kippur Savaşı ve Suriye-İsrail Cephesi

Kaynak: Mideastweb.org, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

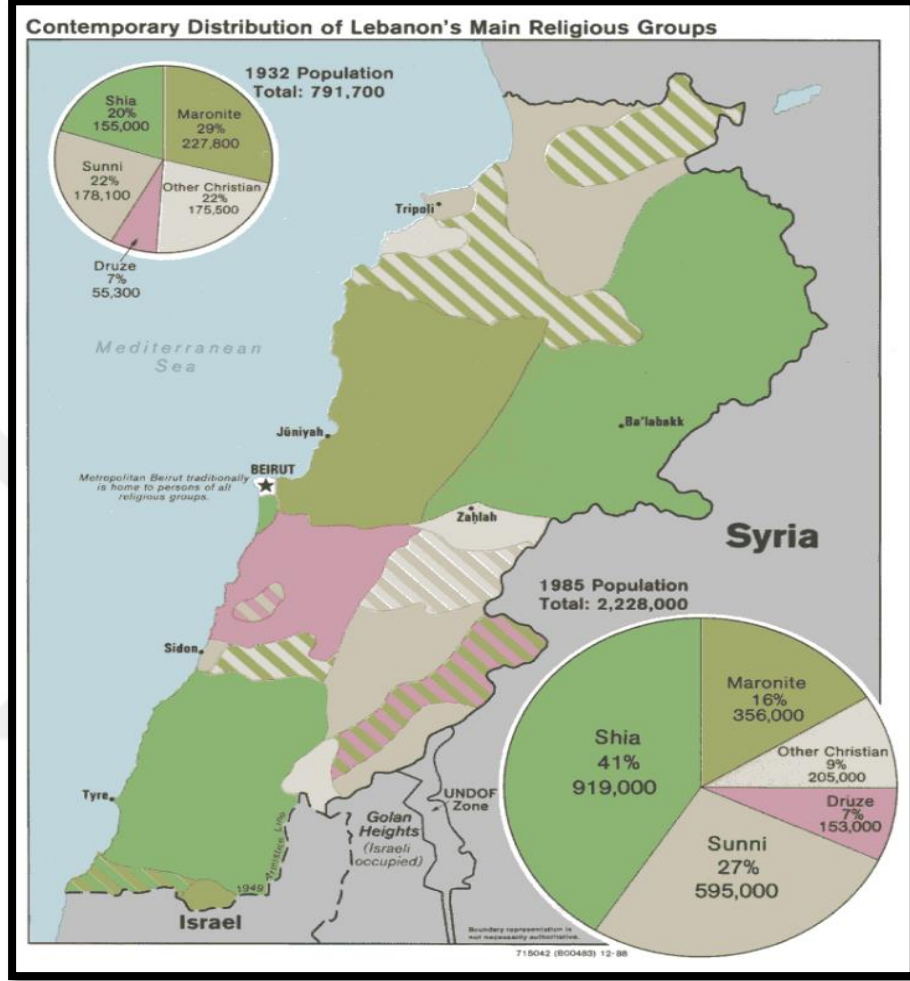
Ek 3: Tarihsel Süreçte Golan Tepelerindeki Hâkimiyet ve UNDOF (BM Ateşkes Gözlem Gücü)

Kaynak: *The Real Syrian Free Press*,

<https://syrianfreepress.wordpress.com/2013/11/18/ecofin-demands-israel-end-its-occupation-of-arab-lands-including-syrias-golan/>, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

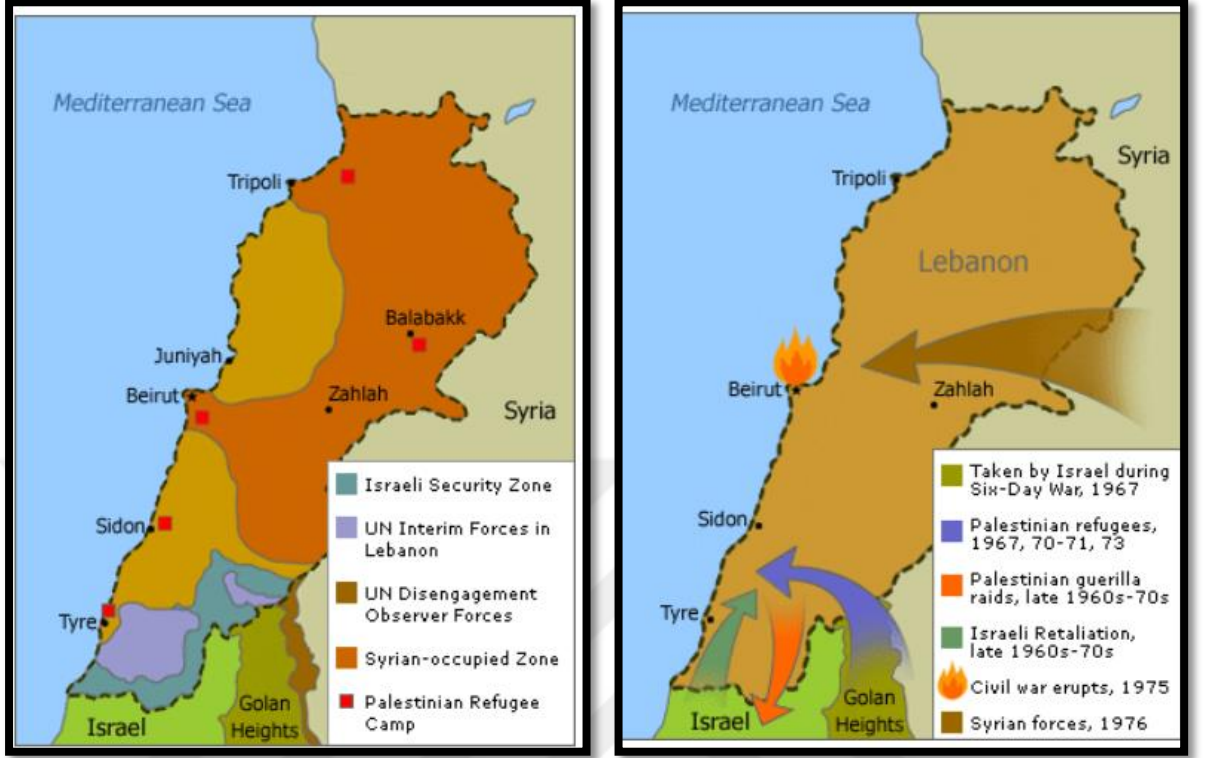
Ek 4: 1932'deki İlk Resmi Nüfus Sayımından 1985'e Lübnan'da Mezhepsel Yapı ve Coğrafi Dağılımı

Kaynak: Library of Congress, Contemporary Distribution of Lebanon's Main

Religious Groups, <https://www.loc.gov/item/91684898/>, Erişim Tarihi: 26.04.2017.

Ek 5: Lübnan İç Savaşı ve Suriye-İsrail Çekişmesi

Kaynak: Nation States Forum,

<https://forum.nationstates.net/viewtopic.php?f=31&t=275301>, Erişim Tarihi:

26.04.2017.

ÖZET

Bu çalışma, Soğuk Savaş ve Arap-İsrail çatışmaları ile Ortadoğu bölgesindeki siyasi gelişmelerin 1970-1991 yılları arasında Suriye-ABD ilişkilerine etkisini incelemektedir. ABD'nin Ortadoğu'ya ilişkin süreklilik ve değişim gösteren, bölgedeki hâkim konumunu sürdürmeyi amaçlayan politikaları ile Hafız Esad yönetimindeki Suriye rejiminin, ulusal çıkar ve güvenlik ekseninde inşa ettiği dış politika arasındaki çatışma ve işbirliği süreçleri analiz edilmektedir. Suriye-ABD ilişkilerinin ikili münasebetlerden çok Ortadoğu'daki Soğuk Savaş şartları, Arap-İsrail çatışmaları, Lübnan İç Savaşı, Camp David düzeni ile İran Devrimi'nin ortaya çıkardığı bölgesel denklem ve Körfez savaşı gibi kilit konulardan etkilendiği ve onları etkilediği varsayımından yola çıkarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çerçevede, tezin temel iddiaları; Ortadoğu'daki gelişmelerin ve ABD'nin bölge siyasetinin Suriye-ABD ilişkilerinin temel belirleyicisi olduğu; ABD'nin Suriye politikasının İsrail'in güvenliği ve Lübnan'ın istikrarı üzerinden şekillendiği; Suriye'nin ABD ile ilişkilerinde; rejim güvenliği, bölgesel istikrar, İsrail ile mücadele ve ekonomik yardımların ön planda olduğu; Soğuk Savaş döneminde Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin şemsiyesinde değil, her iki kutup lideri arasında bölgesel çıkarlarını önceleyen pragmatik bir politika izlediği ve ilişkilerin işbirliği dönemlerinde bile güvensizlikten azade olmadığı, yönetici kadrolar içinde bir güven bunalımının hakim olduğu şeklindedir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde, Suriye-ABD ilişkilerindeki yapısal sorunların çatışma zeminini oluşturduğu; diğer taraftan ise bölgede yaşanan konjonktürel değişimlerin işbirliği süreçlerini kolaylaştırdığı sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

This study examines the effects of the Cold War and Arab-Israeli conflicts and the political developments in the Middle East region on Syrian-US relations between 1970-1991. The conflicts and cooperation between the policies of the US, aiming to maintain the dominant position in the region and the continuity and change regarding the Middle East, and the foreign policy that the Syrian regime under Hafez Assad administration has built on the national interest and security axis are analyzed. The Syrian-US relations were evaluated based on the assumption that rather than bilateral relations, Cold War conditions in the Middle East, Arab-Israeli conflicts, Lebanese civil war, Camp David order and regional equation emerged by the Iranian revolution and the Gulf War influenced both these relations and vice-versa. In this frame, basic arguments of thesis are: The developments in the Middle East and the US' regional policy are the main determinants of Syrian-US relations; The US policy of Syria is shaped by the security of Israel and the stability of Lebanon; Regime security, regional stability, struggle with Israel and economic aids are at the forefront of Syria's relations with the United States; During the Cold War, Syria followed a policy of pragmatic balance, which emphasized regional interests between the leaders of both poles, namely the United States and the Soviet Union, not under the shadow of the Soviet Union, and relations suffered from insecurity even during periods of cooperation, and the crisis of confidence was always dominant within the administrative staff of both states. As a result of the assessments made, the structural problems in the Syrian-US relations constituted the basis of the conflict; and on the other hand, the conjunctural changes experienced in the region facilitated the cooperation processes.